

R A S T

REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA

LETNIK XV, JULIJ 2004, št. 3-4 (93-94) ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

VSEBINA

str. RAST št. 3-4 (93-94)

UVODNIK LITERATURA

Poezija

Malo brbotajoče

281 Milan MARKELJ

Sprememba naslova

283 Kajetan KOVIČ

Ptičica mila

287 Ivan ŠKOFLJANEC

Naš dom

Ni oken

Cigan

Ime mi je Magdalena

288 Helena CRČEK

Duša, trepetljava v trsu

291 Smiljan TROBIŠ

Pesmi

293 Heinrich HEINE

Prevod: Kajetan KOVIČ

Prevod

Proza

Velika zgodba o uspehu

297 Matjaž BRULC

Mariča

301 Jožer SEVLJAK

Mavrica izza duše

304 Milan JAZBEC

KULTURA

Na svet je prišel v Cegelnici

312 Barica SMOLE

Jurčičeva Muljava

317 Davorin VUGA

Veronika Deseniška v zgodovini in literaturi

323 Jože ŠKUFLCA

Črnomaljska učitelja in prosvetitelja

331 Janez KRAMARIČ

Kakšni poslušalci glasbe smo

338 Franc MOŽE

NAŠ GOST

“Tukaj diham s polnimi pljuči” – Pogovor
z akademskim kiparjem Dirkom Heijem
Kako je nizozemski kipar Dirk Heij postal
belokranjski umetnik

342 Marinka DRAŽUMERIČ

355 Jožef MATIJEVIČ

DRUŽBENA VPRAŠANJA

Šentrupertska mikroregija

359 Maja TOPOLE

ODMEVI IN ODZIVI

Čakajoč na domače občinstvo

373 Tina BAN

Dolenjski knjižni sejem – včeraj, danes ...
in jutri?

375 Darja PEPERKO GOLOB

Rastoča knjiga – slovenska pot v Evropo

376 Jože ZUPAN

Mlada generacija slovenske grafike

378 Katja CEGLAR

Iz modernistične tradicije

380 Katja CEGLAR

Zgodovina krščanstva na Slovenskem

381 Nataša POLAJNAR FRELIH

Mesto situl Novo mesto

382 Rasto BOŽIČ

Velika zgodovina majhnega mesta

384 Marinka DRAŽUMERIČ

Rod se za rodom vrsti

386 Rasto BOŽIČ

Ponatis Steklasove knjige

388 Rasto BOŽIČ

V Reščičev spomin

389 Jože ZUPAN

Hišni prag ljubezni

390 Jože ZUPAN

GRADIVO ZA HISTORIČNO TOPOGRAFIJO

Dolenjska mesta in trgi v srednjem veku (18)

391 Boris GOLEC

KRONIKA

Marec – maj 2004

399 Lidija MURN

NASLOVNICA

Dirk Heij: SPOGLEDVANJE (detajl), les (črni gaber), 50x24,5 cm, 5x88 cm

MALO BRBOTAJOČE

Poletje je tu. S počitnicami, dopusti, turisti, s poletnim vremenom (kakršno koli že je), pa seveda s poletno številko Rasti in, kot se lahko prepričate tako rekoč na vsakem koraku – z glasbo ...

Glasba je nekaj čudovitega. Nagovarja nas brez besed, brez podob, brez pomenskih sporočil, a je v svoji brezbesednosti in brezpodobnosti tako čudežno zgovorna, da v nas prebujata bogastvo čustev, misli in podob, prepletenih v celovito doživetje. Glasba je, ko se dogaja na tak način, v zvoke zajet čudež življenja.

Te besede zvenijo nekoliko visokoletne in ob njih se pritiče pomisel, da so primerne le za tako imenovano resno glasbo, za mojstrovine največjih glasbenih genijev. A ni tako. Prvinska moč glasbe je lahko tudi v preprosti ljudski pesmi, v enostavni melodiji, ki jo izvablja preprost inštrument. Verjamem, da je lahko celo v popularni glasbi. Prav lahko, da je res, četudi se dandanes ni mogoče znebiti občutka, da se glasba v tej obliki svoje pojavnosti pravzaprav samouničuje, da vse bolj postaja tista nebodijetrebna nadloga, ki polni prostore našega bivanja z zvočnim preobiljem, od katerega človeku pač mora prej ali slej postati slabo. V vsiljivem preobilju pa glasba ne more več delovati kot nekaj lepega, kot nekaj čudovitega, ne more več biti čudežna brezbesedna govorica, ampak se spreminja v hrup in zvočno onesnaževanje, v nasilje in izničenje človekove prvinske umeščenosti v tišino in naravne zvoke.

Poleti vse to postane še bolj očitno. V silnem pretakanju množic, ki se mu reče turizem, je glasba dandanes videti nepogrešljiva. Ne samo kot del turistične ponudbe s festivali, koncerti, gostovanji in podobnim, ampak kot samoumevna kulisa vseh javnih prostorov, od elitnih restavracij do najbolj zanikrnega bifeja, od velikih nakupovalnih središč do začasnega kioska z vročimi hrenovkami, zveni tako v vežah hotelov s petimi zvezdicami kot v čakalnici železniške postaje. Povsod je, a bolj vsiljiva kot ne, bolj preglasna kot tiha, bolj pogrošna kot dobra. Če se človek že sprijazni, da ga vsepovsod spremlja zvočno brbotanje, pa se mu ni treba in se ne bi smel sprijazniti, da je to brbotanje vsiljivo hrupno, da mu ni mogoče reči dovolj, da je zvrstno vse bolj monotono in da – takšno, kakršno pri nas je – učinkuje potujčevalno.

Strašna staromodna in kot iz drugih časov in razmer vzeta je slišati ta beseda, a druge ne najdem. Kako drugače imenovati dejstvo, da v vseprisotni zvočni kulisi komaj zasledimo kak domači ton. Še tako abotna tuja popevka je za nas očitno primernejša od glasbe, ki bi vsaj malo zadišala po naše. Zvočno okulisenje javnih prostorov je res globalno, a na primer na Irskem je v njem mogoče slišati vsaj nekaj irske glasbe, v Grčiji boste v njem slišati tudi zvok buzukija, v Franciji bo mogoče zaznati čar šansona, na Portugalskem otožnega fada, pri nas pa ...

Ko boste v poletnem popoldnevu, popoldnevu, večeru ali noči v katerem od naših javnih prostorov, pa naj bo to podgorski bife ali nakupovalni center s klimo, prisluhnite! Kar boste slišali, vam bo veliko povedalo o nas samih in o našem zamozavedanju. In tudi o tem, kako zreli smo zares za evropsko skupnost, ki gradi na različnostih.

Milan Markelj, odgovorni urednik

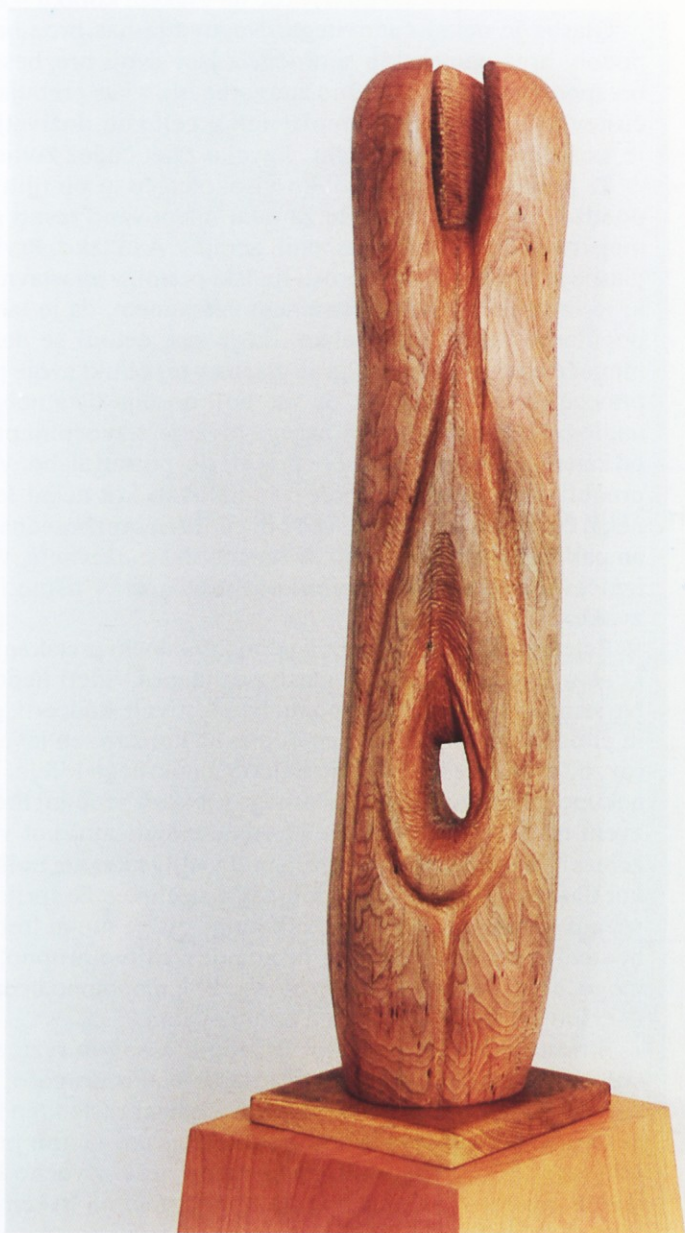
D007

82

RAS

D2007/1984

Dirk Heij: RAST, 22 x 22 x 96 cm, les (črni gaber)

Kajetan Kovič SPREMEMBA NASLOVA

Delavnica

Je soba, kjer neki pisar
 polaga besede
 drugo ob drugo
 kot kamenčke v mozaiku.
 Med mogočimi prispodobami
 za ponazarjanje pesnjenja
 je ta še najbolj pri roki,
 čeprav se lahko tudi zdi,
 da se bolj kot na delo
 ozira v izdelek.
 Pisarjeva soba
 je namreč polna podob,
 ki bi se rade pririle
 v ustje zavesti,
 da bi se ubesedile.
 Besede pa čakajo.
 Ne mudi se jim.
 Že od zdavnaj so tu
 in že dolgo so tudi
 na razpolago v slovarjih
 kot vojaki v rezervi.
 Podobe pa so
 le zračne prikazni,
 ki bodo šele morebiti
 postale besede
 in zato tako vztrajno
 prosijo za ime
 kot nerojeni otroci
 iz zamujenih ljubezni.
 Vendar ne prošnje
 in ne podkupnine
 tu ne pomagajo.
 Le prave morajo biti
 ob pravem času
 na pravem mestu.
 Dar usode je –
 biti že rojen za to,
 da boš izvoljen,
 in kako grenko je v ustih
 onim, ki so bili
 zgolj poklicani.

Kakšen nastop?
 Ni govora!
 Odpovejte ga!
 Ne mi mahat s pogodbo!
 Seveda sem jo podpisal!
 Pa kaj?
 Bom plačal penale!
 Da je dvorana nabita?
 Briga me!
 Ne maram
 nikogar videt!
 Vem, da me čakajo.
 Jaaa, tudi vstopnino so plačali!
 In dvorana košťa in elektrika
 in tako dalje.
 Poznam to molitvico.
 A kolena se mi kljub temu tresejo.
 Stol?
 Nobenega stola!
 Se znam obvladat.
 Pa luči privit !
 To je oder, ne trg,
 jaz pa ne kandelaber
 ne kužno znamenje!
 Ne, tudi mize ne.
 Če sedim,
 ne znam dihat.
 Mikrofon?
 Ste znoreli!
 Marš!
 Kdor nima glasu,
 ni za na oder!
 Ne me priganjat!
 Ne me suvat!
 Saj grem.
 Zaveso!
 Klanjam se, dragi moji!
 Kako ste?
 Ni treba ploskat! Hvala!
 Zmeraj neskončno rad
 pridem k vam!

Sprememba naslova

Odselil se bom
 v enojezičen slovar,
 na pristavo
 malo frekventne besede,

Kajetan Kovič

*rabljene
kvečjemu enkrat na leto.
Imel bom obilico sob,
pol zase,
pol za brezdomne prikazni,
vrt z letnimi časi,
potok,
ki ga prestopiš z enim korakom,
in nad njim navadno,
pralno modro nebo.
Po potrebi bo tam
nekaj ulic,
prašnih, neasfaltiranih,
z nizkimi podeželskimi hišami
starega štetja,
z zbito ilovico na pódstenjih,
in v meditativnih novembrih
cerkev
z mračnimi ladjami
in bonsajskim gozdom
plapolajočih sveč
pred enim od stranskih oltarjev.
Lipa bo tam
in gostilna s starinsko opravo,
podobna muzeju
z voščenimi gosti.
Težkó me bo najti.
Ves slovar bo treba prelistati,
in četudi odkrijete mojo iztočnico,
bom morda prav tedaj
služil kot hlapec
pri kakšni drugi besedi.*

Beg

...brezmejno prost nekdo beži.
(Josip Murn)

*Čez tlakovano pódstenje
za hišo,
ob plotu, obloženem s koruzinjem,
skoz ógrad
na vrati med njivami.
Strnišča v bledem zraku,
razprostrta
čez celi prazni svet,
obrobljen z jelšami.
Skoz njihov temni mrak
navzdol po bregu do struge
in čez njo po ozki brvi
v prstene vonje suhih pašnikov.*

*V grmovju zajčje lege,
 v zraku klic odhajajočih jat.
 Zavita pot
 med sikajočim trstjem
 v gaj akacij.
 Že vonj
 po vlažni mivki in po ribah.
 Od vode najprej šum,
 potem gladina.
 Visoko zgoraj sive čaplje let
 in hiter padec.
 V kljunu plen.
 Oči vrtincev
 v motnem ogledalu.
 Hlepenje po daljavi.
 Ker tam je vse obljubljeno.
 In kdaj mogoče dano.
 Orgastično
 drhti telo,
 ki še ne ve,
 da tudi če –
 samó na pósodo.*

Nad njim nebo

*Tako gre skozi to življenje:
 Počasi.
 Od ene do druge postaje.
 Bos čez osatne pašnike
 in s podeželskimi vlaki
 v brezimna mesta.
 Gozdov se spominja
 in dolgih rek
 in kakšne tuje noči
 na obali iz jantarja.
 V katedrali
 prižge belo svečo
 pred stranskim oltarjem.
 V vinogradu
 si utrga grozd
 za žejo in glad.
 Tako gre in gre
 in se kdaj ustavi na bregu:
 Pred njim
 v pogledu morje.
 Nad njim
 nebo za lastovke.*

Ivan Škofljanec **PTIČICA MILA**

*Kaj si storila,
ptičica mila?
V pesem prelila
si Krško polje.*

*Vse je tvoje,
zato ti poje srce.
Ptičica mala,
ne jokaj za me!*

NAŠ DOM

*Domek moj dragi
na sredi vasi
šmarnice brajda
pred hišo krasi.*

*Kruh je na mizi
tako kot nekoč;
a mati ne spi,
ker ihti vso noč.*

*O, vem, da joče,
kakor je nekdaj;
za njive, za kruh,
sam Bog ve zakaj!*

NI OKEN

*Nikjer ni oken,
da videl bi dan
na obzorju.*

*Nikjer ni oken,
da bi videl cvet
svoje mladosti.*

*Nikjer ni oken
in ne vrat,
da bi lahko odšel.*

CIGAN

*Cigan bi moral biti,
da bi z očmi jedel kruh.*

*Cigan bi moral biti
in čas stlačiti v malho.*

I.

Čakaš na vrnitev
Orumenelih angelov?
Bitke,
Ki se izgubljene
Sprehajajo na dnu grobnic.
Zvijugana tišina,
Ki dela spiralo okoli iztegnjenih vratov.
Čuden vonj
Med minareti,
Ki se bodo porušili
Do naslednjega potresa.
Ura
In čas, ki se je ustavil
Na bregu Nila.

II.

Ne sanjaj o izgubljenih premikih
Tektonskih prelomnic!
Samo metulji so sredi
Zastrtih dotikov oranžne lune.
Ugasni luč
In se pretvarjaj,
Da sva sredi puščave.
Midva, motna bojvnika
Izgubljenega časa.

III.

Že stoletja nisem držala
Svinčnika v rokah!
Starodavna reka,
Kaj si naredila s svojo
Črno magijo?
Izgubljene faraonske bitke
Nosim na svojih plečih.
Marelična dotikanja zvezd,
Ki so si zgradile palače
Med vrtovi narisane tišine.
Preveč ugibanj in premalo smeha.
Starodavna reka,
Gola in zgubana
Med prividi zamreženega jutra.

*Pisati. Z naramnicami med prsti.
In drobnimi zrnici peska med zobmi.
S pogledom, ki si izmišlja zgodbe,
Ki bi se morale zgoditi.
Prazne sence ovenelega časa.
Ime mi je Eva,
Sem mu rekla.
Prosim, ne izgovori svojega imena.
Dovolj imam ljudi za danes.
Iščem oazo.
Skloni se in mi zašepetaj na uho.
Zbogom, Rosetta.*

V.

*Pogrešam mojo Katarino.
Brbotanje ognja v peči
In vozle kraške burje.
Tukaj ni prepadov,
So samo ogromne peščene jame,
Ki te pogoltnejo
Oblečenega v prozorno senco.
Tukaj je veter vroč
In ni borovcev,
Da bi z iglami prasketali
Večerne sence.
Katarina?*

VI.

*Ne ljubim.
Samo sveče prižigam.
Brez molitev,
S koščenimi prsti tišine.
Penasta megla razjeda mesto,
Ki se ne bo prebudilo.
Kot prerokba,
Ki si ne more sleči
Škrlatnega ogrinjala.
Vrni se in piši pesmi,
Mi je rekla brezzoba starka
In mi v dlan položila marelico.
Prav.
Grem.
V deželo, kjer samota ni zavita
V prekletstvo izobčenja.*

*Pod nebom,
Ki ima med zvezdami pesek.
Danes ga ne maram.
Hočem biti sama z ogledalom
Brez sence,
Ki bi mi zategovala kravato
Okoli vratu!
Ne bom vključila telefona,
Ker nočem tvojih objemov!
Ženska z dvema obrazoma sem
In obeh ne moreš imeti rad.*

VIII.

*Ime mi je Magdalena.
Vsako noč ležim v drugi postelji
In zbiram poljube
V prazno naročje izgubljene
Tišine.
Molim molitve,
Ki jih ne razume nihče
Razen naju.
Ljubkujem otroke drugih
Mater
In včasih čisto potihem
Me skelijo moje prazne prsi.
Ženska sem,
Ki je nihče noče imeti rad.
Pa vendar prihajajo
In se vračajo med razbitine
Nasedlih bark.*

Smiljan Trobiš DUŠA, TREPETLJAVA V TRSU

Iz nove pesniške zbirke z naslovom Zaveza, ki v kratkem izide pri založbi Goga

Nosi me

*Nosi me nevidna sila,
visoko trepetam nad vsem,
bojim se, ker ne vem, kam grem,
brez vzroka so mi zrasla krila.*

*Moj jaz je trepetava slutnja skrila,
ni ga več, jaz sem bohem,
držim se tal, a previsoko sem,
da bi me zemlja umirila.*

*Trdno držim se svoje korenine,
a v rokah duše je vse manj moči,
vse bolj višina vabi me, žari,*

*pogled vse bolj uprt je v sinjine,
ta svet me vedno manj skrbi,
ko se strga vez, duša poleti ...*

Ne dam nemira

*Izgubljene misli, ko divja nemir ...
Danes mir me guga v sanje.
Vest ropota po meni s stotimi hotenji ...
Danes so samo oblaki in večer.*

*Vse, kar bi storil, bi se izgubilo.
Čas nima časa izgubljati dejanj,
ima pa smisel, ki iz koščkov sanj
sestavi zvarek za duha dramilo.*

*In spoznavam misel, ki ni iz nemira,
in prinaša vame veder dan,
ki le moj jaz ga rahlo še ovira,*

*da ne morem biti s sabo sam,
in z mislijo resnico mi zastira –
ne, nemira svojega ne dam!*

Prepuščam se

*Ne bom zadržal te moči,
ki hoče se v življenje pretočiti,
z besedo in z dejanjem se razkriti,
pustil jo bom, naj poleti.*

Smiljan Trobiš *Ko se spustiš, svoboden si,
greš, ko moraš iti,
razdejati, vse razbiti,
pustiti ognju, da se razplamti.*

*Postane ti popolnoma vseeno.
V tebi skrita moč žari –
vse drugo imaš za izgubljeno.*

*In postaneš eno, vir svoje poti,
človek, ki ga Bog želi,
vse izgubljeno je dobljeno ...*

Trenutki

*Ko me drevo poljubi v oči,
skozi lase mi veter plane,
poboža nežno čez dlani,
ko tiho me oblak objame,*

*ko sklonim glavo bliže k srcu,
da mi lahko pove vse,
ko duša, trepetljava v trsu,
umiri se in odpre,*

*ko vidim, pa ne vem ničesar,
a vem vse in gledam angele,
kakor oko sem, brez telesa,*

*kakor voda, ki brez reke je,
kakor pesem brez začetka,
kakor čas, ki sprejme me ...*

Ples

*Kot plesalka rahlo se dotikam,
z vršički prstov na nogah,
Zemlje, prelepe strašne
in barvite – in me je kar malo strah.*

*Ko odrinem se od njene rame,
poletim, pozabim, da sem prah,
da so barve, vonji tudi zame,
da me drži z ljubeznijo v rokah.*

*Rahel dotik – in senca pleše,
skok v nebo in dolg polet,
Zemlja je umetnina, ki preseže,*

*kar trudi se plesati svet.
In ko mehkó pristanem spet,
pogrešam svoj najskrivnostnejši razgled ...*

Heinrich Heine PESMI

Prevod: Kajetan Kovič

Heinrich Heine (1797–1856) je eden največjih nemških pesnikov. Njegova začetna romantična lirika se je v zreli fazi preobrazila v romantično ironijo ter razrasla v družbeno kritiko, še posebej v obširni pesnitvi Nemčija. Tukaj objavljamo izbor njegove ljubezenske lirike od zgodnjega do poznega obdobja. Zanimivo je, da se zgodnji motiv lotosovega cveta (lotos-rože) ponovi tudi v pesmi, ki je nastala nekaj mesecev pred pesnikovo smrtjo in je posvečena njegovi zadnji, kot resignirano ugotavlja, zgolj platonični ljubezni.

Lirični intermezzo

10

*Se lotos-roža sonca
bleščečega boji,
na prsi sklanja glavo
sanjari in čaka noči.*

*Njen ljubi je mesec, ki nežno
predrami jo s svojo lučjo
in roža krotko razkrije
mu svoje cvetno telo.*

*Cveti in žari in sije
in nemo kvišku strmi;
od sle in od muke ljubezni
diši in ihti in drhti.*

11

*Zrcali se v valovih
prelepe reke Ren
z veliko katedralo
veliki, sveti Köln.*

*V oltarju na zlati podlagi
podoba se blešči;
v divjini življenja je meni
prižgala žarek luči.*

*Med angeli in med cvetjem
lebdi naša mila gospa;
oči in ustne in lica –
kot ljubica moja ima.*

33

*Na severni planjavi
samoten bor stoji.
Dremoten je in snežna
odeja ga teži.*

*O palmi sanja, ki daleč
na Jutrovem nekje
osamljena žaluje
na žgočih tleh molče.*

*Fant deklico ljubi, a ona
za drugim obrača oko,
ta drugi pa ljubi drugo
in poroči se z njo.*

*Dekle iz ihtave jeze
brezglavo omoži
se s prvim, ki ga sreča.
To fanta užalosti.*

*Ta stara zgodbica zmeraj
ponavlja se nekje;
in komur pripeti se,
razpara mu srce.*

Vrnitev

2

*Ne vem, kaj pomeni ta žalost,
ki lije mi v srce;
ta zgodba iz starih časov
mi več iz misli ne gre.*

*V zraku je hlad in mrači se
in mirno teče Ren;
večerno sonce iskri se
vrh strmih obrežnih pečin.*

*Na skali rusalko prekrasno
poslednji žarki zlate;
njen zlati nakit lesketa se,
ko češe si zlate lase.*

*Z glavnikom zlatim jih češe
omamno pesem pojoč;
mogočna in čudovita
napeva je njenega moč.*

*Čolnarja v čolniču malem
boleča slast spreleti;
ni mar za čeri mu in skale,
zamaknjen navzgor le strmi.*

*Bojim se, da v globočinah
čolnarju dosojen je kraj;
to s pesmijo svojo storila
je lepa Lorelaj.*

*Pestí, pestí me žalost,
a maj se igrivo blešči;
naslonjen na lipo vrh hriba,
ob stari bastiji stojim.*

*Modrikasta struga prekopa
spokojno se vije pod njo;
na čolnu si deček žvižga
in trnek pomaka v vodo.*

*Na drugem bregu podobe
so pisane vsenaokrog,
ljudje in vrtovi in ute
in voli in trate in log.*

*Perilo bélijo dekle,
po travniku se love;
in mlinsko kolo se obrača,
iz njega cekini prše.*

*Ob stari sivi trdnjavi
je utica iz lesa;
stražar v rdeči suknji
koraka tam sem ter tja.*

*Se poigrava s puško,
ki v soncu se blešči,
jo snema in prezentira –
ah, rad bi, da me ustreli.*

35

*Ljubila sta se, a navidez
sovražna sta si bila.
Medlela sta od ljubezni
in jo tajila oba.*

*Ločila sta se in se včasih
le v sanjah ozrla nazaj –
že zdavnaj sta umrla,
in komaj sta vedela, kdaj.*

Ohlajeni

*Po smrti dolgo mora prah
ležati v grobu; to je strah,
da, strah me je, kajti vstajenje
od mrtvih terja potrpljenje.
Še enkrat, preden se zapre
oko in mi srce zamre –
še enkrat naj se tokraj jame
ljubezen mi do ženske vname.*

*Naj pride s plavimi lasmi
in mesečinskimi očmi –
samo brinetka ne – bogvari –
z divjimi sončnimi požari.*

*Mladina, zvrhana moči,
strasti vrtincev si želi,
hrumi in raja in prisega,
se ljubi, muči in se krega.*

*Jaz, ne več zdrav in ne več mlad,
bi pred poslednjo uro rad
še enkrat sanjal, ljubil, upal
in srečen bil – vendar brez hrupa.*

Dirk Heij: SANJSKA POKRAJINA, suha igla

Lotos-roža

Za Mouche

*Midva zares na pogled sva
kaj nenavaden par;
je ljubica opotekáva,
njen ljubi je hrom in star.*

*Bolehna je mačica ona,
in on je pasje bolan,
in zdi se, da v glavi imata
kar nekaj koleščkov manj.*

*Se ljubica v domišljiji
za lotos-rožo ima;
in on, njen blede ljubimec,
trdi, da je mesec z neba.*

*Sorodni sta njuni duši,
a tuje za njune oči
je to, kar pri enem in drugem
med dušo in srajco tiči.*

*Ko lotos-roža svoj kelih
pod mesečino razpre,
ne plodonosno življenje,
pesem samo se spočne.*

Vsakič se oglasi njena mama. V ozadju se sliši betežen trušč z radia, še neki glasovi. Najbrž so to obiski. Tega dne jo kliče že v tretje. Zdaj mama že prepoznava njegov glas. Ni si ga težko zapomniti, v njem je nekaj ščetinastega.

Vpraša, če mogoče ve, kdaj pride, ona odvrne, da ne. Niti pod razno. Pravi, da ni njena tajnica. Izdihne. V njenem glasu se čuti naveličanost. On je med pogovorom naslonjen na vrata govorilnice, opazuje dežne praske po steklu. Išče najdaljše sledi. Levo od aparata sta napopani dve nalepki iste taksi službe. Gleda telefonske številke, potem ven v hiše. Mama že tretjič ponavlja, naj jo raje pokliče na mobilni.

»Brez veze,« povezne slušalko in odropota iz telefonske govorilnice. Kako vraga naj jo pokliče na mobilni, ko pa je njen aparat že ves dan izklopljen?

Zunaj pomalem dežuje. Prvič po nekaj tednih. Po asfaltu je vse polno temnih pikic. Nedaleč stran od govorilnice je stojnica, okrog se motovili nek tip, ki v kanguja odnaša gajbice s sadjem in zelenjavo. Dela se mu pleša, upa, da jo daljši lasje maskirajo. Ampak se moti. Za danes ima zadosti, zmatran je, pa še dež začenja. Aja, njegov avto je temno zelene barve, nov in čuvan. Spominja na spoliran kivi.

Encl stopi do njega, ki zapira štacuno, in vpraša, če bi se dalo dobiti kakšno breskvico ali dve. Oni počí gajbico v avto, pogleda kot morska kumara in zamahne z roko. »Sem že zaključio z blagajno,« reče.

Encl se ne vda. Encl je po naravi vztrajen. Ima velik vztrajnostni moment. »Pa ne, jaz sem mislil ... zastonj, če bi se dalo kakšno dobit ... kar tako, džabe.«

Oni pogleda še ogabneje kot morska kumara. Na žep ima zataknjena dva kulija, v njem še škatlo cigaret. Trdi boss, rdeče črke se vidijo skozi črtasto blago. »Ne seri, brate!« mu reče sadjar in v prtljažnik vtakne še eno gajbico bele čebule. »Saj nisam karitas, jebote.«

Telefonsko kartico, ki jo Encl dotlej vrti med prsti, porine zdaj v žep na kavbojkah. Oni se že potaplja v svoj podvodni svet, zлага naprej. Način zlaganja je pomemben. Če zajebeš, ti lahko zmanjka prostora. Encl ga nekaj časa še opazuje, a tip se niti ozre ne več. Nosi prekratke hlače, ko se z zelenjavo sklanja v kanguja, se vidijo bele nogavice. Enclu se zazdi smešno, tudi na njih ...

... piše boss!

»Kaj pa če vam pomagam? Dobim potem kakšno?«

Tip se ustavi na sredi poti med stojnico in avtom, v rokah stiska gajbico zelenih hrušk iz centralne Makedonije. To je zadnja gajbica. Encl vidi, da ima na eni roki srebrno uro, veliko kot kompas, in precej dlak, na drugi težko zapestnico, precej dlak in prstan.

Poročen mož torej.

»Pa koji kurac, bre, a ti mene zajebavaš?« Zelene hruške iz centralne Makedonije porine noter k ostalim; malomarno, da nekaj zaškrta. Če bo tako nadaljeval, ne bo njegov avto več tako nov in očuvan. Sijoč. »Ajde, spizdi, mali!« ga grozeče pogleda. Grožnjo se najprej opazi v očeh. Oči so zrcalo duše. Na to je treba biti pozoren.

Encl povesi pogled in se obrne. Okej, pa nič. Vajen je tega. Ne bo ga konec.

Ampak kaj pa zdaj?

Zaškrtla mu, da bi poklical še enkrat. Zdajle je ona ziher stopila skozi vrata in si sezuva čevlje. To se mu zdi možno. Nič, stopi nazaj v govorilnico, ponovno zavrti številčnico. Čaka nekaj sekund, nato: »Halo ... bok, Encl tle! Je Vilma doma?«

Njena mama je zelo uglašena gospa, pred nekaj meseci na oddelku za pravosodno rešitve (nekaj takega) zaključi svojo častljivo delovno dobo. Z ogromnim tihožitnim pastelom od vdanih sodelavcev in dobro poslovilno večerjo, ki se spet razvije v pravo pravcato pravosodno jebačino. »Kaj niste vi oni gospod, ki je klical pred petimi minutami?« zdaj vpraša.

Encl sluti njeno prenaraslo pravosodniško nejevoljo. Včasih najbrž tako zveni na službenih sestankih. »Ne, jaz že ne,« odvrne, »danes kličem prvič.«

»To pa ne bo držalo, gospod,« je pravosodno prepričana gospa Anderlič, »tudi prejle ste bili vi na telefonu. Saj ste mi ja rekli, da vam je ime Encl.«

»Jaz že ne.« Kaplje še vedno naletavajo po pleksi šipah. Encl se s prstom dotakne nacefranega roba taksi nalepke. Kdo se tu sploh vozi s taksiji?

»Ah, lepo vas prosim ...«

»Pizda, gospa, vi ste pa res pametna,« zadoni od Encla. Naveličan je že te pravosodno spudrane mame, ki mu vseskozi govori gospod. In to s takšnim o-jem, da bi šel lahko vmes kar kozlat. Pa še tisti trušč zadaj in glasovi. Kaj zaboga sploh počnejo tam notri? Kakšni so to obiski?

»Ste že razmišljali, da bi šli na milijonarja? Lahko vam zrihtam, moj bratranec je tam kamerman,« se zlaže Encl.

»Poslušajte, gospod Encl ...« zavzdihne mami Anderlič, sita vsega tega.

»Ma srat se pejte, gospa, če mate kam! In ko pride Vilma, ji rečte, da jo je klical Encl.«

»No, no, no, mladi mož, tako ...«

»Če mi ne bo še danes vrnila puloverja ...«

»... se pa ne govori.«

»... bom ... bom spustil svojega psa nanjo!« zasika Encl v konec plastične slušalke. Eto!

»Ha,« reče ona, »pa saj vi nimate psa!« Encl čuti, da se mu zdaj roga. To jih naučijo v službi, pomisli, bog jih nima rad.

»Kva pa vi veste!«

»O, vem, vem - po glasu - ker ...«

Še preden poved izgovori do konca, počí Encl slušalko na vilice, iz reže iztakne kartico. Ima samo še sedemnajst impulzov, ti telefoni žrejo ko zveri. Moral bo biti bolj previden.

Stopi na asfalt. Dežuje za odtenek močnejše, pa še vedno ni nič posebnega. Tip tam ima že vse v avtu, prostora v njem je dovolj. On ve, kako se zлага. Zdaj se mota okrog stojnice, sestavlja jo v neobračujoč položaj. Stojnice so zelo funkcionalne, če tako pogledaš. Encla to ne zanima. Encl ima druge skrbi. V ušesih čuti luskinast, razmočen pritisk.

Pljune na pokapljana tla, odide proti vrsti nizkih večstanovanjskih hiš, ki stojijo čez cesto. Njegov znanec stanuje v eni izmed njih. Imata neporavnane dolgove, pa to zdaj ni važno. V pritličjih hiš so trgovine in lokalček, stopi pred prvo izložbo. Tam je v redu, ker imajo platnen nadstrešek, ki lovi kaplje. Počuti se nekoliko lažje. V izložbi so

razstavljeni vitli, vrvi, kompasi ter druga navtična krama za jadroplovce. In še prospekti, fotografije jaht in morja.

Jahte, ja. Morje ...

(V resnici pa: ko jebe morje.)

Poleg navtične trgovine je tisti lokalček s kričečim, nedopadljivim izveskom. Encl sklene, da tam še malo počaka. Vilma bo slej ko prej doma, pri tisti tečni mami, si misli. Čeprav je šlo res malo čez, pod nivo, kaj naj Vilmi po vsem tem sploh še reče? Kaj bo zdaj s kurčevim puloverjem?

Vstopi, zvonček nad vrati zacinglja kot v risanki. Prostor je podolgovan in ozek, na eni strani so nekakšne velike stilne mize. Na tisti polovici lokala, kjer je šank, je vrsta mizic in barskih stolov ob velikih, zatemnjenih šipah. Skoznje se vidi stojnico, telefonsko kabino in hiše zadaj. Za šankom sta dva starejša gospoda s pokrivali, ob steni najdlje zadaj še dva moška. Prava rokokorca, tako na prvi pogled, sedita za veliko stilno mizo. Starejša gospoda ga strokovno premerita. Točajka sloni izpahnjeno na pultu, zavzeto posluša, kako poganja trava. Je rdečelična. Močne postave. Ko se Encl posede na stol ob zatemnjeni šipi, je v trenutku pri njem.

»Kaj prinesem?«

»Kavo z vročim mlekom plus tri deci kozarec vode z limono.«

Tip s kangujem dokončno zaključi, zgleda zadovoljen oziroma še kar, potem se usede v avto, poln zelenjave, in zvozi tistih dvajset metrov do parkirnega mesta pred kafičem. Parkira ravno pred šipo, skozi katero zija naš najnovejši gost lokala. Encl ob tem prvič vdihne vonj pravkar prinešene kave, vidno se raztaja, toplo mu je. Čuti prhutavi utrip lastnega ožilja, ohoho.

Potem vstopi v lokal. Tisti tip. Takoj zavije k onima dvema na drugo stran, Encl mu sledi s pogledom. Sežejo si v roke. A hej, kako si? Bok, haha, dobro prijatelju. Take stvari si rečejo. Zdaj, vsi trije na kupu, zgledajo precej bolj zateženo in nedostopno. V njihovih mračnjavih pogledih z golimi komolci na mizah odmeva zvijačna premetenost. Ali nekaj podobnega. Takoj naročijo še eno rundo smajlov in se zapletejo v pridušen klepet. Encla zanima, če vsi trije kadijo boss.

Starejša gospoda za šankom postaneta v tem nekam glasna.

»Ja, no, pa ti povej, če ni res, porkamadona! Saj sem ga ja poznal, porkamadona, je bila naša sosedka njegova nečakinja.«

»Katera?«

»Rožičkova Stana, saj veš, tista no, ki se je pol poročila z Dolančevim pobom.«

»Aja, kurba, aja, vem, ja, katera. Ampak tud jaz sem ga poznal, porkafiks, pa vem, kakšen človek je to bil, pa ne mi govort ...«

Encl prisluškuje, zanima ga, onadva se pogovarjata o tistem tipu, ki se mu na šihu zmeša in spleza na nek dimnik. Nastane cela pizdarija. Celo mesto govori samo o tem. Kot da ni nič drugega.

No ... pa saj ni nič drugega.

Kava je hladna. Ko mu natararica prinese še drug kozarec vode, jo vpraša, če ima kakšen cigaret. Encl bi zdaj kadil.

»Ne, jaz pa k sreči ne kadim,« odgovori.

Upokojenca tudi nista pri kadilcih, sranje! Ostanajo samo še oni trije neoplatonisti. Encl tuhta. Pa ne dolgo. Odločno vstane in se odpravi na drugi konec kafiča. Ko je očitno, da zavija k njim, oni trije umolknejo, se zagledajo v prihajajočega. Enclu postaja topleje. Tip s

kangujem gleda še prav posebno, pisano kot mavrica, takoj se ga spomni.

Na mizah je nekaj škatel cigaret, Encl ima prav – sami boss. Trdi boss. Tudi Encl jih rad kadi. Zakaj pa ne?

Ustavi se dva koraka stran in jih pogleda. Za hip počaka, če bo kdo kaj takega rekel. A oni trije samo strmijo. Nekje na steni tiktaka ura. Ali pa na kakšni roki.

Začne tisti s kangujem. Iznad gumba na srajci mu na vrat silijo bežeče dlake. Ima rjave, zgodnje gotske oči. Izusti: »Pa kaj bi ti opet rad?«

Encl sune z brado proti cigaretom na mizi: »Cigarete. En cigaret bi prosil, če lahko.«

Kolega na desni smrtno resno zavzdihne in odpije iz flaše, pogleda v tipa s kangujem na način, češ kaj za boga kurca je pa zdaj to.

»Pa rekao sem ti že prej, nema ništa, ajde!!« pomete zdaj ta z roko proti Enclu. Vidi se, da mu tole ni niti najmanj všečno; pred prijateljem je v manjši zadregi, ki jo skuša prekriti z arogantno odločnostjo. Že tako mu ne uspeva tisto z lasmi, tole je pa še slabše. Dosti slabše.

Črnikavih dlak na rokah in skozi srajco je zato vedno več.

Encl še kar stoji tam.

»Ajde, si čuo?«

»Ti si-sar, ti,« zatem po zlogih spolzi iz Encla. Glasno, razločno in počasi.

»Šta?« Rezko in ostro kot nož. Tip vstane, zlati členki njegovega nakita komaj slišno zažvenketajo. Upokojenca zaškilita v to smer. Točajka preneha z dotakanjem radenske v vino.

»Sisar? Majku, da ti ...« Onadva ga komaj zadržita, vsak za eno nadlaket.

Encl se gladko zaobrne, v treh, štirih sekundah je pri vratih. Ko stopa skozi vrata, nazaj na dež, mu vsi v lokalu sledijo s svojimi zategnjenimi pogledi. Točajka zarezgeta nekaj nerazumljivega, špricarje pusti pri miru in se požene za njim. Zdaj se razkrije tabla, ki jo dotlej zakriva s svojo močno postavo. Na tabli piše: BOSS

Spodaj pa z manjšimi črkami še: OKUS USPEHA

Tip s kangujem se pomirja. Drugič bo res udaril, ne bo se pustil zadržati. Njega ne bo nobeden zajebaval, kao plačujem davke, pizda vam materna, in vse sem naredil z lastnimi rokami. Zdaj že sedi. Pije.

Točajka teče, da bi dobila denar za kavo.

Encla pa ni nikjer več, izgine, skoraj čudežno. Pogreza se. Encl zna biti vgrezljiv, če hoče.

»Saj ni nič čudnega,« eden od upokojencev zamaje z glavo in si postreže s špricarjem, ki je nalit prav zanj. »Vsi ti mamilaši.«

»Ja, in veš kaj?« reče drugi. »Starši so krivi, starši!«

»Starši, ja, pa družba.«

Dež kmalu potem pojenja, Encl pa

Razpravila se je, si razčesala kito in sedla na rob postelje.

Zunaj je šelestelo listje, mogočen piš je potegnil čez strehe, da je zapiskalo med strešniki.

Odprla je mašno knjigo, iz nje prebrala nekaj stavkov in si jo pritisnila na srce.

Veter se je za trenutek povsem umiril, dvakrat, trikrat je škrtnilo v skladovnici drv, po strehah se je nekaj zatrkljalo, ko je zunaj zami-javkal maček.

- Bog, ven sem ga zaprla! si je očitala. Dvignila se je, si ogrnila plet in se odpravila navzdol.

- Muc, muc, pridi, ga je vabila še z vrha stopnic. Odrigljala je vežni zapah, si spodrecala haljo, ko se je muc ovijal okoli njenih nog.

- O ti revček, se je opravičevala, čisto sem pozabila nate! V skodelo mu je nalila mleka in ga z zadovoljstvom opazovala, kako je srebal.

- Pa kako lačen si bil, mu je kimala.

Preverila je zapah in se odpravila znova navzgor.

- Le pojej, potem boš šel pa spančkat, mu je prigovarjala.

Na vrhu stopnic je ugasnila luč in se odpravila v sobo. Zložila je plet na stol, odgrnila posteljo in legla. Kako prijeten občutek jo je prevzel, ko je stegnila noge, se zadelala z odejo in prižgala nočno svetilko.

- Noč bo dolga, si je rekla in segla po večernici.

Brala je naglas, vsako besedo je skrbno izgovorila, včasih kakšno tudi dvakrat, si jo ogledovala, mrščila čelo, če se ji ni takoj posrečilo, potem pa se olajšano oddahnila, kot planinec, ki osvoji vrh gore.

- Traparija, se je zmrdnila, zaprosil jo je za roko! Za roko, je ponovila. Celo naj vzame, kaj mu bo samo roka! Domislica ji je bila tako všeč, da se je glasno zasmejala.

Veter v vejah se je znova oglasil. Potegnil je po dvorišču, se zvrtnil pod svinjake, da bi že naslednji hip spet planil kvišku.

- Vreme se bo spremenilo, je rekla. Še dobro, da so poželi in pšenico zložili v kozolec. Zelko jo je prišel pokosit. Se je nekaj zgovarjal, končno se je pa le vdal.

- Saj veš, Mariča, da ti ne morem odreči. Vedno smo bili prijatelji, pa ti bom tudi zdaj pomagal. Kaj pa Johanca in Micka kaj prideta?

- Prideta, prideta. Najraje jeseni. Po krompir in jabolka!

- He, he, je sekljal Zelko, vidiš, taka je ta reč.

- Tudi Zofa se bolj poredko oglasi, čeprav je blizu doma. Dokler nisem njenemu sinu prepisala tiste parcele nad rupo, je bila bolj redna.

Bojan pa prihaja, o ja, skoraj vsak dan. Vedno kaj dela pri novo-gradnji, če drugega ne, pa deske zлага. Je kar precej lesa posekal v borštu. Sem ga zadnjič prosila, če bi mi pokosil spodnjo dolino, je pa takšen obraz naredil, da mi je bilo takoj žal.

- Veš, teta, zidarje imam, jim moram streči, se je izgovarjal. Saj drugače bi ti pomagal, res. Za prihodnji teden se pa lahko zmeniva.

Pa mu nisem več rekla, se mi je za malo zdelo!

Ugasnila je luč in zaprla oči.

- O, če bi Roman še živel, je pomislila, potem bi bilo pri nas čisto drugače!

Na cesti pod hišo so se oglasili koraki. Opotekli so se, za trenutek

obstali, pa spet pohiteli naprej.

- Oj, mladost ti moja, se je pijansko oglasila pesem. Zategujoče, skoraj jokavo.

Potem so se koraki izgubili, posrkala jih je vase trava pred hišo.

- Odpri, baba! je zabobnelo po vratih.

- Pa menda ja ne, je zastokala in si potegnila odejo čez glavo. Pa še potem je slišala, razločno je slišala vsako besedo.

- Odpri! je besno zatulil, ali pa ti razbijem vrata.

Potuhnila se je, vsa se je zgrbila vase, celo dih je pridržala. Pritiskala si je odejo na prsi in prosila vse svetnike, da bi odšel.

- Bog, prizanesi mi!

- Misliš, da ne vem, da si doma. Luč si ugasnila, da bi me preslepila. Pa me ne boš! Ne boš! je vztrajal in tolkel po vratih.

Vem, pri oknu stojiš in gledaš dol. Gledaš vzvišeno, oholo, kot se za mogočno Drolovko spodobi. Gledaš na ubogega Florjana, ki je vse svoje življenje garal v kamnolomu, popoldne pa ti bil za hlapca. Pa ni bil dovolj dober, Florjan, o ne, ti si se ogrela za tistega prekletega pritepenca, scerkljanca, ki še kose ni znal sklepati.

- O, norec neumni, stran se spravi, je sikala pod odejo.

- Florjana ste vsi izkoriščali, si ga sposojali. Florjan, daj to, Florjan, daj ono. Florjan, boš pokosil v Lazu? Saj veš, Branko je v službi, dopusta ne dobi. Se pa tako mudi, ko je vreme.

Jaz pa, budala, samo pomignila si in že sem tekel kot cucek. Užival sem, če sem ti lahko ustregel. Bolj naporno je bilo, bolj sem bil zadovoljen. Cepec! In kaj imam danes od tega? Nič! Star sem, sam in betežen. S pokojnino, ki ne zdrži niti do prvega!

- Seveda, ko pa vse poženeš po grlu, mu je tiho zabrusila, kot da bi jo lahko slišal.

Vem, postrani me gledajo. Kdaj tudi kaj spijem. Kdo pa ne? Se zmrdujejo, glej ga, pijanca. Se obračajo vstran. Pa kaj bi to, saj pijem za svoj denar, jebemti. Kar obračajte se, kar obračajte, ko sem vam pa riti odnašal, sem bil pa dober?! Še prigovarjali ste mi, Florjan, boš malo takratkega, tako je vroče. Ali pa, prehladil se boš, Florjan, malo ga potegni.

- Boš že nehal enkrat in se spravil stran? je pod odejo stiskala pesti. Misli, da ga bom poslušala vso noč? Zdaj mi bo naprej metal, če je kdaj namesto mene odkosil kakšno red. Po toliko letih, da ga le sram ni!

Vedno sem trdo delala, sestre so se možile in odhajale od doma, jaz, Mariča, pa sem čakala svojega rešitelja in se gnala po teh strminah. Vse, prav vse je ležalo na mojih plečih!

Leta so tekla, venela sem kot pokošena trava, starši so se postarali, bolezen jih je načela. Koliko noči sem prebedela, zdaj pri enem, zdaj pri drugem, kuhala čaj, jih dvigovala, hranila in negovala!

Ko je pri fari zazvonil navček, sem ostala sama. Bog, da bi se mi zmešalo, če ne bi prišel Branko, vdovec iz doline, in ne bi poskusila skupaj.

Spomini so Maričo čisto raznežili. Pri zadnjih besedah je že malo smrkala.

- Pa me ne boste dolgo gledali, vam povem, tudi ti ne, Mariča! je Florjan gnal svojo. Ves skrušen je sedel na hišnem pragu in pestoval svojo bolečino.

Ljubica moja, ojla, ti ojla! je tiho pel in po licih so mu tekale debele solze. Me bodo nesli v črni krsti, šli bodo, šli, drug za drugim v žalostni

Jože Sevljak
MARIČA

vrsti, ti boš pa vila bele roke!

Nenadoma se je odlepil, stekel je po hribu in skočil na cesto. Zamolklo je počilo, zavore so zacvilile.

- Jezus, zbil si ga! je zacvilil histeričen ženski glas.

- Jaz nisem kriv, od nekod se je nenadoma pojavil in skočil na cesto. Kaj sem pa mogel narediti?

- Sem ti rekla, da ostaniva doma, da se ne počutim dobro. Ti pa trma, trmasta, si kar naprej gonil svojo. Greva pa greva! Zdaj pa imaš!

Motor je še tekel, luči so svetile na cesto, kjer je v krvi ležal človek.

Šoferja je zvilo, da je počenil za blatnik in bruhal, ženska pa je od groze kričala:

- Hej, ljudje, pomagajte!

Visoko pod streho hiše se je odprlo okno. V jarki svetlobi je kakor soha stala Mariča s sklenjenimi rokami.

- Ubogi norček, Florjan, kakšno smrt si storil! O, bog, o, bog! Zdrsnila je na kolena in milo zajokala.

Pritekli so drugi ljudje in vseprek klicali: Rešilca, pokličite rešilca!

LITERATURA
Rast 3-4 / 2004

MAVRICA IZZA DUŠE

Odlomek iz še neobjavljenega romana o diplomaciji

V tretje gre rado. Mar res, ali je možno verjeti takim prislovcam? Bil je še začetnik, ko se je skušal prvič potegovati, no, kar potegoval se je za Berlin. V zadnjem hipu je spodletelo, neka pubertetniška intriga, že skoraj pozabljena. Drugič je bilo pozneje, ko so potrebovali namestnika šefa predstavništva in se je državni sekretar spomnil nanj. Vse je bilo izgledalo v redu: bil je že izkušen, jeziki so mu šli, poznal je razmere in ozadja, nabral si je znanja o tem, zlasti od kolegov v prestolnicah, kjer je prej služboval, je bil predlagan z zanesljivega mesta, skoraj bi že bil spakiral kovčke. A potem je ugotovil, ko je ostal doma in premišljeval, da so njegovo kandidature potrebovali samo zato, da so se znebili onega kandidata iz premierovega urada. Da pa so se ga lahko, jim je prišel prav, ker je bil tisti precej bledikav in meglen, on pa močan. No, ko so se pritiski z dvora polegli, je odletel čez noč. Minister se je premislil, žal, oprost, ne morem pomagati, nič se ne da storiti, je obrazlagal državni sekretar, sicer njegov dolgoletni znanec. Prijatelja nista bila, saj v tej profesiji prijatelj je ni.

Profesija, ja.

Jutri bo spet treba doreči veliko zadev na jutranjem kolegiju. Ob pol devetih, kot je to bilo običajno, in samo za pol ure. V natanko pol ure je treba pregledati naloge za tisti dan, oceniti najpomembnejše za nekaj dni naprej, pregledati, če je vse od prejšnjih dni zaključeno in kakšne so reakcije ter oceniti razvoj dogodkov v državi sprejemnici in hkrati vpliv svetovnega dogajanja na te, tukajšnje dogodke. To je možno in treba opraviti v pol ure. Če traja dalj časa, se razvleče, izgubi se občutek za resnično najpomembnejše dogodke in zadeve od tiste množice, ki sicer vsak dan pljuska na mizo, in potem ne prideš nikamor. Če se razgovoriš, so kolegiji predolgi, odvzamejo čas in energijo za redno delo in zasuje te plima dnevnih dogodkov. Seveda pa moraš tudi posebej paziti, da se debata na kolegiju ne sprevrže v rutinsko pregledovanje vozniških redov prihoda in odhoda delegacij, ampak da je skoncentrirana na vsebino, na politiko, na poročanje. Brez poročanja ni diplomacije.

Konzulka ima zadnje čase veliko dela, ampak ne da se pomagati. Vsake toliko časa pač pride val in tedaj je treba stisniti zobe, če se človek izrazi bolj delovno. Posebno pri konzularnih dnevih, Frankfurt je najbolj obremenjen, nikoli ne moreš vnaprej vedeti, kako bo. Vedno pa je veliko dela, veliko strank in stalno veliko odprtih zadev. Prvi sekretar za politične posle kar dobro vodi svojo operativo in se lahko zato pooblaščen minister v veliki meri posveča vsebini. Bilateralja je izjemno razvita, široka po tematiki in globoka po tehtnosti. In frekvenca najraznovrstnejših obiskov je zelo velika. Problem je ravno v tem, ker je težko tako veliko dogodkov fizično pokriti. Biti z delegacijo, iti na sprejem, napisati poročilo, vzdrževati stike v vladi, parlamentu, z mediji, vplivnimi osebnostmi iz kulture, književnosti, umetniških krogov, biti prisoten v akademski skupnosti, imeti posluh za zdomske prireditve. Gospodarski svetnik se bo moral zelo potruditi, obisk resornega ministra, ki je s sabo ponovno pripeljal močno gospodarsko delegacijo, je bil nadvse uspešen. Veliko novih projektov je bilo dogovorjenih in poročilo bo moralo zelo dobro odražati vsebino

in duha pogovorov. Tudi vojaški ataše ima vedno polne roke dela. Obe vojski razvijata soliden tempo sodelovanja, posebej na nekaterih izbranih projektih. Skrajni čas bi že bil, da mu pošljejo pomočnika. Sam bo pa v posebni depeši ocenil, kako bo vplival sprejem najnovejše resolucije v Varnostnem svetu na odnos tukajšnje zunanje politike do integracijskih procesov v Centralni Aziji. Za vsem pa je ekonomija, gospodarski interesi. Zunanja politika je gospodarska politika. Bo kdo razumel sporočilo, bo iz razumevanja kdaj nastala jasna, konkretno razdelana politika, ki bo prinesla otipljive koristi za poslovni svet? Ponovno bo domov šlo pet, morebiti šest depeš v enem samem dnevu. Znova se bo našel kak, ki bo dejal, da preveč poročajo. On sam ni tako mislil, je pa seveda zelo pazil, da so bile depeše vedno kratke, jedrnate in da so poročali samo o konkretnih, zelo konkretnih zadevah. Nihče ne potrebuje romanov.

Kaj je bilo še jutri na programu?

Nadaljevati mora pogovore o postavitvi retrospektivne razstave impresionistov, o koncertu simfonikov in o pripravi skupnega knjižnega projekta na temo Pregled filozofskih tokov minulih dvajsetih let. Potem bo treba iti na sprejem k Indonezijcu in še k Argentincu; prvi vabi za državni praznik, drugi ima na obisku zunanjega ministra, morda je v delegaciji kdo s poreklom iz diaspore. Zvečer je na vrsti predavanje profesorja s kolumbijske univerze, stari znanec je to, ki bo spet blestel z novimi, izzivalnimi idejami. Vmes bo treba najti pol ure in se iti vpisat v žalno knjigo. Koliko je teh vpisov – povprečno že po dvakrat mesečno se zgodi, da odide kak imenitnik. Kako umirajo ljudje! Pa kaj odličniki, ko bi še kdo štel običajne, preproste ljudi, ki so tolikokrat neopazni, a nič manj pomembni. Vsak ima svojo usodo, vsakdo je pomemben za koga in drag komu, a opaznih je le malo. Pa kadar je kje odprta žalna knjiga, ker kdo umre, takrat še gre. Človeka pač enkrat pričaka konec vsega, to je naravno in marsikdo leže k pokoju potešen, saj je storil pomembne reči in izpolnil svoje poslanstvo. Takrat človek, ko se vpisuje, zraven žalosti čuti tudi neko tiho zadovoljstvo in se pokojnika spomni z blagorom v duši. Hudo pa je, kadar je tak komorni dogodek na programu zaradi nesreč, ki terjajo številne žrtve; takrat je zelo hudo in človek ne more najti nikakršnega razloga, ki bi zmozel vnesti nek mir v polje žalosti. Kako umirajo ljudje.

In pa, seveda, sprogi italijanskega veleposlanika mora poslati šopek rož. Današnji sprejem je bil šarmanten, ne le koristen in zelo obiskan.

To so najpomembnejše zadeve, ki jih ima v glavi. Vrsta drugih je na tajničinem koledarju in seznam ga bo čakal zjutraj na mizi: ura, dogodek, kraj, namen, kako dolgo bo trajalo. In tako vse do večera. Seveda pa se vmes kar naprej kaj spreminja. Pojavijo se nove obveznosti, kakšna zadeva odpade, znane in že dogovorjene je treba predstaviti, sledi opravičilo in novo usklajevanje datumov in tako kar naprej. Vedno pa z mislijo na uglajeno in spoštljivo zastopanje in predstavljanje svoje države. Država, to je diplomatov kruh.

Ponovno bo dan prekratek za vse.

In pa branje. Kar naprej je treba veliko brati. Zdi se mu, da med depešami, ki jih centrala izbira in prepošilja nazaj v mrežo, da so vsi obveščeni o najpomembnejših zadevah, narašča število tistih, ki imajo oznako zaupnosti. Kdaj pa kdaj se mu celo zdi, da že malo pretiravajo. Takoj ko ima depeša stopnjo zaupnosti, najnižjo ali najvišjo, je treba

z njo ravnati po natančno določenih navodilih. In to zahteva precej časa in procedur. Zato je treba trikrat premisliti, preden kakšno depešo klasificiraš na ta način. Kar se njega tiče, je treba tako zavarovati predvsem vir informacij. Sogovornik je v diplomatski praksi vreden suhega zlata; dalj časa, ko si z njim v navezi, več je vreden. In vedno moraš misliti na to, da se bosta kje ponovno srečala in nadaljevala s prakso izmenjavanja informacij. Na ta način si vlade pomembno pomagajo med sabo. In če izveš pred drugimi, kaj so bili glavni poudarki, npr. iz pogovorov s kitajskim ali pa z ameriškim zunanjim ministrom, ko je bil tu na obisku, ne boš sogovornikovega imena obesil na velik zvon. Še posebej, če ugotovita ali pa ti kar on namigne, kje bil lahko tudi tvoja država imela korist od takih pogovorov. In tako naprej.

Zato je bil še posebej zadovoljen, ker je njegovo sodelovanje z Jessico tako dobro potekalo. Bila je drugi človek po rangi na veleposlaništvu globalne sile, največje in še vedno edine, on pa veleposlanik, prvi šefovski mandat, male in še vedno nove države; kaj pa je dvajset let v zgodovini države. Še v človekovi osebni zgodovini ni nujno vedno veliko. Bila je izkušena, delo ji je šlo dobro in hitro od rok. S takimi, kot je bila ona, se je res dalo delati. Pravzaprav je bila ona nekaj posebnega.

Razmišljal je o njeni ubranosti in opazoval to skladnost, občudoval njeno umirjenost in stabilnost. Tako blizu popolnosti, si je rekel. Tako blizu, kot le malokdo od oseb, ki jih je srečal, redkih prijateljev, ki jih je imel in uspel obdržati v vseh teh letih silovitih osebnih viharjev in delovnih nemirov in težav. Še najbližje ji je menda bila podoba sošolke s fakultete, novinarke, ki je zadnja leta naredila vzpon tudi v mednarodni medijski areni; no, pa saj samo ta šteje, mednarodna. Domači okviri so se tako zabrisali, skorajda že izginili, samo še tisti jih imajo, ki se hočejo umakniti v anonimnost, v svoj mir in pozabo, čeprav dostikrat zgolj začasno in le navidezno.

Kakšna skladnost telesa in duha, intelekta in emocij, zbranosti in racionalnosti, topline in ravno pravšnje razigranosti. Kako je bil vesel, da jo je srečal! Nekajkrat se je celo vprašal, kako to, da sta se toliko zbližala, saj ni bilo razloga, pravega pa sploh menda ne. Odgovora seveda ni našel, pa se je verjetno tudi napačno spraševal. Privlačnost, ki sta jo čutila, bi se bila prav zlahko razvila tudi med njo in kakšnim drugim, si je dopovedoval. Saj ni imel nič takega, česar drugi ne bi imeli. In če pomisli na tisto, kar so drugi imeli, on pa ne, in poveže s tistim, kar je imel tudi on, no, potem se mu je pa vse skupaj še manj izšlo. Morebiti pa ju je zbližala njena potreba, da se pogovarja s kom, ki ničesar ne pričakuje od nje, ki od nje ničesar niti ne pričakuje niti ne zahteva, morebiti. In kaj je njega privlačilo na njej? Kdo ve vse, kaj. Verjetno tudi njemu ni bilo odveč, da ni pričakovala od njega kakšnih velik razprav in debat, informacij, komentarjev o tistem, kar sta oba, vsak v svoji orbiti, ki pa sta bili, vsaj službeni, zelo narazen, daleč druga od druge, čeprav ne brez pomembnih stičnih točk, počela in se trudila – kako je že rekel poet – za ljubi kruhek.

Saj si je bilo, vsaj na prvi pogled, tudi težko predstavljati, kako bi ji lahko koristil, kako bi njuni orbiti lahko bili blizu. Seveda so imeli že tako precej pomembnih skupnih projektov, ampak pri takih sodelovanje itak vedno steče, pa če se ustvari osebna kemija ali pa tudi ne. Ekipa, ki jo je ona vodila, čeprav le zelo na splošni ravni, saj sta z veleposlanikom imela preveč strateških nalog, je štela kar petino

tistega, kar je predstavljalo zunanje ministrstvo njegove države. Ekipa, ki jo je on vodil, je štela manj kot dva voda vojaške policije, se je nasmehnil sam pri sebi. Pa še tako postavlo je komajda spravil skupaj. Če ne bi bil tako dolgo in v bistvu kar uspešno ministrov namestnik za multilateralo, mu je zagotovo ne bi uspelo spraviti skupaj. Bil je skoraj prepričan, da je bolje delati v večji ekipi. Vedno se pojavi fenomen podmornice, tako znan v diplomatski praksi, ko se po določenem času posamezniki težko prenašajo med sabo. Večina držav ne zmore predstavništva z več kot petnajstimi, dvajsetimi zaposlenimi, zlasti diplomati, če odštejemo nekatere lokacije, in to so idealne razmere za take pojave. Takšna kriza traja nekaj časa, nato se občutek utrujenosti in težkega prenašanja kakšnega sodelavca preseli na druge. In tako naprej. Kot je v podmornicah včasih težko komu koga prenašati, a ga mora, saj nima kam iti, se kam umakniti, tako je enako na majhnih predstavništvih. Poleg tega je dela veliko, stresnih situacij ne manjka in včasih ne veš, kaj storiti, kadar se pojavijo psihoze in paranoje. Zato je bolje delati v velikih ekipah, čeprav je za šefa v takih primerih potrebno še več zbranosti pri vodenju in usklajevanju.

Vendar pa sta imela pomembno skupno točko. Oba sta bila globalista po pristopu k razumevanju sveta in mednarodne politike, obenem pa sta imela natančen, celo neusmiljen posluš za detajle, ki so vedno tičali za kulisami velikih dogodkov in strateških procesov. Oba sta se navdihovala z globalnimi procesi, a jih nista skušala zagovarjati ali podpirati. Usmerjala sta se v njihovo analiziranje, in v tem sta uporabljala te tokove kot pripomoček za razumevanje sveta, iz česar pa sta skušala, vsak za svojo državo, ugotoviti tisto, kar jima je koristilo, prišlo prav, tisto, kar bi lahko, a tudi večkrat je, služilo njunima državam za politični napotek v gibanju skozi nemirne mednarodne tokove. In verjetno je bilo to tisto, kar ju je, ob vseh zunanjih impulzih in vzpodbudah, držalo skupaj. Zanimivo, kako se med množico diplomatov, ki so praviloma enako usposobljeni in delajo v principu v enakih okoliščinah, najde toliko razlik, a tudi toliko stičnih točk. In nikoli ne moreš vnaprej vedeti, kdo se bo s kom zbližal.

Zato mu je bilo tudi žal, ko je slišal, ko mu je povedala, da odhaja. Domov gre, vključila se bo v predsedniško kampanjo kot strokovnjak za varnostna vprašanja. Pri Američanih je varnost ključ zunanje politike. Zunanja politika temelji na varnosti in zagotavlja prostor za uveljavljanje gospodarskih interesov. Enostavno. Koliko mu je bilo žal, da je ne bo več v Berlinu, toliko je bil vesel njenega napredovanja. Pravi človek na pravem mestu, si je dejal pa tudi njej povedal. Pred dnevi je že pričela s poslovilnimi obiski in v kratkem bo že čez lužo. Vpeta v neusmiljeno tekmo, ki se ne bo končala, če bo kandidat, ki jo je povabil, tudi zmagal. Samo še stopnjevala se bo. Povabila ga je že, da bo vsakič, ko bo kaj hodil naokoli, dobrodošel gost. Nenazadnje, če z nekom vzpostaviš dober in koristen stik, je s tem vredno nadaljevati. Najboljše ideje dobiš ravno takrat, ko se s kom pogovarjaš neobvezno, ko že tako rekoč kramljaš. To je silno redko in neprecenljivo.

Sprehoda je bilo konec. Saj bi še hodil, a bilo je pozno in jutri bo spet živahno. Treba si je spočiti tudi telo, ne samo glavo. Pozdravil se je z lipami, odgovorile so mu z blagim, valujočim šelestom, in odšel.

iznenada spreletelo, ko je čakal, da pride na vrsto, slovesno opremljen, oblečen in poravnan.

Literatura je bila na koncu, zadnja, peta po vrsti, kar mu je ustrezalo, saj je imel tako dosti časa za premišljevanje. Vedno raje je bil tiho, molčal, in vedno raje je premišljeval. Sedaj pa še toliko bolj. Tako se je umikal zvedavosti in radovednosti, ki je butala obenj, tako se je poglobljal v svoj svet, tako globok, da so le redki zmogli in hoteli z njim in vanj. A to mu je ustrezalo, saj je bila družba, izbrana in razredčena na ta način, vedno pravšnja, umevajoča in kar zadostna.

Vse je prebrala, iz vseh senc je razbrala bistvo in začutila silnost pritajevane želje.

Kako neki je le mogel dvomiti, kako je sploh mogel dvomiti o njej?

Ampak – zakaj ne bi, ali ni bilo to povsem človeško, se to mar ne dogaja vsakomur? Seveda se, si je odgovarjal, a mu kljub temu ni bilo vseeno. Zapekla ga je vest. Ne bi bil smel, si je rekel in si očital.

Toda, ali nima pravice dvomiti in podvomiti o vsakomer in vsem. Tudi vase. Celó v njo. Ali ni to njegova, kakor tudi vsakega drugega pravica, ki ga utemeljuje in mu daje osnovo bivanja in mišljenja? Ja, drži, ampak o njej ne bi bil smel dvomiti. Pa tudi, zakaj pa naj bi brala, zakaj naj bi brala in se celo poglobljala v tisto branje, ko pa ima vsak od nas samo in predvsem svoje življenje in s tem svoj lastni svet, zaprt, ograjen, obdan in nepremostljiv. Zakaj neki brati tisto pisanje, ko pa je toliko drugega na voljo, na razpolago, življenja in sproščenosti, vrveža in užitkov, uživanja in slasti, tam zunaj, povsod naokoli; zakaj neki ravno brati, in to ravno tisto njegovo pisanje, ki je kaj lahko utrudljivo, zamorjeno, zapleteno in nedoumljivo. Če je sploh kaj razumeti in najti smisla v vseh tistih besedah in njihovih zakrivljenih, skrivenčenih sencah. V tistih sencah, ki se stegujejo po tebi, za tvojo dušo, vrešče iztegujejo svoje kremplje in lovke, ne uideš jim več, ko te zagledajo. Izsesajo ti dušo, popijejo ti kri, pohlastajo življenjski sok, da ostaneš prazen, votel in brez bistva, povsem pločevinast. In moraš biti pasje trd in trmast, da preneseš tisto branje in spopadanje, ta večni boj s črkami in z mislimi, ki bevskaajo vate, ki lijejo iz njih in te bijejo v obraz, v srce, te pritiskajo ob steno in tlačijo navzdol, v tlak življenja, hodijo po tebi, črke in njihove zlovešče sence.

Malce utrujeno je nadaljeval samospraševanje; pravzaprav je razmišljal in se ni več spraševal. Zakaj bi le kdo bral tisto pisanje, si je porekel. In zakaj ne bi smel dvomiti o njej, zakaj neki le. Bila je to že skoraj ugotovitev, samo še rahlo sled vprašanja je čutil v njej. Prerahlo.

Brala je, mu je odmevalo v mislih, ko je z ušesi ujel svoje ime in se znenada videl, kako stoji sredi odra, med lučmi, veljaki in veličinami, pred spoštovanim občinstvom, na vrhu.

Brala je.

Gledala je tam od daleč, čeprav je bila tokrat v bistvu blizu: dovolj blizu, da je čutila zanos in slovesnost trenutka, a hkrati dovolj daleč, da je lahko opazovala, kot je to počela na lanski podelitvi in kot bi to počela tudi prihodnje leto in še enkrat potem. Štirikrat imaš priložnost. Toda le tokrat pa je bila hkrati tudi povsem zraven, prisotna. Le ona. Prva in edina. Bilo je tako zelo blizu, da ga je kar čutila, ko ga je gledala, kako je stal, slovesno opremljen, oblečen in poravnan. Kot ulit. Izklesan.

Deloval je zamišljeno, ravno pravšnje zadržan, da je cela celotna

njegova podoba toliko bolj dostojanstvena in uglajena, resnično izklesana, zdelo se ji je, kot da je nepremičen, ulit iz brona, postavljen iz ebenovine, večni kot galaktična meglica, nadčasen kot kozmična temina.

Kot da je vse življenje samo čakal ta trenutek, ji je reklo. Kot da je bila to najbolj naravna stvar, kar jih je kdajkoli počel, kot da je bil rojen za ta trenutek. Gledala ga je in si mislila, sto misli ji je hitelo skozi glavo, kar gledala je. Ni verjela, še vedno se ji ni zdelo toliko verjetno, da bi se zmogla živeti. Bila je kot uročena, vendar prijetno, zanosno, celo ponosno. Skozi misli so ji šle besede njegovih romanov, v njih je jasno in dokončno videla in prepoznavala sebe, svoje blodnje in zagate, svoje hrepenenje in življenje. Videla in brala je knjigo tistega, kar je doživela, in zdelo se ji je, da čuti tisto, kar prihaja, kar se bo sedaj končno izpolnilo. Ni ji bilo več žal za minule dni, kaj dni, leta, za izgubljene priložnosti in upanja, čutila je, da je sedaj vse tu, pred njo in v njej, da je sedanjost vse, kar prežema njeno življenje.

Sedanjost, toplota, radost.

Kako le zmore človek toliko radosti v enem samem dihu, v dolgem, neponovljivem trenutku, ki traja in traja!? Kakšna je to čarovnija, ki jo je objela v svoj čarni ris in jo položila njemu v objem skozi besede, ki so bile njene, samo njene. Njene misli, zaradi katerih je zmoget pisati besede. Toliko besed. Kako neki mora človek imeti rad, kako silno more ljubiti in trpeti, da lahko tako piše.

Vsi so slišali in poslušali, vsa dvorana, on, ona, povsod je odmevalo, preko televizijskih ekranov, preko internetnega spletoja, vsepovsod. Tam je bil in stal in brali so utemeljitev: "... za osupljivo enostavnost mojstrskega ubesedovanja usode sodobnega posameznika, še posebej v njegovem najnovejšem delu *Obraz v zrcalu*, odlični in vseobsegajoči čustveni analizi izgubljenih najstniških upov".

Citat iz obrazložitve za nagrado, ki bo ostal zabeležen povsod. Mavrično prgišče besed, ki so ujele skrito spoznanje iz dna duše.

In potem mu je kralj segel v roko, izročil listino in z nasmehom čestital. Milni mehurček se nikakor ni razpočil, postal je resničnost, vse je bilo tu in dogajalo se je.

In za vsem tem spet besede. Morje besed. V njej, o njem, o dušah in svetovih v njih. Besede.

Diplomat ima na voljo samo besede. Nič drugega kot besede. Z njimi predstavlja, pojasnjuje, razlaga, prenaša, sporoča, sprašuje, opravičuje in upravičuje, zagovarja, počne vse, kar mora, kar sme in kar lahko. Nikoli ne more dobiti drugega orodja, drugega oprijemljivega vzvoda, samo besede. Ampak z besedami se lahko delajo čudeži: prepričaš neprepričane in tudi že prepričane, kar je sploh še večja mojstrovina. Spreobrneš odločene, podučiš nevedne, vplivaš na samozavestne in nadute, na slednje še lažje, ker se jim zdi, da so iznad vsega in najbolj pravi in edini pomembni. Pomagaš sptim in spodbudiš omahljive, razgreješ zadržane in spraviš nepomirjene.

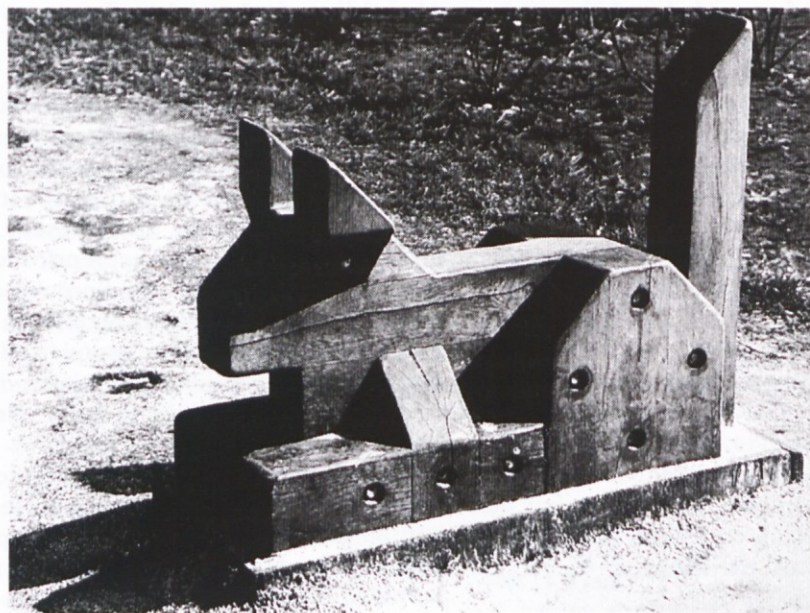
Besede so kot čudeži, le pazljiv in previden moraš biti z njimi, spreten in nežni.

Kolikokrat ga je tako poslušala, ko jim je, začetnikom, predaval na akademiji. Kje je že to sedaj! Imel je, seveda, prav, čeprav to znanje, kot jim je tolikokrat poudarjal, če se prav spomni, je bil eden redkih tako neposrednih in odkritih, seveda ni bilo njegovo. Pridobil si ga je, nekaj od drugih, takole na raznih predavanjih in s poslušanjem starejših, izkušenih, večino pa s študijem, kar naprej moraš študirati

in pazljivo izbirati, sicer te zasuje kopica nepomembne in na videz privlačne, a površne literature. Njegova zasluga ali pa pomembnost je bila predvsem v tem – o tem ni govoril, to se je dalo videti – da se je bil, kljub velikim izkušnjam, pripravljen učiti se še naprej in da je bil pripravljen komu še kaj povedati, sproščeno, prijazno, a koristno in učinkovito. Spet malo takih. Še največ pa se naučiš, je poudarjal, pozneje, ko že imaš solidno osnovo – zato pa jo moraš res imeti – z opazovanjem in analiziranjem obnašanja in ravnanja drugih ter tudi z opazovanjem samega sebe: kako uporabljaš pridobljeno znanje in izkušnje, kako se to odraža na sogovorniku oziroma na ljudeh, s katerimi si v družbi, recimo, na sprejemu. V takih situacijah najlažje in najhitreje, seveda, če si pošten in nepristranski do sebe, uvidiš, kako ti gre in kaj je treba še doreči, popraviti, izpiliti.

Včasih je pogrešala takih pogovorov, takih spoznanj. Višje, ko prideš, težje je poglobljati lastno znanje, ker pač že dosti veš, moraš vedeti, pravzaprav, in zato je težje naleteti na take, ki ti lahko urejeno in primerno posredujejo še kaj več. Ne da pa se ti na dolgo in široko poslušati govorjenja kar tako, takega, iz katerega bi šele moral izluščiti nauk ali dva. Zato ne gre več tako enostavno, postaneš pa tudi kritičen, celo izbirčen in nekateri tudi domišljavi. In pa sogovornika moraš imeti primerne, naklonjenega, takega, ki nima nič za bregom. Teh pa nekako zmanjkuje, kar izginjajo, čedalje bolj. Ali pa je sama postala res tako zahtevna, morebiti po malem celo domišljava, kdo neki pa ve zagotovo.

Ampak ne, če bi postala domišljava, bi ji to dal vedeti. Na prijazen način bi jo opozoril, jo opomnil in ji namignil, kako in kaj.

Dirk Heij: ŽENSKA, 52 x 25 x 96 cm, les (akacija)

Barica Smole

NA SVET JE PRIŠEL V CEGELNICI

V spomin Lojzetu Kovačiču

So knjige, ki si jih sposodimo v knjižnici in ko jih preberemo, se skoraj nikoli več ne spomnimo nanje; in so druge, ki jih moramo imeti na svoji polici ali ob vzglavju, da jih prebiramo vedno znova. Samo stavek morda ali nekaj listov. Vračamo se k njim, z nami so, kot prijatelji ali bratje in sestre. Taka je knjiga Lojzeta Kovačiča Otroške stvari. Prijatelj mi jo je podaril za minulo novo leto, ko je bil njen avtor, Lojze Kovačič, še živ. Zdaj je mrtev in v Otroških stvareh in drugih še vedno tu; kadarkoli jih odprem ali samo prestavim. Pripoveduje o otroštvu, o Cegelnici, o Krki ... In o vprašanjih, ki si jih zastavlja vsak sam, vedno znova: kdo smo.

Ravno vprašanje identitete je tisto, kar je Lojzeta Kovačiča vedno sililo v samoraziskovanje. V Švici so jih zaradi priimka imeli za Srbe (tako pravi v nekem intervjuju), v očetovi deželi, najprej v Cegelnici in Novem mestu in nato v Ljubljani, za Nemce. Zato je vedno bil tujec, prišlek: najprej v Baslu in potem na Dolenjskem, ki mu je do prihoda veljala za pravljico deželo, saj je oče pripovedoval mladostne spomine, ki so otroka, Bubija, spominjali na čudežne dogodivščine Indijancev. Takšni, kot so bili, mestni, brez premoženja, govoreči baselsko nemščino, seveda niso mogli biti sprejeti v okolju ruralne pokrajine, kjer je bila kriza še mnogo večja kot v Švici in kjer je bilo nekaj vredno samo, če si imel zemljo, ki je pomenila kruh. Če si delal fizično, če si bil kos neusmiljeni naravi, ki je kmetu z vremenom narekovala življenjski ritem. Najhujše tujstvo pa je bilo tujstvo v jeziku. Zato ga je tako močno zaznamovalo otroštvo, zato je bil tako negotov zaradi lastne identitete. Sanjal je v materinem jeziku, baselski, švicarski nemščini; in v očetovem jeziku, ki se ga je naučil kasneje, pisal. Zato so lahko nastali Prišleki, v katerih svojo dvojnost (ki jo obdela na drugačen način že v Dvojčkih) opiše takole: *Moje edino opravičilo, da sem pripovedoval o sebi, je, da sem se kvazi podvojil in govoril o nekom drugem.*

Reka! Tista, o kateri mi je pravil? Stekel sem do tja ... Tikoma ob drevesih in na glavo prekucnjenega grmovja je drla široka velika, voda ... drla, brzela kakor hrbet velikanskega kuščarja ... noro vrteče se plesišče, daleč tja čez do sredine, kjer je črna senca padala z neba čez nevidni breg ... A tukaj je špricala drevesa in grme s peno, grgrala v travi ob mojih čevljih, kakor da umiva drevesa ... Kaj tako hudega in sijajnega le redko vidiš v življenju. Tak je bil del poti od bršljinske postaje do Cegelnice, kakršen je živel v pisateljevem spominu. Je bila to Krka ali Bršljinski potok? Kot za vse zapisano je pomembno, da se zdi resnično.

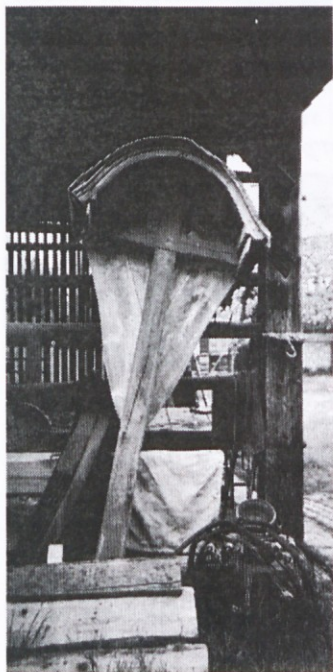
Reka na poti prišlekov, ki so se iz Basla leta 1938 zatekli v

Cegelnico pri Novem mestu, na dom Lojzetovega strica Karla, me vrača v lastno otroštvo. Z grozljivo temo in blatom in dežjem in kalno vodo nekje spodaj. Samo moja reka je bila narasla Temenica neke deževne in poplavne pomladi, ko smo se s staršema in sestro vračali domov na drugo stran reke ... Takšna so velika dela: dotaknejo se nečesa, kar je skrito v nas, včasih tako globoko, da sam le težko prikličeš in se vrača samo v sanjah; ali čisto drugače, tuje, vendar tako, da postane tudi tvoje.

Kovačičeva literarizirana biografija v petih novelističnih zbirkah in desetih romanih je pripoved o njem samem in hkrati o nas. Je najbolj znana slovenska pripoved o nekem človeškem življenju, katerega pomemben del je potekal v Cegelnici, majhni vasi pri Novem mestu. Z njegovim delom je ta, sedaj v mesto potopljeni kraj, postal eden najpomembnejših krajev slovenske literature. Ne zato, ker je tod še skoraj enaka pokrajina kot takrat, z reko in njivami in gozdovi, pa s spremenjenimi razmerami in obnovljenimi domovi; zato, ker živi svoje avtonomno, prepričljivo umetniško življenje. Pisatelj je dejal, da se je sicer rodil v Baslu, na svet pa je prišel v Cegelnici. Njegovo življenje je bilo snov njegovih del. O materiji literature je v intervjuju v KL v Delu 22. decembra 2003 povedal: *Obsežne materije niso tisto jamstvo, ki ga nujno rabiš za prikaz življenja, nadživljenja in protizivljenja, slediti moraš samo svojemu impulzu, ki te usmerja tja, kjer v določenem človeku, množici, pokrajini in celo v oblakih na nebu zaznaš svojo nianso. To je tvoja barva, tvoja skrivna šifra, iz nje moraš izhajati in z njo prekriti ves tekst. Vendar ne smeš segati predaleč, marveč samo do tam, do kamor sega njihova živost; bogvari jim dodajati dimenzije smislov in pomenov, dovolj je, če ostaneš pri zrnju samem, saj se to samo dovolj sveti.*

Ko smo na RIC-u imeli bralni krožek, se mi je nekako uprlo, da bi brali kar vse počez; vedno se mi zdi, da človek, ki nima cilja, ne pride nikamor. Zato smo se osredotočili na literaturo, ki opisuje Novo mesto, in na pesnike in pisatelje, ki so živeli v njem. Pomemben del našega branja so bili tudi Prišleki in Otroške stvari. Ne zaradi Prešernove nagrade ali kresnika, ki ga je prejel njihov avtor, zato, ker smo menili, da moramo poznati svoje dvorišče, svoj dom, ki je začetek vsega, ki je seme sveta. Hodili smo z njim po poti od železniške postaje do vasi, kjer je bil rojen njegov oče, živeli v njihovi kamri, čutili odpor okolice do prišlekov. Predstavljali smo si pisateljevo mater, ki je v sandalih in plašču lovila korak ob narasli Krki, bila zgrožena nad pranjem na perišču ob reki, predstavljali smo si naše podeželje, kamor so prišli velikega mesta vajeni Kovačičevi, revno in zaprto, večno v borbi za vsakdanji kruh. Čutili smo, kako je bilo "tujcem" pri srcu, ker mati in otroka niso znali slovensko v času, ko je nacizem že korakal po Evropi in je govoril njihov materni jezik. Njihovo stisko smo primerjali s sodobnimi stiskami tistih, ki ne sodijo v nobeno deželo in jih, brezdomce, premetava sem in tja.

Potem sva nekega dne z Vladko Eržen šli tja; skozi vas, kjer je bila na drugi strani železniška proga ... tekla je v temo ... veselo naprej v divjino ... proti progi ob gozdu, kjer so v zrak štrlele poprogane zapornice. Prelaz. In skoraj njemu nasproti ograda ... Zraven tudi Jezus na križu ... Zapornic ni več, tudi križa ne; spravljen je za kozolec, brez Jezusa. Hiša pa je še in tista izba, kjer so živeli, tudi. Prijazni ljudje živijo tod, tako veliki, da v njih kljub mestoma grenkobnemu zapisu o Cegelnici Lojzeta Kovačiča ni zamere, ampak ponos na

"Prelaz. In skoraj njemu nasproti ... ograda ... Zraven tudi Jezus na križu ..."

pisatelja, njihovega sorodnika. Okno izbe, ki se je zdelo Lojzetu tako visoko, je v resnici nižje, Krka ni strašljiva, nekako drugačno je, kot v njegovi literarizirani avtobiografiji. Hoteli sva ujeti vonj pripovedi, videti reko od tam, od koder jo je gledal enajstletni deček ... kjer je iskal in našel *svojo nianso, svojo barvo* ... Barvo nekega otroštva, tako edinstveno v slovenski književnosti. Vse je bilo manjše v resnici, ker se otroku vse zdi večje, in večje, ker je zapisano tako mojstrsko.

Lojze Kovačič je eden največjih naših pisateljev preteklega stoletja. Nekega časa, ki je minil te dni, saj je ta vzemljohodec odšel prvega maja letos, - kako simbolno -, na dan, ko se je za Slovence končalo eno poglavje zgodovine in se začelo drugo. Štiri mesece pred smrtjo je rekel: "Skrbi me, da severni veter ne bo odnesel samo naših kučem, ampak tudi brade." Ko je pripovedoval o tem, zakaj so se iz Švice vrnili v težki čas predvojne Jugoslavije, je citiral očeta: *Ich bin Slowener, ich bleibe Slowener*. Oče ni hotel postati Švicar, kar je družino pahnilo v nesrečo. Da je bil neke vrste tipični Slovenec, zakoninjen v svojo samozadostnost, nedorasel svojemu velikemu talentu, je zapisal sin. Očetovo misel, da bo ostal Slovenec, je udejanil na najboljši možni način. Postal je pisatelj, ki je bil kos svojemu talentu, in ga je skrbelo, da nam novi čas ne bi odnesel tistega, kar je njegov oče s tolikšno žrtvijo ohranil.

Bil je človek, v katerem sta od Cegelnice dalje v *smrtonosnem objemu sovraštva bivala slovenski in nemški jezik*. Nekaj, kar bi bilo lahko usodno za ustvarjanje, se je spletlo v tako posrečeno jezikovno-miselno podobo, da je lahko nastala "nova, svojska, drugačna reč". V Otroških rečeh piše o smrtonosnem objemu nemškega in slovenskega jezika in se sprašuje: *Je poreklo reke važnejše od njenega cilja - oceana? Sam sem v svojem dvoličnem jeziku, polnem napak, hib, nalašč in ponevedoma skušal izraziti svoje "drugačne stvari". Postavljal sem brvi med oba jezika, ko so se ponesrečili vsi enačaji, kršil sem veljavna pravila obeh jezikov in poskušal z nekakšno tretjo sintakso uskladiti in precizirati nekakšna agregatna stanja, ki sem jih čutil in videl v svoji glavi*. Morda je to tista skrivnostna formula, ki je njegov življenjepis naredila za umetnino. Spraševal se je: *Bi si prihranil vse iluminacije v drugem jeziku, pa prosto ko ptiček na veji prepeval o svojih eksistencialnih težavah in ekonomskih skrbih? Žal je prepozno, da bi se preoblekel, pa tudi nikoli ne bi mogel izstopiti iz svoje razdvojenosti. Znašel bi se v praznem in moral bi se vrniti kar se da hitro nazaj v svojo lusko, da ne odplava s skorjico, vejico ali kar že je s tokom, se izgubi med jezovi in rečicami, v povodnji s hribov, tebe pa bi zgrabil srh, težave, problemi, skrbi, katar, ker si ostal gol*. Sprašujem se, ali bi bilo, ko bi uporabljal svoj prvi jezik, v njem več lirične in melanholične zasnove očetovega duha, tako kot je v drugem priplavalo na površje več mamine nazornosti in depresivnosti? Tega ne bom izvedel nikoli. Tudi mi ne bomo, samo njegova dela so, ki pričajo, da je tisto, kar je mislil in zapisal, zgneteno tako, kot bi morda ne bilo, da ni bilo te mešanice očetovsko-materinega vzorca misli in izraza.

V nekem intervjuju je svoje pisanje osvetlil takole: *V bistvu je glavna zaljubljenost ali sovražstvo do snovi, o katerih pišeš. Če izhajam iz dvojnega življenja v sebi, potem je najpomembnejše, da obe skrajnosti ne držim le vsaksebi, ampak ju pomešam in menjam vlogo vpreženca s priprežencem. Važno je, da hkrati ostane v ospredju resničnost kot presežnost ... Izjemno pomembna je zaljubljenost v snov*.

"Hiša je morala biti bela ali vsaj rumena, ko se je tako svetila ...",
Lastovče 48, Cegelnica

Kamnita miza, ki še stoji pred Kovačičevo hišo

Velika ljubezen v pravih ljudeh vedno vzbuja spoštovanje; ljubezen je bila kljub vsemu tudi do Cegelnice, ki ga je tako močno zaznamovala, da je rekel: *Rodil sem se v Baslu, na svet pa sem prišel v Cegelnici.*

Vas je tako blizu, da se jo skoraj da dotakniti, pa vendar je kljub temu, da bo zagotovo postala eden najpomembnejših krajev, zapisanih v slovenski literaturi, tiha neznanka na obrobju Novega mesta, na bregu Krke. Pisateljeva sorodnica, vnukinja Karla Kovačiča, Vida Kolenc, nama je z Vladko prijazno pokazala hišo in njeno okolico: *Hiša je morala biti bela ali vsaj rumena, ko se je tako svetila, imela je črno obrobljena okenca in spodaj debelo polico ... Streha je segala do naših glav, ko smo prišli zraven in reka se je slišala čisto blizu ... Vati je šel naokrog in prišel takoj nazaj ...* Pa kraj, kjer se je nekoč proti Krki spuščala Karlova naprava za črpanje vode: *Na vogalu je stala čudna, dva metra visoka naprava. Z debelo klado proti nebu, na dveh razkroženih kolih ... tako je cvililo in piskalo ...* Obhodili sva hišo, kjer sta živeli stari ženski, prav pod Kovačičevo staro domačijo, poleg katere stoji lepo urejena nova. *Spodaj, v hiši tik ob Krki, sta živeli dve starejši ženski, sestri. Nekoč, tik pred vojno, so imeli njuni starši gostilno in Novomeščani so se ob nedeljah v barkah pripeljali po Krki na jedačo in pijačo ... Pod hrastom so jedli in pili Nemci in nemčurji, pod lipo pa čitalničarji, to je Slovenci ... Sestri sta bili kot služkinji in pestunji dosti po svetu in sta znali več jezikov. Prvič v Cegelnici sem zaslišal nemščino, hochdeutsch, prosto in svobodno iz ust dveh navadnih ženičk ... in to je bilo za mojo mamo, ko da je sredi živinske govorice vnovič zaslišala človeški jezik. Lahko si predstavljam žensko, ki v tuji hiši, nevajena podeželja, ki nikogar ne razume in nihče ne razume nje, hrepeni po svojem jeziku. In potem sva videli kamnito mizo, ki je stala tam v času, ko je bil pisatelj še Bubi v Cegelnici, pa vežo, ki ni več taka kot nekdaj: *Zadnji večer v Cegelnici je bil tisti, ko so se vsi zbrali pri ličkanju koruze pred vrati naše sobe. In na stropu je še videti odprtino, skozi katero se je prišlo na tisto podstrešje, s katerega je stricu ukradel kos prekajenega mesa: Vedel sem že od nekdaj, da je prva skrb na svetu, da preživiš in da ima kos kruha pogostokrat važnejšo vlogo od človeka. Enkrat, ko ni bilo ne tete ne strica pri hiši, sem se splazil na podstrešje in utrgal napol posušeno meso z grede, najbrž celo gnjat.**

Da je bilo življenje trdo in je nekaj veljalo samo tisto, kar je s fizičnim delom prinašalo kaj za v lonec, je nekdANJI mestni otrok le težko razumel. Neprizanesljivo, celo kruto, so gledali v tistih časih in tistih okoliščinah tudi nase: *Karel ni poznal usmiljenja z nikomer. Nekoč si je v gozdu pri sečnji odsekal palec, moral bi v bolnišnico, da mu ga prišijejo in pozdravijo. "Le kaj mi bo!" je rekel in vrغل palec v smeti med žaganje. Zalil ga je z žganjem in obvezal roko s platnom. Slabi dve leti, ko se je Bubi v dolenski vasi učil očetovega jezika, je spoznaval tukajšnje trdo življenje: *Biti kmet je v bistvu pomenilo biti pustolovec v divjini. Bil si odvisen od oblakov, njihove barve, od vetra, padavin. Črn oblak v mestu ni pomenil nič, tu pa se je spremenil v strah in trepet. Zmeraj si moral biti pripravljen na izgubo in dobiček, kakor ti je po svoje zagodlo nebo ...* Na revni zemlji je kruh res mnogokrat pomembnejši od človeka.*

Pisatelj je pripovedoval, da je bilo na očetovem domu šestnajst otrok, sorodnica pa jih navaja osem, eno hčer (teto Mico, ki je živela s Karlom) in sedem fantov. Trije od njih so šli po svetu, kajti zemlja

* Tekst in kontekst, Novi pristopi,
Literarno-umetniško društvo Literatura,
Ljubljana 1997

To je moral biti kozolec, ki še stoji:
"Zgoraj na vrhu je bila odprtina brez
vrat ... Po njej se je prišlo po lestvi ..."

Okno sobe, v kateri je v Cegelnici
živel Lojze Kovačič z mamo in sestro

KULTURA
Rast 3-4 / 2004

ni mogla preživeti vseh: Lojzetov oče v Švico (pred vojno je bil dosežek, če se je kdo izučil obrti) in dva v Ameriko. Njuna sinova sta po pripovedovanju gospe Vide kot pilota padla v drugi svetovni vojni, ko sta na strani zaveznikov osvobajala Evropo nacizma.

Lojze Kovačič je bil po prihodu v Slovenijo tujec v jezikovnem, socialnem in družbeno-političnem smislu. Ta tujec je gledal sam nase od zunaj. Bil je sam sebi dvojnik, kakor piše v Preseljevanjih: *Sproti sem si izmišljal nove stvari, jim kaj dodajal, največkrat pa izpuščal. Postal je nekaj čisto drugega, kar se je dogajalo v resnici. Zato to, kar vidimo v Cegelnici, in kar se je morebiti res dogajalo, ni pomembno. Pomembno je le, kako je bilo predelano v njegovem pisanju. Tomo Virk zanj v članku Zmuzljiva identiteta* ugotavlja, da načenja in relativizira objektivno resničnost in samoidentiteto, vendar v njem spoznavni in ontološki dvom ne vodita v smer rešitev, ki jih ponuja recimo postmodernizem, ampak reflektira resnico "fenomenološke", husserlovske paradigme.*

Lastna usoda je bila vedno tema Kovačičevega pisanja. Subtilno je analiziral lastna čustva do družine (mami in sestra sta bili po vojni v avstrijskem taborišču za begunce, kar opisuje v tekstih Povsod je nebo, Molk), samega sebe v času težke preizkušnje pri vojaki in povojni čas, ko je bil vsak individualizem sumljiv. Tudi zaradi Zlatega poročnika so leta 1956 ukinili revijo Beseda. Sledil je Deček in smrt, pretresljiva, zgoščena pripoved o očetovi smrti, kjer je pripovedovalec, ki se identificira z otrokom, pogreznjen v občutje, ki spremeni vse odnose do sveta. V Ljubljanskih razglednicah, objavljenih v Novelah, se slovenska literatura oddalji od sočutnega prikazovanja posamezne usode in se približa resničnosti. Z romanom Resničnost Slovincem da analizo lastne notranjosti, pravo študijo preganjanega človeka. Ostro videnje podrobnosti, pogled nase "od zunaj", intenzivnost in zgoščenost so nekatere prvine njegovega pisanja, značilne tudi za Sporočila v spanju, Preseljevanja, Pet fragmentov, Prišleki, Otroške stvari ...

Dom pokojnega Karla Kovačiča ob Krki ... In kozolec, pa kamnita miza pred hišo ... In Krka spodaj ter Angelina hiša malo niže ... In proga v bližini ... Pa hiša strica Jožeta zgoraj v vasi ... Vse to so materialni odsevi kulis iz nekega minulega življenja iz minulega časa. Zato je treba najprej prebrati in šele potem videti, kje se je vse to odtisnilo v duha in misli nekega dečka, Bubija, ki je mnogo kasneje postal slovenski pisatelj Lojze Kovačič.

Zunanja dejstva so samo okvir za notranjo biografijo. Lepo je poznati Cegelnico, prelepo vas na obrežju Krke, vendar je treba vedeti, da kot literarni kraj živi neka drugačna vas; tista, ki se je izkristalizirala v samostojni svet spomina velikega slovenskega pisatelja Lojzeta Kovačiča.

Resnične so hiše, ki so iz besed. Rane, ki so zapisane. Ljudje, ki so postali literarni liki. Vse, kar jo je veliki pisatelj zapisal tako, da je izstopil iz samega sebe, da je začutil dotik nečesa, kar se ne da opisati, pa je zato bolj resnično od resničnosti same. Storil je to tako, kot je povedal v že omenjenem intervjuju: *Torej ni važno, koliko substance ti je nabralo življenje. Če imaš dar, živce in veselje za odtenke do sebe, ljudi in sveta, boš lahko iz tega fenomena zgradil prvovrstno mojstrovino.*

Muljavo poznam že od malih nog, rad sem se vračal in se še vedno rad vračam v njeno sončno, večno sončno okolje, pa tudi, če je ravno takrat sonce zakrito, saj vendar večno sveti nad oblaki. Muljava je torej kraj posebnega imena, pomena in zvena: vsa dehti v nekem mitičnem zanosu in utripu, je kraj prepletanja starosvetnih izročil in legend, je kraj, ki mu gozdnata, rahlo gričevnata pokrajina daje neko idiličnost, nekakšno varno zavetje in večno svežino, sama njena ravnina pa še vedno diši, zlasti ob mokrotnem vremenu, po naplavinah mulja, ki so kraju dale že v sivi, staroslovanski, davni lepo domače ime, ki tako neverjetno pritegne in vzbudi zanimanje: Muljava. Ker ni lahko pisati iz duše in spomina o tako imenitni in za slovenstvo prepomembni krajini, kot je to prav Stiški kraj ali okolica Stične, širen, razmeroma raven in na vse strani odprt prostor, med izvirom Stiškega potoka in izviri Krke, sem se le odpravil na Muljavo v temačnih zgodnjenovembrskih dneh minulega leta, tik pred Martinom. Težko nebo se je dobesedno stikalo z mokrotno ravnino, pa vendar sem se počutil izredno prijetno, veselil sem se še enega, novega srečanja z Jurčičevim domovanjem, ki se ti, takšno ali drugačno, vselej pokaže v neki novi luči in te navda z novimi duhovnimi doživetji, z razmišljanji, ki so ti bila prej nedojemljiva.

Na vaškem razpotju pri stari Obrščakovi gostilni zavijem po zložni poti navkreber, mimo granitnega partizanskega spomenika, posvečenega hudim bojem z Italijani v juniju 1942. Na vznožje položen skromen šopek že rahlo uvelih rož, med listi se vije trak slovenske trobojnice.

Po lepi, zdaj že dolgo asfaltirani vaški poti se počasi bližam hramu slovenskega pripovedništva, skromni in vendar za slovenstvo tako zelo slavni zahodnodolenjski kajži, ki sem ji namenoma dal ime Jurčičevina. Pač po nesmrtnem prvem resničnem slovenskem pisatelju – pripovedniku Josipu Jurčiču, ki je s svojimi romanticirano obarvanimi (in vendar realističnimi) povestmi, celo pravim romanom, zlasti zgodovinske narave znal za vedno pritegniti zlasti kroge mlajših bralcev in prav ti jih navadno niti v kasnejših, zrelih in odmaknjenih, letih niso mogli nikoli več pozabiti.

Seveda je pravo ljudsko ime hišice, ki jo je leta 1826 postavil Jurčičev stari oče, potem ko se je bil odločil sezidati lastno domačijo, pri Pajštbarju, torej Pajštbarjevina. Dotlej so namreč pisateljevi predniki bivali v leseni preužitkarski bajti pajštbi, ki je bila poleg vsega še tuja! Hišica, ki je že desetletja spremenjena v muzej, posvečen Josipu Jurčiču, stoji v skupku starih muljavskih hiš na najvišjem delu vasi, ki ima zanimivo ime Závod. Ime namreč pomeni, da je nekoč davno do tega kraja segal še gozd, na položnem pobočju širne doline jugovzhodno od Marijine cerkve.

Samo ime vasi, Muljava, verjetno izhaja od blatnih naplavin, kot sem že povedal, in te naplavine so stoletja in tisočletja polnile in še polnijo najnižji del razpotegnjene doline med Muljavo in Ivančno Gorico, ki pa je v bistvu nekakšno kraško polje, s sušnimi apnenčevini vzpetinami na robéh in neprepustno ilovnato prstjo v ravnini, ki jo napaja potok. Ob deževju ta rad prestopa bregova in se razliva po travnikih ter poljih, ob tem pa pridno nanaša rdečkastorjavo mastno

prsteno blato. Imenski krog kraja se tako vedno znova, iz leta v leto, sklepa, rodovito blato pa vedno znova poganja novo življenje. Kako slikovito, kako simbolično, prava oda narave slovenski krajini!

Tudi zato je Muljava vas, ki se ponaša z imenitno zgodovino. Po eni strani je ta zgodovina vpeta v cerkveno-fevdalno preteklost Stiškega kraja, s starodavno cisterco francoske provenience, ki je krajini in ljudem vtisnila neminljiv pečat. Po drugi strani to krajevno zgodovino zaznamuje prastara, že romanska božjepotna Marijina cerkev, ki se je prav pred njo in v njej oziroma za njenim taborskim obzidjem odigral tragični dogodek v času turških vpadov. Končno je tu slovenska literarna in narodnostna, celo panslovanska in panjugoslovanska, osebnost mladega genija – Josipa Jurčiča, ki je nedvomno najbolj zaznamovala moderno zgodovino kraja, poleg uvodoma omenjenih bojov v času NOB, in prav Jurčičevo literarno izročilo in zapuščino njegovi rojaki – domačini zavzeto in z neko posebno ljubeznijo, celo kar z neskritim ponosom, negujejo in obujajo vedno znova. Letos, 4. marca, je minilo od rojstva velikega Slovenca in Muljavca natanko 160 let!

Dobro je vedeti, da leži Muljava na prostoru, kjer je bujno utripala že halštatska civilizacija s svojimi nosilci, našimi ilirskimi in keltskimi predniki, nastanjenimi na imenitnem Virskem mestu pri Stični, resnični prazgodovinski metropoli s trdnim obzidjem in neštetiimi grobnimi gomilami. Zanimivo je, da je za izročilo o tem starem mestu od deda Jožefa izvedel tudi mladi Josip in ga nam v literarni obliki tudi ohranil!

Kasneje je v muljavski okolici, na tleh Ivančne Gorice, živela rimska obcestna postaja Acervo. Prav latinski toponim sam jasno kaže, da so Rimljani vedeli za gomilne grobove praprebivalstva, ki so ga bili podjarmili približno ob obratu er, stare in nove: acervus je namreč gomila, arhaizem, ki ga je kasneje nadomestil modernejši tumulus! Staroslovanski zgodnji srednji vek je izpričan z najdbami okostnih grobov na Velikem travniku severno od muljavske cerkve. Bronasti obsenčni obročki, kot naglavni okras ženske noše, jasno kažejo, da gre za čas 9. do 10. stoletja, in da gre prav za čas je, ko so tu naseljeni stari Slovani dali svoji naselbini več kot prikladno ime po muljeviti ravnini.

Če zdaj preskočimo srednji vek, ki o njem v snovnem pogledu le malo vemo, so pa vendar na voljo literarni zapisi, je več kot očitno, da je stanje, zarisano v kataster leta 1825 in dopolnjeno leta 1863, vendarle zapis snovnih srednjeveških naselitvenih dogajanj, nastanka in širjenja vasi, ter zlasti načina razdelitve zemlje. Izvemo, da je bilo v omenjenem času v vasi le dvaindvajset hišnih številk, glede posestnih razmer pa da so se Muljavci delili na enajst gruntarjev – posestnikov (od teh je visoko kotiral le en sam s kar 32 zemljiškimi parcelami), na tri polgruntarje in sedem četrtrgruntarjev ali maselčarjev (tako so jim pravili zaradi merice zemlje ali maselca grunta). Takšni maselčarji so bili tudi imetniki domačije s hišno številko 19, Pajštbarji – Jurčičevi predniki.

Jurčičeve prednike zasledujemo šest do sedem rodov nazaj po cerkvenih maticah, vse v sredino 18. stoletja, ob tem pa velja opozoriti, da se je priimek gospodarjev spremenil kar štirikrat, ker so kar v treh rodovih Pajštbarjevino dedovale ženske. Hči prvega znanega Pajštbarja je bila Marjeta Kraševce, ki se je leta 1775 omožila z Andrejem Jankovičem, menda doma iz Hrvaškega primorja. Četrty otrok, izmed

vsaj devetero, je bil Jožef Jankovič, tisti Josipov stari oče, ki ga pisatelj navaja in opisuje v svojem delu Spomini na deda (Novice, 1863). Ded Jožef je bil neusahljivi vir tudi za čisto zgodovinske podatke, ki jih je odraščajoči Jožek dobesedno vrskaval vase in ki jih je potem veliko kasneje, kot pisatelj Josip, nesmrtno ohranil sodobnim in kasnejšim rodovom v svojem leposlovju z ruralno tematiko.

Jožef Jankovič je leta 1805 vzel za ženo Nežo Zaviršek, pisateljevo staro mamo, rodili sta se hčeri, Marija in Ana. Starejša, Marija, se je 27. januarja 1841 omožila z Markom Juršičem. Očetov priimek so, zanimivo, v popačeni obliki Jurčič, prevzeli vsi trije otroci, kar je dokaj nenavadno. Oče Marko je bil sicer kmečki sin, doma izpod Gorjancev v bližini Kostanjevice, najverjetneje uskoške (torej srbske) krvi, vendar to nikakor ni mogel biti vzrok, da je prišlo do spremenjene oblike priimka, ki so bili pod njim rojeni otroci zakoncev Juršič (Juršić?). Je pa očetov rod nedvomno po svoje vplival na mladega Josipa, da se je čutil tesno povezanega s hrvaškim (in drugim južno-slovanskim) prostorom, kar se je izraziteje opazilo tudi pri uporabi nekaterih literarnih izrazov, ki bi jih dandanes najrajši brisali kot hrvatizme (srbizme?)!

Veliki dogodek za slovenstvo je nato napočil 4. marca 1844, ko se je v preprosti kamniti kajži rodil Josip Jurčič, kasnejši pesnik in pisatelj slovenski, kot preberemo na spominski plošči iz črnega apnenca, postavljeni levo od glavnih vhodnih vrat na južnem pročelju hiše 15. avgusta 1882, leto in nekaj več po pisateljevi prezgodnji smrti (umrl je v Ljubljani, 3. maja 1881, v hiši Fr. Kolmana poleg današnje ljubljanske Filharmonije, Gledališka stolba 3, in je bil pokopan pri sv. Krištofu v bližini Arkad, po opustitvi pokopališča pa prekopan v arkadno grobnico velikih Slovenk in Slovencev na Navju).

Sedanja Jurčičevina, spominski muzej, posvečen literarnemu in narodno - buditeljskemu delu Muljavca Josipa Jurčiča, kljub nekaterim kasnejšim prezidavam vendarle kaže značilno kajžarsko arhitekturo iz prve polovice 19. stoletja, z zanimivim pristavkom, da je kamnita. Lesen je le pod nad hlevom v vzhodni tretjini domačije. Pri takšnem tipu kmetije je značilno, da je bil gospodarski del inkorporiran stanovanjskemu, samostojno od hiše je stal le svinjak. Kasnejši lastniki Jurčičevine so seveda dodali še marsikaj od gospodarskih poslopij. Tako je leta 1920 nastalo za hišo, onstran prostornega dvorišča, samostojno gospodarsko poslopje s hlevom, svinjakom in listnikom, stari hlev pa so spremenili v klet in skedenj nad njim v kaščo. Ko vstopimo v hišo skozi glavna vrata, z južne strani, se znajdemo v veži, v območju torej, ki ga je delovno suvereno obvladovala gospodinja pred odprtim ognjiščem, ki se je nato nadaljevalo v peč, ta pa je v zimskem mrazu prijetno ogrevala glavni hišni prostor, hišo. Levo in desno od glavnega vhoda se odpira po dvoja vrat, kar je tudi nenavadno. Tako se pride (in se je v času živega vrveža hiše prihajalo) na desno v *štiblc* in *kevder*, na levo pa v *hišo* in *kamro*. Ni kaj, skromen in preprost je Josipov dom, a vendar v njem Jurčičev duh živi večno, tako v prikazu poizkusa pričaranja avtentičnosti rojstnega okolja s posteljo in zibko v hiši kot z zbirko razstavljenih pisateljevih del v kamri.

Sicer pa me obidejo ob sprehodu po Jurčičevini mešani občutki. Ko stopam skozi sadovnjak pred hišo, kjer stoji pred kamnito mizo na mogočnem valjastem podstavku (morda delu rimskega miljnika) v betonu odlito doprsje literata Jurčiča, se zamislim: tu nekje se je bil

Božidar Jakac: Josip Jurčič

* Kogar bogovi ljubijo, mlad umre.

tistega davnega poletnega večera, ves pregret, zleknil v travo – nepremišljeno – mladi Josip in si nakopal kali pljučne bolezni, ki ga je ugonobila v cvetu mladosti. *Hón hoí theoí philoúsin, apothnéskei néos!** Kako resnična je ta starogrška misel! Stopam dalje, vse do vodnjaka oziroma kapnice, ki je morda v osnovi stara, še izza Jožkovih dni. Kozolec toplar je nedvomno produkt širitve kmetije v minulem stoletju, pod njim so spravljena stara kmečka vozila. Še malo naprej je sušilnica sadja, skoraj prav takšna, kot sem jo bil pred mesecem dni videl na Aškerčevi domačiji v Senožetih. Vsi ti objekti pomenijo morda le nadaljevanje vsega tistega potrebnega za delovanje in

Jurčičevina dandanes, z jugovzhoda

življenje kmetije, kot se je to dogajalo v pisateljevih rosnih letih. Pogled na slamnato, bujno pomahovljeno streho domačije pokaže znake propadanja, nič bolje se ne godi oknom. Kljub negi, ki jo objektom nedvomno namenja ustanova – Spominski muzej Josipa Jurčiča (in včasih pretirava z zaščitnimi premazi lesenih delov, ki kar ne gredo skupaj s časom velikega Muljavca!) in morda vse skupaj le preveč razkazuje kot nekak kulturni panoptikum, z razstavljenimi lesenimi kašči na velikem dvorišču (ki s samim pisateljem nima zveze), z rososveženovimi leseni rustikalnimi (?) sedali pod napuščem novega gospodarskega poslopja, z razkazovanjem lesene kolibice kot »Krjavljeve hiške« (čeprav naj bi bila ta zgolj nekakšna prisposoba originala, ki ga je bil opisal Jurčič), da o rahlo zanemarjenem teatralno zamišljenem ljudskem gledališču *sub divo* niti ne govorimo, ostaja kristalno jasno, da spomenik najvišjega državnega ranga nedvomno zasluži nenehno strokovno skrb in pretehtane odločitve pri obnovi minljivih materialov, zlasti lesa. Strokovna roka je, poleg zanosa in ljubezni domačinov, nedvomno tisti garant, da se bo ponos Muljave – Jurčičevina – ohranjal kar se da avtentičen tudi prihodnjim rodovom slovenstva. Morda tudi za to ne bodo utonili v multikulturnem kotlu EU in se le bodo vračali h koreninam slovenstva, slovanstva, jugoslovanstva!

Ko zapuščam Josipovo domovanje, se mi pogled še enkrat ustavi na vhodni fasadi in obstane na preprosti plošči iz sivega apnenca na desni strani glavnih vrat. Seveda, to je tista plošča, postavljenega med NOB in v zamisli novega državnega grba v duhu OF, s petokrako zvezdo, Triglavom in morjem! Odkrita je bila že leta 1944, v bratomornih spopadih uničena in nato obnovljena leta 1954. Napis je preroški, vizionarski, vidi v svetlo prihodnost slovenstva, ki smo jo

Neavtentični, z Jurčičem nepovezani čebelnjak z replikami panjskih končnic v sadovnjaku pod Jurčičevino

kar preveč zlahka zavrgli in pozabili. Morda je zato napis za nekatere zdaj, že v EU, celo moteč! Vredno ga je prebrati, ga ponoviti in se zamisliti: *Za sto let, za čas, ki gre mimo, / tebi, ki kmet si iz nas in naš sin. / Med bojem in delom gradimo / v pomladi tik pred svobodo v spomin. / OF slovenskega naroda.*

Hitro zapuščam Jurčičevino, hitim po klancu navzdol, grem čez gradbišče nove podobe krajevne ceste, kar samo me nese proti drugemu prizorišču na Muljavi, ki ga je tako izredno popisal Jurčič. Hočem ujeti primerno svetlobo, podvizam se k Marijini cerkvi. Prizorišče mi deluje nekako tuje, nenavadno. Velika asfaltirana površina pred vaškim pokopališčem deluje vsiljivo, smetnjak ob taborskem obzidju neestetsko, primitivno. Kje si že, snežno bela vaška pot, ki si se nekoč v elegantnem loku vila mimo prizorišča ene izmed davnih kalvarij slovenskega človeka? *O tempora, o mores!* Kar tako pa se vendar ne more posegati v okolje, ki je, poleg mogočne literarne intonacije, tudi kulturni spomenik, vreden najvišjega državnega ranga zaščite!

Skušam odgnati neprijetne občutke in se povrniti v čase, ki jih je tako blesteče, tako plastično, tako neverjetno pretresljivo upodobil pripovednik Jurčič, da literarna substanca po svoji izpovedni moči bolj spominja na realistični zapis nekega dramatičnega dogodka, kot pa na romantično sanjarjenje o starih dobrih časih (saj res, kako vendar si nekateri novoromantični nadebudneži predstavljajo, da je bil siceršnji temni srednji vek tako zelo prijeten, svetel, poln razumevanja do življenja?). Jurij Kozjak (izšel je v knjižni obliki skupaj z drugimi izdajami družbe sv. Mohorja sredi julija 1864) je prava Jurčičeva umetnina. Knjiga, ki nosi izvirni podnapis *Povest iz petnajstega stoletja domače zgodovine*, opisuje žalostno in kruto usodo dečka in kasneje mladeniča plemenitega rodu, Jurija s Kozjaka, z gradu vzhodno od Muljave, oddaljenega dve uri hodá in dandanes v razvalinah, čeprav je bila graščina v Valvasorjevem času kljub neobljudenosti in prvim znamenjem propadanja še vedno videti mogočna, dobro utrjena rodovna hiša fevdalcev Kozjaških.

Glavna vrata v hišo, na vrhu stopnišča iz rezanih kamnov, na obeh straneh vrat sta v pročelje vzdani spominski plošči

Jurijeva nesrečna usoda, ko ga zaradi stričeve zavisti in nepojmljive hudobnosti v nalašč za to pripravljeni zaroti ugrabijo cigani in prodajo za sužnja v Turčijo, je torej vodilna sestavina zanimive pripovedi, doseže pa dramatični vrh in začetek razpleta z opisom turškega vpada na Muljavo leta 1475, ko se med turškimi napadalci znajde tudi nekdanji grajski deček, zdajšnji mladenič v janičarski preobleki. Povest se seveda na koncu za mladega Jurija dobro izteče, saj se vrne na očetni grad, hudobni stric pa prejme zaslužen plačilo. Vendar ima Jurčičevo pripovedovanje s sicer vendar vidnim tudi romantičnim pridihom čisto resno zgodovinsko osnovo, saj si je bil mladi Josip pred tem pridno izpisoval prav Valvasorja, njegovo Slavo vojvodine Kranjske. Žal je pri Jurčičevem opisu turškega divjanja po Muljavi in Stiškem kraju prišlo do manjših časovnih in vsebinskih odstopanj, ki pa jih pisatelju na načelu *licentia poetica* zlahka odpustimo. Prav opis turškega poboja golorokega slovenskega kmetkega prebivalstva se po svoji pretresljivosti, stopnjevanju dramatičnosti in poizkusu psihološkega razčlenjevanja zavesti in podzvesti glavnega junaka - Jurija Kozjaka uvršča v sam vrh Jurčičeve pripovedne umetnosti.

Kaj se je torej v resnici dogajalo pri muljavski cerkvi? Kot poroča kronist, so na dan sv. Marka, to je 25. aprila 1475, prihrumeli na Muljavo Turki pod poveljstvom samega bosanskega paše Ahmeda, potem ko so bili menda izvedeli, da bo prav na ta dan zbranega veliko

okoliskega prebivalstva na procesiji. Turki so presenetili spreved stiških menihov, bližnjih fevdalcev in kmetov na Vélikem travniku severno od Marijine cerkve in pri tem povzročili takšno klanje, da so turški konji po krvi gazili vse do členkov, kot slikovito sporoča ljudsko izročilo. Po zgodovinskih podatkih so Turki takrat zajeli veliko ljudi in požgali ter izropali še stiški samostan. Po ljudskem izročilu, ki se ga je držal tudi Jurčič, pa naj bi Turki izvedli pobjo še v muljavski cerkvi in na pokopališču okoli nje, potem ko so bili po krajšem obleganju vdrl v zasilno taborsko utrdbo.

Cerkev sicer ni pogorela, ker se po izročilu ogenj z zažigalnih turških pušic ni hotel prijati, zato pa Jurčič omenja, da se v cerkvi na Muljavi kažejo še dandanes opaljena bruna za streho, ki jih je Turek zažigal. Prav ljudsko izročilo je popestrilo, pa tudi obogatilo z novimi podrobnostmi sicer zgodovinsko točno, vendar literarno pusto pripovedavnega srednjeveškega kronista, ki sta iz njega črpala tako Valvasor kot Jurčič. Velja še opozoriti, da je umetnik Jurčič postavil muljavsko dogajanje v avgustovske dni istega leta 1475, in sicer ob priliki zahvalne (in ne priprošenjske) procesije sv. Marku, kar dokazuje pisateljevo prosto razlaganje in opisovanje zgodovinskih dejstev. Pa nič ne de!

Obhodim krvavo zgodovinsko prizorišče pri muljavski cerkvi, povzpnem se na bližnje pobočje na jugovzhodu in opazujem gručo šolskih otrok, ki se veselo vrača po starem kolovozu z vklesanimi kolesnicami, ki se vije med jesenskimi polji. Vesela gruča se končno raztepe in po najbližjih bližnjicah odpravi proti domu.

Jesenska krajina je tiha, mirna, nebo se vedno bolj boči nad njo v svoji zlovesči temini. Odpravim se proti Obrščakovi gostilni, kjer me pred nekdanjim združnim domom čaka Felicia. Pogled mi zakroži po travnatem pobočju proti gozdu, na temenu griča se dviga obelisk iz sivga apnenca. Radoveden se po kolovozu povzpnem do kraja, ki ga nisem bil doslej, med svojimi obiski Muljave, še nikoli opazil. Nasproti opuščene kamnite domačije, ki je vendar še v dobrem stanju, opazim, da me pot vodi k partizanski grobnici. Znotraj mogočnega romboida iz zloženih lomljencev je tlakovan pravokotnik iz rezanih apnenčevih plošč, štiristrani obelisk na pecljati nogi in s trikrako profiliranim vrhom s prirezanimi konicami je na vrhu stopnišča, ki se vije od kolovoza. Tu so pokopani partizani, padli v hudih bojih v okolici Muljave poleti 1942. Kasneje pritrjena plošča je kenotaf dvema neznano kje pokopanima Primorcema. Ob spomeniku je venec s trobojnico, na grobni ploščadi sta šopka v vazi. Stopim do groba, tišina, ne čuti se niti najmanjša sapica. Nenadoma se vaza s krizantemami prevrne, kot da bi jo sunila nevidna roka. Razumem, razumem predboro! Sklonim se, postavim prevrnjeno cvetje na svoje mesto, v mislih počastim padle v vojaškem, partizanskem grobu. Nikjer žive duše, le skromno cvetje, še vedno sveže cvetje na njihovem zadnjem domu.

Ko odhajam, odhajam nekako nerad in se oziram nazaj, vendar me spremlja nekakšen prijeten občutek. Vedno si je treba znati vzeti čas, obiskati vojaške grobove, tudi tiste, ki so bili še pred kratkim v zenitu pozornosti in časti, zdaj pa tonejo v pozabo. Tudi njihova dejanja postajajo pozaba, čeprav so za ideale dali vse, celo življenje!

Pod partizansko grobnico se mi ob cesti bahavo zasmee v obraz industrijski obrat giganta novega multinacionalno – globalnega kapitalizma; veliki napis sporoča: CASUCCI!

Partizanska grobnica na Muljavi

(Vse fotografije: Davorin Vuga)

Jože Škufca

VERONIKA DESENIŠKA V ZGODOVINI IN LITERaturi

Grad Veliki tabor pri Deseniču danes.

Celjski grofje in Veronika Deseniška

Veronika ni izmišljena podoba ženske. Luč sveta je zagledala ob koncu 14. ali v začetku 15. stoletja v manj premožni plemiški družini. Njen rojstni kraj so bile Desenice v Hrvaškem zagorju. Današnji grad je iz druge polovice 15. stoletja in stoji pri Velikem Taboru v neposredni bližini trga Desenič (po slovensko Desenice). Od kraja Imeno pri Podčetrtku na slovenski strani do Deseniča je okoli 7 km.

Za sanjavo, lepo in v polnem razcvitu hrepeneče dekle, ki je zgodaj izgubila mater, je bilo usodno srečanje s Friderikom II. Celjskim, in to na deseniškem gradu (To se je zgodilo okoli 70 let pred odkritjem Amerike). Friderik II., prvorojenec glavnega Celjana Hermana II., je nato Veroniko zvalil v svojo neposredno bližino, v krški grad. Plemič ni bil več v mladeniških letih, saj je bil že od leta 1405 poročen z bolešno Elizabeto Frankopanko z otoka Krka. Veronika je postala njena dvornica. To je bil za domače tudi glavni razlog, da je smela z doma. Na poti do poroke je imel Friderik II. vsaj dve prepreki: ženo Elizabeto in očeta Hermana II., kajti poroka z Veroniko ne bi nič obogatila celjskih posesti in njihovih vladarskih moči.

Snov o lepi Veroniki in njeni usodi je pritegnila več piscev. Največja pozornost zasluži dramska ubeseditev z naslovom Veronika Deseniška, tragedija v petih dejanjih iz aprila leta 1924, katere avtor je Oton Župančič. Že 1881. leta pa je žaloigro o Veroniki napisal Josip Jurčič. Preden se bomo bolj podrobno posvetili Jurčičevi in predvsem Župančičevi tragediji, si oglejmo, kdo vse se je z zgodovinskim in literarnim peresom ukvarjal s to lepoticco, ki je na poti do sreče doživela s Friderikom buren ljubezenski vzpon in hiter zlom in polom.

Zgodovinsko je zgodba o Veroniki Deseniški najprej izpričana v Celjski kroniki iz 15. stoletja, ki jo je v latinščini leta 1612 objavil Hieronim Megiser¹. Po kroniki je napravil zapiske Janez Vajkard Valvasor. Objavljeni so bili v njegovi Slavi vojvodine Kranjske 1689. leta. Z zgodovino in usodo Celjskih grofov so se med drugim ukvarjali: Franjo Baš (Celjski grofje in njihova dela, Celjski zbornik 1951), Milko Kos (Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja, Ljubljana 1955), Janko Orožen (Zgodovina Celja in okolice, Celje 1971), Nada Klaić (Zadnji knezi Celjski v deželah sv. krone, Celje, 1982), Ivan Stopar (Gradovi na Slovenskem, Ljubljana 1989), Janez Črnač (Kočevska goznata in skrivnostna dežela, Novo mesto 1998), Francé Jesenovec, T. Trauker.²

Od literarnih kritikov pa je treba omeniti Frana Levca, Josipa Vidmarja, Franceta Koblarja, Frana Albrehta, Karla Ozvalda in Joža Mahniča.

Na Slovenskem je o Veroniki Deseniški prva napisala kratko zgodbo Josipina Urbančič Turnograjska in jo pod naslovom Nedolžnost in sila objavila v Janežičevi Slovenski Bčeli 1851. leta. Jožef Iskrač Frankolski je 1863. leta končal epsko pesnitev Veronika Deseniška v petnajstih spevih. V dramski obliki sta od Slovencev to snov obdelala že omenjeni Josip Jurčič in Marica Gregorič (1911. leta), od tujcev pa med drugim že leta 1917 Avstrijec Kalchberg in Hrvat Josip Evgen Tomić leta 1904. V tridesetih letih 20. stoletja je na temo

1 Avstrijec, plodovit humanistični pisatelj in avtor štirijezičnega besednjaka, v katerem je bil slovarsko prvič upoštevan tudi slovenski jezik.

2 Imena drugih zgodovinarjev so zapisana v Enciklopediji Slovenije, v zvezku iz leta 1987, in sicer pod naslovoma Celje, str. 3, in Celjski grofje, str. 12.

Celjskih grofov napisal dramo Velika puntarija Bratko Kreft. Pomembne odlomke iz zgodovine Celjanov je dramatiziral Anton Novačan. Tako je nastal njegov celjski dramski cikel, in sicer Herman Celjski, Friderik Celjski in Ulrik Celjski. Novačan na primer trdi, da je Veronika rodila otroka in ga izročila v varstvo na Desenice. Pisateljica Anna Wambrechtsamer, ki je celjske dogodivščine popisala v romanu Danes celjski grofje in nikdar več, pa sporoča, da je Veronika izročila otroka v varstvo kmečki družini. Še po drugi svetovni vojni so ljudje v okolici Rimskih Toplic in Jurkloštra pripovedovali, da je Veronika v življenjski stiski izročila v rejo svojega sina nekemu tamkajšnjemu kmetu svobodnjaku (ustni vir). Prepričljiva je trditev, da je bila Veronika v času, ko se je borila za ljubezen in življenje, noseča.

Josip Jurčič je začel zbirati gradivo o Veroniki že v času, ko je ustvarjal Desetega brata. Izpisoval ga je v glavnem iz Valvasorja. Ob koncu svojega življenja je pisal Rokovnjače. Tri dni pred smrtjo pa je po treh tednih napornega dela končal Veroniko Deseniško. Zaradi časovne stiske ji ni mogel dati še bolj prepričljive umetniške podobe. Tako poroča njegov prijatelj, literarni zgodovinar Fran Levec. Z uprizoritvijo te tragedije so Slovenci leta 1892 odprli novo Deželno gledališče, današnjo operno hišo.

Vzpon Celjanov

Začetek rodu bodočih Celjskih grofov je bil v 12. stoletju povezan z lastniki gradu Žovnek v Savinjski dolini. Če je posamezna fevdalna rodbina hotela obogatiti in si pridobiti moč, ugled in vpliv, so se morali sinovi in hčere poročati s fevdalnimi vrstniki od blizu in daleč. Tako sta se Konradova sinova iz rodu Žovnek v 13. stoletju poročila z groficiama iz koroške rodbine Vobrških. Ker je bila le-ta lastnica Celjskega gradu, so Žovneški postali njegovi gospodarji in 1341. leta dosegli grofovsko dostojanstvo. Od tedaj so Celjani nad sto let utrjevali svojo moč, predvsem navzven, znotraj rodbine pa ni bilo vedno dovolj uglašenega sožitja, kar je bilo za te mogočnejše sredi 15. stoletja tudi usodno.

Njihove rodbinske zveze, sklenjene na jugu in zahodu, so največ pripomogle, da so se hitro širili in pridobivali moč. Posesti so imeli na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem (Nada Klaić piše, da je Friderik II. sinu Ulriku II. namenil posestva, gradove in utrdbe tudi v Krškem, na Mehovem, v Novem mestu, Kostanjevici, Višnji Gori ...), širili so se na Ogrsko, Hrvaško in v Bosno, posredno še v Avstrijo in na Poljsko.

Glavni stvaritelj moči Celjskih je bil Herman II., zgodovinsko izpričana oseba (rojen 1385, umrl 1435). Bil je postaven mož, gospodovalen in nasilen, a inteligenčen, izobražen in načitan. Kot sobesednik evropskih vladarjev je moral poznati kulturno in politično misel tistega časa. Malo pred njegovim rojstvom sta umrla humanista Giovanni Boccaccio, znan zlasti po novelah iz Dekameronu, in Francesco Petrarca, pesnik, mojster soneta. Mimo takih osebnosti vladarji tistega časa niso mogli, tudi ne na slovenskih tleh.

Habsburžani so se leta 1423 na predlog kralja Sigismunda Luksemburškega odpovedali fevdalnemu gospodstvu nad grofom Hermanom II. Odslej so bili Celjski grofje velikaši nemške države. Herman II. je bil od leta 1407 podporni član pobožne ustanove kartuzijanskega samostana Pleterje. Umrl je v Bratislavi in zgodovinarji predvidevajo, da so ga pokopali v Pleterjah.

Portret Hermana II. (hrani ga samostan v Lepoglavu)

Kralj in cesar Sigismund Luksemburški (Celjski zbornik 1971)

O nekdanjem Ljubezenskem gnezdecu Friderika II. in njegove izvoljenke Veronike Deseniške danes pričajo le ostanki sten gradu Fridrihštajn v razvalinah. (Iz knjige Ivana Stoparja Gradovi na Slovenskem, Ljubljana 1989)

Utapljanje Veronike. Avtorica: Marijana Trabšea

KULTURA
Rast 3-4 / 2004

V bitki s Turki pri Nikopolju je Herman II. rešil življenje poznejšemu cesarju Sigismundu Luksemburškemu (sicer bi ga Turki ujeli in obglavili), zato je Celjana pri nadaljnjih širitvah in vzponih zvesto podpiral, najbolj v časih, ko je postal Friderik II. očetu neposlušen. Vezi s Sigismundom je utrdil tudi s tem, da mu je dal za ženo lepo hčerko Barbaro, ki pa je ob že priletnem možu živahno ljubimkala z drugimi moškimi. Pred poroko naj bi rekla bratu Frideriku II.: »Najprej si ti moral v zakon, ki te ni osrečil. Zdaj je vrsta na meni. Pojdem s kraljem, četudi mi je njegova natura zoprna in ga dosti upoštevati ne morem.«

Leta 1436 je Luksemburžan (leto po smrti Hermana II.) podelil Celjanom dedni naziv državnih knezov. S tem jim je bilo omogočeno, da so vplivali celo na državno politiko rimsko-nemškega cesarstva. Po Hermanu II. je prevzel časti in oblast Celjskih njegov prvorojenec Friderik II. Celjski pokneženi grofje so kovali celo svoj denar. Po letu 1444 so začeli bivši trg Celje zapisovati kot mesto.

Njihovi tekmeči so bili Habsburžani. Nobena od teh družin pa ni imela ambicij, da bi delala v korist slovenskih ozemelj in slovanskih pokrajin. Ostali sta zvesti nemškemu duhu in jeziku. Celjski tudi niso imeli namena, kot se je kdaj slišalo in zapisalo, da bi južne Slovane povezali v državno tvorbo. V novejšem času pa obstajajo tudi drugačne interpretacije.

Friderik II. in njegovi ženi

Leta 1388 je Herman II. podpisal s Frankopani ženitno pogodbo, na podlagi katere se bo Friderik II. poročil z Elizabeto, njihovo hčerko (pri Župančiču ji je ime Jelisava). Dogovorjeno je bilo, da bo dobila za doto pristanišče Bakar (pri Reki) z zaledjem in morskim zalivom. Tako naj bi Celjani dobili dostop do Jadrana.

Do poroke je prišlo 1405. leta. Toda Friderik II. Elizabeti ljubezensko ni bil naklonjen in ne zvest. Ko se je zaljubil v Veroniko, je morala zakonita žena leta 1422. leta umreti. Ljudski glas je širil zgodbo, da jo je Friderik II. v postelji zadušil. Z Veroniko se je skrivaj poročil 1424. leta. Pred Hermanom II. sta se umaknila na Novi grad (kasneje Fridrihštajn) nad Kočevjem, ki ga je oče zgradil za sina. V tem gradu sta imela mladoporočenca najdlje nemoteno ljubezensko zatočišče.

Oče Herman II. pa zakona ni priznal. Po njegovem ukazu so Novi grad spravili v ruševine. Friderik in Veronika sta hotela pobegniti v Benetke, a jima tamkajšnje sorodstvo ni hotelo zajamčiti varnosti. Friderik se je zatekel na Ogrsko k Sigismundu, toda ta ga je vrnil domov in s Hermanovo odločitvijo je bil pahnjen v celjsko ječo, Veronika pa se je s svojimi spletičnami skrivala po gozdovih. Menda je bivala s svojimi sotrpinkami tudi na pristavi na Kunču sredi roških gozdov in v sosesčini divjih zveri. Nazadnje se je skrivala v nekem stolpu blizu Ptuja. Tam so jo prijeli biriči, zvesti služabniki Hermana II. Le-ta jo je obdolžil, da je čarovnica. Sodišče pa jo je take krivde oprostilo, zato ji je celjski mogočnik sodil sam. Dvema vitezoma je ukazal, da sta jo na gradu Ostrovica utopila v kopalni kadi. Daniel Črnič pa je v knjigi Župnija Desinič (2000) zapisal, da je bila Veronika nazadnje zaprta v gradu Veliki tabor in tam tudi utopljena.

Hermanu II. sta prav takrat umrla druga dva sinova, zato je Frideriku II. spet podelil svobodo. Toda spor med njima nikoli ni bil pozabljen, čeprav mu je oče vrnil gradove in ponovno zgradil Fridrihštajn. Friderik II. pa se je odločil za prekop Veronike. Iz Braslovič naj bi jo prenesli na pokopališče jurkloštrske kartuzije.

Kot Hermanov naslednik je Friderik II. vladal od 1435. do 1454. leta. V glavnem je skrbel za lastno ugodje, skrbi za vodenje celjske kneževine pa je prepustil sinu Ulriku II. Zaužil je neštete naslade, vdan sladostrastju do poznih let življenja. Iz literature o njem se ena od tovrstnih resnic glasi: »Ljubim vsako cvetočo žensko, ki mi z vabečo gorkoto prihaja nasproti.«

Konec rodbine in moči Celjskih grofov

Ulrik II. je bil edinec Friderika II. in Elizabete Frankopanke. Rodil se je 1406., umrl pa 1456. leta. Herman II. je odločil, da se je 1433. leta poročil s Katarino, hčerko srbskega vladarja, kneza Jurija Brankovića. Ljubezni z Ulrikom ni doživela, rodila pa mu je tri otroke, Hermana, Jurija in Elizabeto, ki pa so v letih zgodnjega odrasčanja vsi pomrli. Mlado Elizabeto je njen oče Ulrik II. zaročil z Matijo Hunjadijem (kasnejšim Matijo Korvinom), a je dekličina smrt zapisano namero o poroki preprečila.

Celjanka Barbara, poročena s Sigismundom Luksemburškim, ogrskim kraljem in nemškim cesarjem, je imela hčerko Elizabeto in sina Ladislava Posmrtnega. Elizabetin mož Albert II. Habsburški je bil nekaj časa češki, ogrski in nemški kralj, po njegovi nenadni smrti pa ga je 1439. leta nasledil mladoletni Ladislav Posmrtni. Varuštvo nad njim je prevzel Ulrik II. in si tako v močni ogrski plemiški družini Hunjadi nakopal smrtne sovražnike, zlasti še zato, ker je postal na Ogrskem kraljev namestnik. Na Ogrskem pa so hoteli vladati sami, brez Celjskih in njihovih sorodnikov. Zato je Ladislav Hunjadi zoper Ulrika II. organiziral zaroto. Leta 1456 se je tudi Ulrik II. s svojo vojsko udeležil pohoda proti Turkom. V Beogradu ga je v sporu na Kalemegdanu obglavil Ladislav Hunjadi. Ulriku II. je manjkala diplomatska prebrisanost, kot jo je imel njegov ded Herman II.

Že naslednje leto je oblast na Ogrskem prevzel Matija Korvin, pri nas znan kot dobri Kralj Matjaž. Bil je tudi nemški cesar in zadnjih pet let je vladal z Dunaja. Bojeval se je s Turki, zasnoval Vojno krajino ter podpiral kulturo in univerzitetno izobraževanje. Kmete je ščitil pred samovoljo fevdalcev. Predvsem zato si je na Slovenskem pridobil tako velik sloves. Zasedel je velik del koroških in štajerskih ozemelj.

S smrtjo Ulrika II. so Celjski grofje izgubili zadnjega moškega naslednika. Takrat se je z zgodovinskega prizorišča poslovila tudi družina Sigismunda Luksemburškega.

Vdova Katarina Branković se je s pomočjo najemniške vojske Jana Vitovca trudila obdržati dediščino Celjske kneževine. Ni uspela. Največ celjskih ozemelj so si prisvojili Habsburžani in sinovi Jana Vitovca. Celjski čudež je zatonil. Katarina Branković se je vrnila v Srbijo in potem do smrti pozabljena živela v Makedoniji.

Pisci slovstvenih del o Veroniki Deseniški so v glavnem upoštevali zgodovinska dejstva o času, krajih in osebah. Predrugačenja glede na umetniško svobodo niso bila tako močna, da bi bile njihove tipične značilnosti za prepoznavnost zabrisane. Glavni akter je ostal v vseh obdelavah prepoznaven tiran Herman II. Frideriku je bilo bližje lahkotnejše življenje kot odgovornost do grofovskega stanu. Ulrik II. pa je postal žrtev lastne neprevidnosti. Najpomembnejša nosilka zapletov in nesporazumov pa je, ne da bi to hotela in želela, postala Veronika. Elizabeta pa je morala v onostranstvo, da se je Friderik lahko drugič poročil.

Beseda o Jurčičevi Veroniki Deseniški

Veronikin oče je pri Jurčiču Deseničar, (pri Župančiču pa gospod Deseničan in Deseniški). V mladosti je ta plemič sodeloval s Hermanom II. v bojih zoper Turke, kasneje pa se je celjski grof povzdignil in postal oblastni samodržec, medtem ko Deseničar ni imel želja po uveljavitvi. Njegova lepa hči pa se s takim življenjem ni mogla sprijazniti. Želela si je ljubezni in bogatega, razgibanega življenja. Ljubezen do Friderika pa je ni osrečila. V Jurčičevi tragediji se pojavi izmišljen (ni zgodovinsko izpričan) Veronikin bratranec Janko, Friderikov nasprotnik. Janko hoče Veroniko zase, toda sestrčna ga zavrne, češ da je medel, premalo živahen fant. V končnem spopadu za Veroniko doživi smrt. V tej tragediji je Friderik II. preračunljiv Veronikin ljubimec. Preden se je z njo dokončno seznanil, se je takole izražal: »Staro rdeče vino pa mlado belo dekle – temu smo vselej prijatelji.«

Soteščan, vitez na dvoru Celjanov, Friderikov spremljevalec, se je na tihem veselil, da bo Veronika njegova, četudi bi Friderik prvi doživel njeno naklonjenost. Zato je pri Elizabeti Friderika očrnil, češ da ji je nezvest. Zapostavljena žena pa je možu očitala: »Že ne vem, kdaj si govoril z mano kakor z ženo, kdaj sem iz tvojih ust slišala kakšno ljubeznivo besedo.« Ker ga je želela zase in za sina Ulrika II., ji je namenil zmerljivko, da je kača.

Veronika je šla z Desenic k Elizabeti za dvorjanko. Ko je Friderik II. Veroniki izpovedal ljubezen, se mu je začela čustveno približevati. Postajala mu je vse bolj naklonjena, kar je potrdila z besedami: »Kako blago srce je v njem in kako nesrečen je.« Veronikina služabnica Meta pa jo je prepričevala, da Friderik ni umoril žene Elizabete.

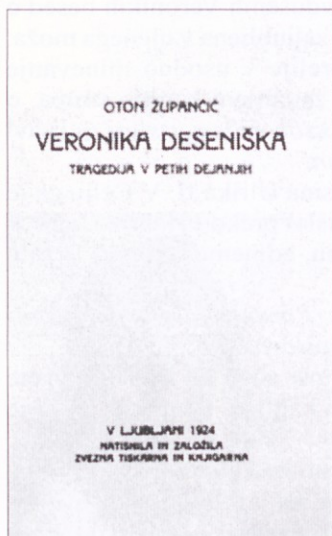
Herman II. pa je Veroniko označil za pritepenko in od Friderika je zahteval, da jo vrne, čeprav je bil z njo že poročen, na Desenice. Friderik pa se je začel Veroniki umikati in je celo izjavil: »O, da bi jaz te ženske nikoli videl ne bil.« Herman II. pa je Veroniko na smrt obsodil sam. Pred smrtjo mu je namenila besede: »Jaz tebe in tvojo slavo preklinjam.«

Jurčičeva Veronika Deseniška je izšla v knjižni obliki leta 1886 v zbirki Slovenska Talija. Doživela je precej neugodnih kritik. Trdili so, da je imel Jurčič težave z upodabljanjem značajev in da je bil uspešen pripovednik, ne pa dramatik. Pred nekaj desetletji pa jo je ugodno ocenil celjski slavist Francé Jesenovec.

Župančičeva Veronika Deseniška

Tragedija Veronika Deseniška izpod peresa Otona Župančiča pred 80 leti ima pet dejanj. Prvo se dogaja na Desenicah, drugo, tretje in četrto v krškem gradu, peto pa v Gornjem Celju. Napisana je v verzih in je jezikovno izjemno bogata umetnina. Župančič se kot tedanji dramaturg v ljubljanski Drami ni mogel odločiti za uprizoritev Jurčičeve Veronike Deseniške. Snov pa se mu je zdela zanimiva, zato je preštudiral zgodovino Celjskih grofov in se odločil, da Veronikino usodo sam prelije v dramsko stvaritev. Pri tem se je kar precej opiral na Jurčičevo žaloigro z enakim naslovom. Tudi v tej žaloigri je glavna oseba Herman II. Kot voditelj je premočrten, dosleden uresničevalec svojih zamisli, je brezobziren in poln sovraštva do vseh, ki so ga ovirali pri uresničitvah zastavljenih ciljev. Zvest je bil makiavelističnemu prepričanju, po katerem cilj posvečuje sredstva. Pri Veroniki in Frideriku je tako izkrivljeno zavest dosledno in brezsrčno izpeljal.

Na Desenicah so živeli v sožitveni slogi in medsebojnem spoš-

Naslovnica Župančičeve knjige Veronika Deseniška

tovanju. Med najbolj cenjenimi v družini je bila Veronika. Varuhinja ji je bila teta Sida. Že na začetku prvega prizora imamo dokaz, kolikšne pozornosti je bila Veronika deležna. Teta Sida je zjutraj opozorila služkinjo Katico na preglasno govorjenje s pripombo: »Da se krilatka (tj. angelček) naša ne zbudi.« Toda krilatka se je tedaj že sprehajala zunaj, lahkotna in zasanjana, saj je pričakovala Celjana Friderika II. Le-ta se ji ni mogel takoj približati, ona pa ga je občudovala in se mu sramežljivo umikala.

Ob prvem neposrednem srečanju pa ji je Friderik II. naklonil besede: *Plamenu v sebi nihče ne ubeži, / dokler ne strne z drugim se plamenom...*

Veronikin odgovor se glasi: *Kdo, kdo si, vitez, ki si mi srce / mladó, neizkušeno na mah prevzel, / da vé še samo zate na tem svetu?*

Veronika je hotela več življenja, kot so ga ji omogočale Desenice. Da bi bila bližje Frideriku, se je odpravila za dvorno gospodično v Krško k njegovi ženi grofici Jelisavi. Za pot k njej se je odločila že prej, preden se je srečala s Friderikom. Iz pripovedovanj pa je slišala, da je bil Friderik bogat grof in šarmanten moški.

Friderik je olepšal spalnico na pristavi pri Krškem za prikrito shajališče z Veroniko. Za najdražja posteljna blaga je poskrbel Bonaventura, popotni prodajalec, ki ga je Herman II. odgnal od hiše, a je k Frideriku spet prišel. Jelisava pa je iz navdušenih Veronikih besed o Frideriku spoznala, da je njena dvorjanka zaljubljena v njenega moža. Iz začetnega ogorčenja se njen gnev prelije v usodno minevanje življenja. Obe sta hoteli umreti hkrati z zaužitjem kapljic strupa, o katerem je Bonaventura prerokoval: *Smrt s sokom tem je slast*. Jelisavi pa še dodal: *Ta svet je zate presurovo tkan*.

Jelisavi ni bilo dano poslednjič videti sina Ulrika II. V Celju ga je zadržal Herman II. Zadnji poljub ji je poslal preko Friderika. »Zbogom, Ulrik,« je bil poslednji pozdrav sinu, edinemu bitju, ki je bilo res njena ljubezen.

Ob slovesu s sveta je rekla Veroniki: *Pozdravljam te in blagoslavljam te, / če je v teh ustih še kaj blagoslova ...*

Mučne psihične boleti in telesna strtost so ji še isto noč vzele življenje, ne da bi ji bilo treba použiti tri kapljice strupa, ki jih ji je izročil Bonaventura.

Veronika in Friderik II. sta se po preteku leta ali kaj več poročila, ne da bi Herman II. o tem kaj vedel. Veronika je vztrajala, da bi Herman II. za poročno zvezo čimprej zvedel. Friderik II. pa se je temu izmikal, ker je slutil, kakšen epilog bo oče uprizoril. Preselila sta se na Fridrihštajn in si tam privoščila nemoteno kratkotrajno ljubezensko srečo.

Noseča Veronika govori svojemu možu: *A v meni je čebelica presladka; / odznatraj pije mi srce in raste / od mene in hoče izleteti v sonce ...*

Friderik II. pa zagotavlja Veroniki: *Le to, le to: si moja draga žena, / si moja ljubica na vekomaj, / moj blesk in vse na svetu. Zdaj objemam tebe / in vse življenje, ki je v tebi. / Z objemom tem vse tri v eno sežmem / in več ne ločim, kaj je ti, kaj jaz.*

Veronika mu odgovarja, tudi v imenu spočetega otroka: *Pod mojim srcem čutim, da se sklepa / dvoje ročic in prosi in sprašuje: / kdo sem? kaj bom? kdo, kaj je mati moja?*

Končno se je začelo razpletati. Herman II., besen, spregovori Frideriku II.: *Celje je sen visok iz roda v rod ... / Kdor tega sna ne*

Stari Celjski grad – Friderikov stolp

Mihaela Šarič v naslovni vlogi Župančičeve tragedije (1924-25). Fotografija je last Slovenskega gledališkega muzeja.

sanja, ni Celjan ...

Hermanove besede o Veroniki so: *Ta vešča vas je vse očarala, / vlačuga, ki se plete za Celjani.*

Friderikov odgovor: *Ne, (je) moja prava in čestita žena.*

Herman: *Vlačuga z Desenic.*

In še: *... gradovi, ki sem ti jih dal, so moji spet...*

Herman je pahnul Friderika v temnico Celjskega gradu. Veroniko tudi, v ločen prostor, ob vodi in kruhu.

Veronika Hermanu II., čeprav bi mu rada rekla oče: *Proklet, trinog, proklet! / Zatreti hočeš nežno klico v meni ...*

Herman jo obsodi čarovništva in Veronika mora pred sodišče. Pravdač je zatrdil: *Branil bom njeno čast in svojo vest. / Tako mi je pravica in dolžnost.*

Veronika ni čarovnica, takšna je bila razsodba. Hermanov protest pa je bil: *...potem pa si bom sam pravdo krojil.*

Bonaventuri je zapovedal, da mora v ječo k Veroniki in jo s kapljicami spraviti v večni sen. Kapljice strupa ji niso bile potrebne. Od življenja se je poslovila, strta duševno in telesno, a z ljubečimi mislimi na nerojenega otroka in moža Friderika II.

Herman II., prepričan, da bo Veronika umrla, je osvobodil Friderika. Ob mrtvi ženi Veroniki (in neuslišani materi) je zakričal v tihoto: *Molčite vsi, kadar ona molči! / Umolknite! Oprosti, drago moje, / da sem zakričal sam v tvoj sveti molk. / V Jurkloštru, tam bova oba molčala, / a zdaj smo v Celju...in Celje kriči.*

Herman II. ga je poklical: *Sin moj!*

Friderikov odgovor: *Jaz nisem več nikomur sin.*

Njegovo poslednje spoznanje ob slovesu od Veronike je bilo: *A tu – mene je brezna v sebi strah.*

Friderik II. je v tej tragediji dosledno zvest drugi ženi Veroniki.

Ocene in mnenja

Kritik Josip Vidmar je Veroniko Deseniško v daljšem spisu ocenil s kriteriji, po njem nujnimi za objektivno presojo dela. Po njegovem mnenju je na mnogih mestih nepripriljiva. Posamezne osebe značajske niso dodelane. Najbolj prepričljiva sta lika Hermana II. in Jelisave. Namenil pa ji je tudi pohvalne besede: »Srečamo pa v knjigi čudovito lepih mest, ki bi zaslužila, da bi bila postavljena v boljše celoto ...« In dodaja: »Župančič je brez dvoma največji mojster slovenskega jezika in nudi v vsakem svojem delu obilico jezikovnih domislekov in iznajdb ...« Kritika je izšla leta 1924 v reviji *Dom in svet*, ki ji je bil urednik Francé Koblar. Le-ta je Vidmarjevo kritiko podprl in ji dodal še svoje pritrdilne poglede. Precej drugačnega mnenja pa je bil Fran Albreht, urednik Ljubljanskega zvona. Kritični pogledi za in proti so se zaostri. Za Župančičevo tragedijo se je v Ljubljanskem zvonu (tudi leta 1924) zavzel tudi Karel Ozvald. Kritiki je dal naslov: *Veronika Deseniška, naš veliki kulturni dokument*. Župančič se v kritiška razmerja ni vključil. Češkemu literarnemu zgodovinarju Franku Vollmannu pa je v tistem času v pismu zapisal: »Vidmar ostro misli, a topo čuti.«

Veroniko Deseniško so prvič uprizorili v Narodnem gledališču v Ljubljani že decembra 1924. leta. Zrežiral jo je Osip Šest, za oder pa ji je besedilo priredil avtor sam. Pomembne vloge so prevzeli; Levar Hermana, Rogoz Friderika, Marija Vera Jelisavo, Šaričeva Veroniko... V dobrih treh mesecih se je zvrstilo 18 predstav. Kmalu je doživela

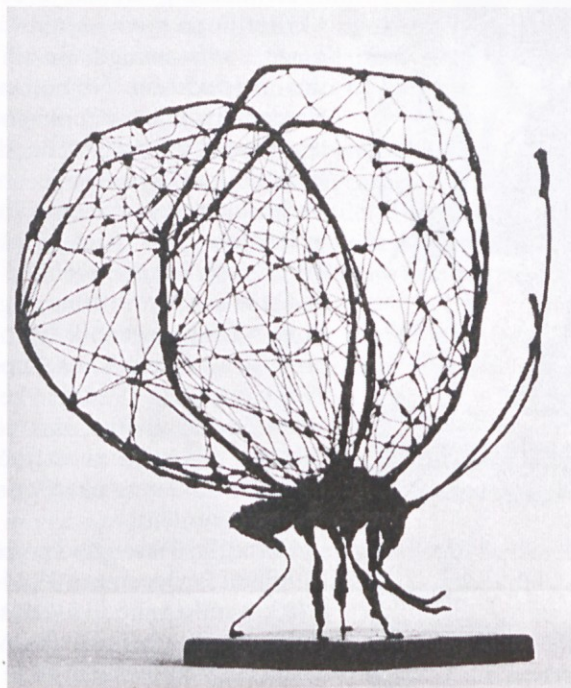
še uprizoritve v mariborskem gledališču in na več podeželskih odrih. Ljubljansko uprizoritev je za javnost ugodno ocenil tudi Fran Govekar. Vidmar je v portretu o Župančiču (Obrazi, 1985) zapisal, kaj mu je v tistem času povedala dobra Župančičeva in Vidmarjeva znanka, pesnica Lili Novy (čeprav ni bila nobena prenašalka novic): »Pri Župančičevih je, kakor da bi jim umrl otrok.« To ga je presenetilo in prestrašilo. Ni mogel verjeti, da bodo odklonilni deli njegove kritike Župančiča tako prizadeli. Avtor tragedije Veronika Deseniška se je odrekel nameri, da napiše še drugi in tretji del iz zgodovine Celjanov. Posvetil se je gledališču in prevajanju in se šele čez deset let spet oglasil v Ljubljanskem zvonu s svojo pesniško tvornostjo. Kasneje se Veronika Deseniška ni kaj dosti pojavljala na gledaliških odrih. Prav bi bilo, da bi jo katera od gledaliških hiš spet vključila v svoj repertoar.

Spomin na Veroniko Deseniško se ohranja v literarnih in zgodovinskih delih. Od leta 1997 pa mesto Celje podeljuje v okviru aktivnosti celjskega poletja Veronikino nagrado za pesniško zbirko leta na Slovenskem. Utemeljitev je naslednja: Nagrada se imenuje po zgodovinski in literarni junakinji Veroniki Deseniški, »znani po tragični usodi v vzponu in padcu celjskih knezov, umreti pa je morala zaradi svojega revnega stanu, ljubezni do Friderika II. in velikopoteznih načrtov Hermana II., najpomembnejšega celjskega grofa.« Prvi nagrajenec je bil Iztok Osojnik, leta 2003 pa je dobil nagrado Milan Dekleva.

Operno delo Veronika Deseniška je leta 1943 ustvaril Danilo Švara. Prvo izvedbo je v ljubljanski Operi doživela 29. decembra 1946.

Anton Slodnjak, literarni zgodovinar in pisatelj, pa je o Veroniki Deseniški zapisal, da je to tragedija »človeškega bitja, ki je prelepo, da ne bi budilo najbolj vročih strasti, pa vendar prenizkega stanu, da bi bilo primerno za prestol.«

Dirk Heij: METULJ, kovina

ČRNOMALJSKA UČITELJA IN PROSVETITELJA

Anton Jeršinovič in Franjo Šetina sta se kot črnomaljska učitelja in potem drug za drugim nadučitelja na črnomaljski osnovni šoli zavedala, da sta kot intelektualca v takratnem obubožanem okraju dolžna kar največ doprinesiti k vsesplošnemu razvoju, kar sta vedno znova dokazovala v svoji poklicni dejavnosti in izven nje. Njuno vseobsežno delo je z doseženimi rezultati pomenilo močno osnovo za nadaljnji vsesplošni napredek črnomaljskega okraja in belokranjske dežele. Zato je prav, da se to njuno delo obelodani, njima v zahvalo in drugim za vzgled.

Zaradi lažjega in boljšega razumevanja njunih velikih zaslug si je najprej treba ogledati razmere, v katerih sta opravljala poslanstvo učitelja in prosvetitelja, ki so imele globoke korenine v preteklosti.

“Črnomaljski okraj je najrevnejši okraj na Kranjskem,” je zapisal pisec v Novicah (Kmetijskih in rokodelskih novicah, op. avt.) z dne 10. novembra 1869 in po šestih letih ponovno v Slovenskem narodu z dne 1. junija 1875.

Za to ugotovitev je bilo dovolj osnove ne le v naravnih danostih, pač pa predvsem tudi v posledicah nadlog, ki so skozi stoletja pestile to skromno, delovno, a slabo prosvetljeno ljudstvo.

Potem ko so v osemdesetih letih šestnajstega stoletja prenehali turški napadi in njihovo ropanje ter pustošenje, so v Beli krajini to nadaljevala hajduška krdela. Ko pa so se v letu 1611 iz Hrvaške privarili celi oblaki kobilic, ki so za seboj pustile pokrajino “kot požgano in opustošeno” – kakor navajajo takratni kronisti – je že prej revno ljudstvo obubožalo do skrajnosti. Črnomelj se je praznil in propadal. Za kobilicami je okrog leta 1655 morila huda kolera. V tem času je Črnomelj tudi dvakrat pogorel. Gospodarsko je bil čisto na tleh. Komaj so si ljudje spet nekoliko opomogli, so deželo zasedli Francozi (1809-1813) in s predpisanimi visokimi davki še toliko bolj obubožali že tako revno in prizadeto deželo. Po nekajletni francoski okupaciji je avstrijska oblast sicer odpravila več francoskih zakonov, ostale pa so davščine, ki so jih neusmiljeno izterjevali.

Ljudje so bili primorani iskati dodatni zaslužek. Velik del prebivalstva v mestu in v okoliških vaseh ga je našel v krošnjarstvu. Z zemljiško odvezo (1848) je kmet sicer dobil zemljo, ki pa je bila zanemarjena in je za njeno izboljšanje potreboval denar. Ker se kmetje niso hoteli zadolžiti, so zemljo prodajali, s čimer se je kmečka posest zelo zmanjšala. Na eni strani je nastajal maloštevilni sloj bogatih kmetov, na drugi strani pa srednji in mali kmetje “gruntarji”; množili so se kajžarji in popolnoma razlašeni, ki so “prišli na boben”. V črnomaljskem okraju je zato tudi po letu 1848 ostajala velika revščina, da so ljudje že “vidoma hiral” – kot je zapisal takratni dopisnik Novic.

Kuga in kolera, ki sta v mestu in okolici razsajali že v letih 1348, 1510, 1646 in 1647, 1691, 1720 do 1724, sta se ponovili v letu 1855; umrlo je mnogo ljudi. Za kolero se je leta 1873 razširila še goveja kuga, ki je močno zmanjšala število govedi. Poleg vseh teh težav pa so ljudi pestile še vremenske nezgode: večkrat toča pa dolge in hude zime, vsled česar je živina ostajala brez živeža, ponekod pa tudi ljudje.

Gospodarske in socialne stiske doma so spodbujale mnoge

Črnomaljce in okoličane k izseljevanju in zaposlitvam v tujini. Močan val izseljevanja je prekinila šele prva svetovna vojna (1914-1918).

Pridobitev tehnične revolucije iz prve polovice 19. stoletja so se začele pri nas uveljavljati skoraj s polstoletno zamudo glede na vodilne evropske dežele. Večina neagrarne proizvodnje je bila še vedno organizirana manufakturno in obrtniško. V Črnomlju in bližnji okolici je več družin izdelovalo iz ovčjih kož kožuhe brez rokavov; kakšnih deset tkalcev je izdelovalo domače platno, nekaj družin pa čevlje, klobuke in pletene biče iz kostanjevega lesa. Te in redkejšje manjše obrtne dejavnosti (mizarske, ključavničarske, krojaške, urarske, kolarske, trgovske, gostinske - slednjih je bilo še največ) so ob skromnih dohodkih iz kmetijstva dajale le dodaten vir za preživetje številčno vse večjih družin. Prvi strojni obrat v Črnomlju je bila parna žaga za rezanje desk, last Matije Roma, postavljen leta 1886.

Zaradi trtne uši, ki se je zelo razširila posebno v letu 1887 in je do konca leta v črnomaljskem okraju močno poškodovala in uničila okoli 762 ha vinogradov, v letu 1890 pa že skoraj vse vinograde na zahodu okraja, in zaradi pogostih suš, ki so povzročile tudi usihanje vodnih virov, se je toliko bolj povečalo izseljevanje, ki je zaradi velike razsežnosti postajalo vse bolj zaskrbljujoče. Takrat je dopisnik Slovenca zapisal: "Kmalu bodo doma sami starci, starke, eksekutorji, davkarji in financarji ... Posestva kupujejo židje iz Hrvaške ... Bela krajina postaja resnično popolnoma zapuščena in pozabljena. Doslej se ni prav nič storilo za ta lepi del naše domovine."

Občinskim možem je dajala upanje predvsem dolenjska železnica, ki naj bi iz Novega mesta stekla v Belo krajino in naprej na Hrvaško. Po železnici bi lahko izvažali in prodajali kamen, apno, les, sadje, predvsem pa tudi premog iz takrat že dokaj razvitega premogokopa v Kanižarici; seveda pa bi železnica prišla prav tudi za uvažanje. Kar nekaj let niso takšna prizadevanja pri deželnih oblasteh rodila nobenih sadov. Ko je bila leta 1914 železnica le zgrajena, pa so se vsem doterdanjim tegobam pridružile še tegobe prve svetovne vojne, ki je razen gospodarskih in vsestranskih težav terjala v Črnomlju in njegovi okolici tudi visok krvni davek; padlo je 83 fantov in mož.

Izobrazbena zaostalost

Pristojne oblasti sprva sploh niso bile zainteresirane za opisovanje in izobraževanje ljudi na podeželju. Nepismene in nerazgledane so lažje obvladovali v pokorščini in izpolnjevanju obvez do njih. Kmetje, ki so v največjem številu sestavljali takratno podeželsko populacijo, so bili usmerjeni le v reševanje svojih vsakodnevni eksistenčnih težav in izpolnjevanje obvez do gosposke, za kar so uporabljali vso domačo delovno silo, med katero so že od zgodnje mladosti vključevali tudi svoje otroke. Zato jih niso pošiljali v šolo, tudi potem ko je avstrijski osnovnošolski zakon iz leta 1774, ki je uvedel splošno šolsko obveznost od 6. do 12. leta, predpisal za starše ostre ukrepe, in čeprav je bil šolski pouk zaradi pomanjkanja prostorov in učiteljev le pozimi.

Šole so životarile in usihale, kajti občine, na katere je padlo breme njihovega vzdrževanja in vzdrževanja učiteljev, so bile večinoma revne, belokranjske še toliko bolj. Neposredno pred letom 1848 sta na Slovenskem ostajali skoraj dve tretjini za šolo obveznih otrok brez rednega osnovnošolskega pouka. Po tem času se je to stanje iz leta v leto sicer popravljalo, vendar pa zelo počasi. Iz obsežnega šolskega

okolija črnomaljske osnovne šole, ki je obsegal poleg mesta še 31 vasi, je v šolskem letu 1875/76 obiskovalo šolo že 414 učenk in učencev, kot izhaja iz šolskega poročila, kar je bilo za takratne predvsem pomanjkljive prostorske razmere kar veliko.

Zaorala sta v ledino

V dosedaj opisanih razmerah sta Anton Jeršinovič in Franjo Šetina nastopila učiteljsko službo v Črnomlju: Anton Jeršinovič leta 1866, Franjo Šetina pa leta 1875.

Anton Jeršinovič (takrat Jerchinoviz, kot izhaja iz krstne knjige, op. avt.) je bil rojen 6. novembra 1845 v Prečini (pozneje Prečna pri Novem mestu, op. avt.) očetu Avgustu Jeršinoviču in materi Mariji Lukman. Podatkov o socialnem poreklu staršev ni bilo mogoče dobiti, vendar pa je mogoče utemeljeno sklepati, da sta spadala v revnejši sloj, saj sta sinu Antonu izbrala krstna botra prav iz tega sloja; namreč Ludvika Pintarja, pletilca košar, in Elizabeto Edliker, ženo kovača, kot to izhaja iz krstne knjige novomeške župnije. Tudi Anton si je po nekaj letih učiteljevanja izbral ženo iz črnomaljskega kmečkega sloja, Ano Benčič (takrat Benzhižhc, kot izhaja iz krstne knjige, op. avt.), hčerko črnomaljskega posestnika.

Franjo Šetina pa je bil rojen 11. septembra 1853 v Mokronogu kmetu Janezu in Ani, roj. Dolinar. V Črnomlju pa se je poročil s trgovčevno hčerko Jožefo Spreitzer.

Takoj sta doumela, da ni njuna vloga le v opravljanju učiteljevanja, pač pa tudi v prepotrebem splošnem prosvetljevanju ljudi, da se bodo lažje rešili revščine, v kateri so životarili. Tega sta se kot intelektualca toliko bolj zavedala, predvsem tudi zato, ker sta sama izšla iz revnejšega sloja prebivalstva.

Jeršinovič je zaradi svojih strokovnih in organizacijskih sposobnosti leta 1871 postal nadučitelj in v tej funkciji vodja črnomaljske štiri-razrednice. Izoblikoval si je načelo, ki ga je vodilo pri delu v šoli in ki ga je prenašal na sodelavce, učence in starše, zapisal pa ga je v letnem poročilu šole za šolsko leto 1874/75, namreč: "Kdor ima šolo, ima prihodnost; le izobražen in narodno izobražen narod bo umel popolnoma svoje politične voditelje in stal kot trden zid za njimi."

Zaradi geografske lege dežele in gospodarskih stikov Kranjske s severnimi sosedi so vsiljevali v šole nemščino. Nekatere glavne šole so jo kar opuščale in tako postajale slovenske glavne šole. Med temi je bila tudi takrat že ustanovljena glavna šola v Črnomlju, ki jo je vodil nadučitelj Anton Jeršinovič, na čigar pobudo in odgovornost so opustili poučevanje nemščine.

Leta 1874 je bila po Jeršinovičevi zaslugi v Črnomlju ustanovljena Napredovalna šola za odraslo ljudstvo, v kateri sta z učiteljem Janezom Hočevarjem poučevala o novih smereh v zemljepisju, naravoslovju in kmetijstvu. Ko je prišel na šolo še Šetina, se jima je pridružil še on. V učitelju Šetini je Jeršinovič dobil somišljenika in vnetega sodelavca pri splošnem prosvetljevanju ljudi.

Isto leto, ko je prišel na šolo Šetina, je Jeršinovič sklical može iz šolskega okoliša, prišlo jih je nad 70, in jih v šoli poučeval o novi merski enoti. Šetina pa je okrog 120 možem predaval o kmetijstvu in jih usmerjal v branje časopisov in knjig, kot nujne potrebe za njihovo splošno prosvetlitev.

Ko so leta 1876 bili v črnomaljskem okraju zaradi slane močno poškodovani vinogradi, se je toliko bolj pokazala potreba po razvoju

sadjereje, za kar je bilo v Beli krajini ugodno podnebje, kakor tudi zemlja. Potem ko je bila po Jeršinovičevi zaslugi v istem letu v Črnomlju ustanovljena tudi Napredovalna kmetijska šola, ki jo je vodil, sta s Šetino v njej poučevala ustavoznanstvo, spisje, o vzgoji zelenjave, o kmetijstvu in čebelarstvu ter računstvo in geometrijo, posebej pa še branje in pisanje. Začela sta navduševati ljudi za sadjerejo in od 15. marca do 30. junija v prostih dneh hodila od občine do občine (takrat je vsaka večja vas imela svojo občino) in ljudi praktično poučevala o sadjereji in cepljenju ter pri tem v 20 vaseh cepila nad 600 drevesc.

Narodna zavest, ki se je začela bolj odražati v šestdesetih in sedemdesetih letih 19. stoletja v boju za državnozborska mesta, ko sta se oblikovali "narodna" in "nemškutarska" stranka, je med Črnomaljci rasla predvsem po zaslugi nekaterih intelektualcev, med katerimi so bili predvsem učitelji. Še posebej pa so jo budile in negovale čitalnice - narodnokulturna društva - ki so jih začeli ustanavljati po naših mestih. Jeršinovič in Šetina sta bila leta 1868 med ustanovitelji čitalnice v Črnomlju in sta s svojo aktivnostjo v njej največ prispevala k oblikovanju njenega programa, poučnega in zabavnega, ki so ga uresničevali s prireditvami, imenovanimi "besede."

Ker so bili prostori v tedanji šolski stavbi zaradi velikega števila otrok pretesni, si je nadučitelj Anton Jeršinovič prizadeval, da bi v Črnomlju odprli dvorazredno dekleško šolo. To mu je v letu 1877 tudi uspelo. Pri razumevajočem lastniku črnomaljskega gradu, Ferdinandu Sladoviču, je uspel, da je dal na svoje stroške v gradu preurediti potrebne sobe.

Nekaj večjih požarov je v Črnomlju povzročilo precejšnjo škodo, toliko večjo, ker je bilo več hiš še lesenih in s slamo kritih. Zato se je v letu 1882 skupina meščanov v Črnomlju odločila ustanoviti prepotrebno požarno brambo. Med njimi sta bila nadučitelj Anton Jeršinovič in učitelj Franjo Šetina. Pomagala sta pri ustanovitvi in upravljanju ter pridobivanju članov, sama pa tudi neposredno sodelovala.

Pri iskanju poti k izboljšanju gospodarskega položaja so v letu 1885 v Črnomlju ustanovili Posojilnico. Med njenimi soustanovitelji je bil Anton Jeršinovič, ki je postal njen načelnik.

Na ustanovnem občnem zboru podružnice sv. Cirila in Metoda ob koncu leta 1885 je bil za "prvomestnika" v načelstvu izvoljen učitelj Franjo Šetina, med družabnike pa je takoj pristopil tudi nadučitelj Anton Jeršinovič. Podružnica je delovala v Ciril-Metodovem duhu: katoliško in narodno. Pod Šetinovim vodstvom je dosegla zavidljive uspehe.

Pod vodstvom nadučitelja Antona Jeršinoviča so si učitelji v Črnomlju močno prizadevali, da bi vpis otrok v šolo čimbolj povečali, kar je rodilo zavidljiv uspeh, uspešno pa so si prizadevali tudi izboljšati šolski uspeh svojih učencev. Iz te šole je šlo dotlej sicer le malo dečkov študirat, tisti, ki pa so šli, pa "niso bili odvrnjeni od gimnazije, ako so le prišli nanjo z dobrimi spričevali, nego so bili sprejeti, se dobro učili, še celo odlikovali" - kot je o tem napisal dopisnik Slovenca. Tako pri otrocih v šoli kot izven nje pri odraslih so vztrajno razvijali narodno zavest. Vse to je bilo tako očitno, da je Slovenski narod z dne 14. julija 1887 priobčil ugotovitev, da je Jeršinovič "v črnomaljskem okraju, kot najrevnejšem na Kranjskem, povzdignil šolstvo

na višjo stopnjo, nego je šolstvo v vseh sosednih okrajih”.

Jeršinovič je po daljšem prizadevanju končno dosegel, da so leta 1888 slovesno blagoslovili temeljni kamen za petrazredno šolo Franca Jožefa v Črnomlju. Gradnja šole je bila vse bolj nujna, saj so bili tedanji prostori štirirazredne šole za 445 učencev in učenk že dalj časa pretesni. V slabih dveh letih so zgradili šolsko poslopje. Dne 18. februarja 1890 je bila nova šola slovesno odprta. Jeršinovič pa je postal njen vodja in nadzornik.

Mestni občinski zastop (po Občinskem redu za Kranjsko iz leta 1849 je v občini opravljal normodajno funkcijo *občinski odbor*, izvršilno funkcijo pa *občinsko starešinstvo*, sestavljeno iz župana in dveh občinskih svetnikov, oba pa sta sestavljala *občinski zastop*, op. avt.) je iskal daljnosežne izhode za rešitev iz težkega gospodarskega stanja. Upanje jim je dajala predvsem Dolenjska železnica, ki naj bi stekla tudi v Belo krajino in naprej na Hrvaško. Ko je 8. septembra 1893 imel poslanec dr. Šuklje v Črnomlju velik shod, so na tem shodu imenovali “odsek za železnico” z nalogo, da skrbi za to, da bi železnica čim prej stekla tudi v Belo krajino. Za predsednika je bil imenovan semiški dekan Anton Aleš, v ožji odbor pa tudi Anton Jeršinovič. Na njegovo pobudo so sestavili peticijo in jo odnesli k ministru za trgovino.

Ko je leta 1894 Jeršinovič postal nadzornik za slovenske in utrakvistične (dvojezične, op. avt.) šole v črnomaljskem, novomeškem in kočevskem okraju, je prevzel vodstvo črnomaljske ljudske šole Franjo Šetina in s tem postal nadučitelj.

25. avgusta 1895 je nadučitelj Šetina v Črnomlju vodil shod Slovenskega društva, ki se ga je udeležilo zelo veliko ljudi. Navzoč je bil tudi takratni poslanec v deželnem zboru dr. Ivan Tavčar. Šetina je na shodu prikazal predvsem gospodarske probleme tako v občini kot v okraju in nakazal rešitve. Slovenski narod z dne 31. avgusta 1895 jih je strnil v naslednje Šetinove ugotovitve: V takratnih razmerah je bil edini, predvsem pa največji kmetov dohodek iz vinogradništva, ki mu je dajal vsaj toliko, da je zmogel plačevati davke in da je imel za vsakdanje potrebe, dokler ni vinogradov uničila trtna uš. Kmet se je ukvarjal še s kmetijstvom, sadjarstvom, živinorejo in s čebelarstvom. Ničesar pa ni mogel prodati; edino prašičereja mu je prinesla nekaj denarja. Slabo je bilo razvito sadjarstvo, čeprav je bila lega zanj zelo ugodna. Na Stražnem Vrhu so sadili poleg breskev tudi marelice in celo fige, ki so kar dobro uspevale. Posledica takšne situacije je bila, da so takrat že kakih trideset let ljudje v precejšnjem številu odhajali predvsem v Ameriko, prisluženi denar pa pošiljali domov za preživljanje družine in za dokup zemlje. Kmetje so uničene vinograde, predvsem v črnomaljskih gorica (največ na Maverlenu in Stražnjem vrhu) začeli obnavljati s sadikami ameriške trte, ki so se dobro obnesle. Pri razmišljanju o izhodih iz takratne situacije, ob ugotovitvi, da na Kranjskem ni rodovitnejših tal kot v Beli krajini, kjer je za štirinajst dni “vegetacija naprej”, pa je opozoril na nujno potrebno oživitev trgovine, predvsem z živino, ko sicer kupcev ne manjka; na razvijanje domače obrti, predvsem pletarstva, tkalstva, lončarije, lesne obrti itd.; na potrebe po dobrih cestah in na nujno potrebno železnico; na potrebo po ustanovitvi zidarske šole, kar narekuje pomanjkanje zidarjev in sploh na prepotrebno podpiranje izobraževanja mladih. –Sledi, da je Šetina še kako dobro obvladal belokranjske gospodarske razmere.

Okrog 120 učencev in učenk je dnevno obiskovalo šolo iz oddaljenih vasi. Ker so imeli neurejeno prehrano, so na pobudo nadučitelja Šetine v zimskem času leta 1897 na šoli ustanovili šolsko kuhinjo. Vzdrževali so jo iz samih darov.

Naslednje leto 1898 pa so začeli učence učiti cepiti drevesa na šolskem vrtu. Jeseni so sejali pečke, nato izkopavali drevesca in jih presajali. Pripravljali so tudi reznice ameriških trt in jih zakopali v zemljo, da bi se ukoreninile. Šetina je poleg tega organiziral na šoli še pouk cepljenja trt na suho. Za vse to se je dodatno usposobil v počitnicah 1882 na kmetijskem tečaju za učitelje na Slapu pri Vipavi.

Po upokojitvi Antona Jeršinoviča leta 1905 je nadučitelj Šetina postal okrajni šolski nadzornik in član okrajnega šolskega sveta. Jeršinovič pa se z upokojitvijo ni umaknil iz družbenega življenja. Najbolj in najdalj je ostal dejaven v Društvu za poznavanje Bele krajine, ustanovljenem v Črnomlju leta 1909, katerega član je bil od ustanovitve.

S prizadevanjem črnomaljskega okrajnega glavarja Silvestra Domiclja in nadučitelja Šetine je bila v istem letu v Črnomlju ustanovljena Obrtno-nadaljevalna šola, katere vodja je postal nadučitelj Franjo Šetina.

Leta 1906 je Šetina po šestih letih spet oživil črnomaljsko folklorno skupino, zavedajoč se folklornega bogastva našega mesta in dežele, ki pa je vse bolj tonilo v pozabo. Na njegovo pobudo je v Črnomlju na Florjanovo popoldne (po sklepu vodstva črnomaljske požarne brambe je dan sv. Florjana - zavetnika proti požarom - postal črnomaljski praznik, ki so ga prvič praznovali 4. maja 1882, op. avtorja) 30 deklet in fantov v belokranjskih nošah na črnomaljskem trgu po daljšem presledku spet prikazalo obred "zelenega Jurija" in igro "most", dekleta pa so v črnomaljskih "purgarskih" nošah zaplesala črnomaljsko kolo "Aj zelena je vse gora".

Da bi pospešili gradnjo prepotrebne belokranjske železnice, je črnomaljski mestni odbor 23. oktobra 1907 poslal na Dunaj svoje starešinstvo: župana Janka Puhka in svetovalca nadučitelja Franja Šetino ter Jožeta Doltarja, ki so na pristojnem organu posredovali želje in stališča Črnomaljcev za izgradnjo železnice skozi Črnomelj. Nedvomno so bili prepričljivi, saj je v decembru parlament sprejel zakonski načrt gradnje belokranjske železnice skozi Črnomelj.

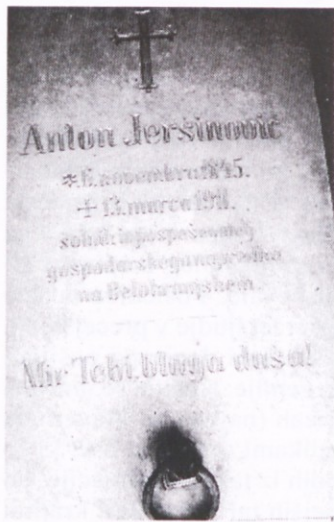
Slovenska premogovna družba, ki je v tem času že raziskala najdišče premoga v Kanižarici in ugotovila, da je premog kvaliteten je v pričakovanju železnice in s tem možnost izkoriščanja premogovnika in široke prodaje premoga in seveda zaslužka začela vabiti k sestavi domačega premogovnega konzorcija, katerega naloga je bila zbrati glavnico 60.000 kron; konzorcijski delež pa naj bi znašal 500 kron. V akcijo se je takoj vključil nadučitelj Franjo Šetina in zbiral priglasi.

Kot velikega ljubitelja in poznavalca Bele krajine, so Šetino izvolili v odbor Društva za poznavanje Bele krajine, ustanovljenega v juliju leta 1909. Bil je med najaktivnejšimi člani društva. Naloge društva so bile: "popisi krajev in ljudskega življenja, zbiranje vseh krajevnih in narodopisnih posebnosti in znamenitosti, iz česar naj bi se razvil krajevni muzej, in vzbujanje veselja do domače zemlje in ljubezni do domače kulture".

Franjo Šetina je bil dejaven tudi na literarnem področju. V mlajših letih je v Vrtnu objavil vrsto mladinskih pesmi in pripovednih spisov.

Spomenik na grobu Franja Šetine na grobnici na pokopališču v Vojni vasi

Plošča na grobu Antona Jeršinoviča na pokopališču v Vojni vasi

Janez Kramarič
ČRNOMALJSKA UČITELJA
IN PROSVETITELJA

VIRI IN LITERATURA:

- Arhiv Nadškofijskega ordinariata v Ljubljani
- Dokumentacijska zbirka Slovenskega šolskega muzeja v Ljubljani - Osnovna šola Črnomelj
- Dolenjske novice, 15. 7. 1898; 10. 4. 1910; 25. 7. 1910
- J. Kramarič, Črnomelj v daljini in bližnji preteklosti, Črnomelj 1999
- Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937
- Letno poročilo Franc Jožefove ljudske šole Črnomelj 1898/99
- Novice, (Kmetijsko rokodelske novice), 15. 4. 1853
- L. Podlogar, Kronika mesta Črnomlja in njegove župe, Ljubljana 1906
- Z. Rus, Sto let črnomaljskega gasilskega društva, Črnomelj 1981
- M. Smole, Graščine na nekdanjem Kranjskem, DZS Ljubljana 1982
- Slovenec, 21. 8. 1875; 23. 5. 1889; 18. 3. 1890; 23. 9. 1893
- Slovenski narod, 1. 4. 1875; 29. 8. 1878; 7. 12. 1885; 18. 7. 1888; 17. 7. 1890; 31. 8. 1895; 21. 7. 1903; 13. 9. 1906; 27. 10. 1908; 17. 2. 1916
- Učiteljski tovariš 1916, št. 4

Tri njegove pesmi je leta 1879 uglasbil Anton Medved za zbirko šolskih pesmi Slavček. Najbolj znano, Ptiček, je v letu 1964 postavil v dvoglasje Luka Kramolc.

Za šolsko in vsesplošno prosvetiteljsko dejavnost je bil Franjo Šetina odlikovan z zlatim križcem.

Razen učiteljske in vsesplošne prosvetiteljske dejavnosti pa je Šetina dokazal tudi močno domoljubno zavest, ko se je že v začetku prve svetovne vojne javil za prostovoljnega strelca in vztrajal v vojaški službi, dokler ga niso zapustile moči.

Anton Jeršinovič je umrl v Črnomlju 13. marca 1911 zaradi "meningitisa". Franjo Šetina pa je umrl prav tako v Črnomlju 16. februarja 1916 zaradi "otrpnjenja pljuč" (obe diagnozi sta vzeti iz mrliške knjige, op. avt.).

Na oba spominjata le še njuna nagrobnika na črnomaljskem pokopališču v Vojni vasi. Na Antona Jeršinoviča napis na njegovi nagrobni plošči v edini grobnici na tem pokopališču, kjer je pokopan s svojimi sorodniki: *Tu počiva Anton Jeršinovič, *6. 11. 1845 +13. 3. 1911 - Šolnik in pospeševatelj gospodarskega napredka na Belokranjskem*. Na Franja Šetino pa le nekaj metrov proč spomenik pri njegovem grobu z napisom pod njegovo fotografijo: *Šetina Franjo - nadučitelj, posestnik in imetnik zlatega zaslužnega križca, * 11. 9. 1853 + 16. 2. 1916*

Napisom na njun spomenik dodajamo še našo iskreno zahvalo!

Občinsko starešinstvo iz Črnomlja na Dunaju (z leve): Janko Puhek, župan, Franjo Šetina, nadučitelj, in Jože Dolter

KAKŠNI POSLUŠALCI GLASBE SMO

Ljudje se kot poslušalci med seboj razlikujemo. Nekdo, ki se veliko ukvarja z glasbo in posluša raznoliko glasbo, bo predvidoma bolje ocenil neko skladbo, kot nekdo, ki do glasbe ne čuti posebnega zanimanja. Nekateri glasbo doživljajo bolj čustveno, drugi bolj razumsko. Veliko ljudi sprejema lahko, popularno glasbo, takšno, ki je namenjena razvedrilu in ne zahteva poglobljenega poslušanja. Mnogi poslušalci sprejemajo le nekatere glasbene zvrsti: npr. narodno-zabavno glasbo ali džez ... Marsikdo pa je do glasbe ravnodušen in jo spremlja le mimogrede, nenamensko.

Nekateri glasbeni sociologi so tipe poslušalcev glasbe podrobno opisali. Theodor W. Adorno jih je razdelil npr. takole:

Poslušalec ekspert je tip, ki se v vsakem trenutku zaveda, kaj posluša. Nič mu ne uide, tudi pri zapleteni glasbi spontano spremlja potek, sliši sosledja: minule, sedanje in prihodnje trenutke tako skupaj, da se izkristalizira smiselna povezanost - kontekst. Dojema prepletanja glasov, kompleksno harmonijo in večglasje. Ta tip je omejen na krog poklicnih glasbenikov, ne da bi vsi ti izpolnjevali njegove kriterije; številni reproducirajoči glasbeniki vanj ne sodijo.

Tip dobrega poslušalca posluša več kot glasbene posebnosti; spontano vzpostavlja povezave, utemeljeno in relativno objektivno presoja; glasbeno logiko obvlada, ne da bi se je zavedal. Tehničnih in strukturnih elementov skladb pa se ne zaveda povsem ali pa sploh nič. Podoben je navdušenemu bralcu, ki veliko bere in mu branje knjig predstavlja užitek, vendar ob tem ne razmišlja o slovnici in sintaksi.

Na ta tip mislimo, kadar govorimo o »glasbenem človeku«. Najdemo ga npr. v aristokratskih krogih, med drobnejšim meščanstvom ga najbrž sploh ne bi našli. Tudi za Slovenijo ni značilen.

Meščanski tip poslušalca je sociološko dedič predhodno opisanega tipa, odločilen med obiskovalci oper in koncertov. Lahko bi mu rekli izobraženi poslušalec. Veliko posluša, je dobro informiran, zbira zgoščenke, kasete ... Glasbo sprejema kot kulturno dobrino, kot nekaj, kar moramo poznati, če kaj damo na svojo socialno veljavo. Informiran je o biografijah skladateljev in interpretov ter je sposoben o tem veliko razpravljati. Ne spušča pa se npr. v kompozicijsko tehniko in njen razvoj. Pozna veliko glasbene literature, sposoben je prepoznati teme znamenitih del. Slednje ga pri poslušanju še posebej zanima; »preži« na domnevno lepe melodije in veličastne trenutke skladb, pozoren je in občuduje pevčev glas, violinistovo virtuoznost in ton. Njegov milje je višje in visoko meščanstvo s prehodi k drobnemu. Kot abonent opernih in koncertnih predstav v veliki meri odloča o uradnem glasbenem življenju in vpliva na izbor del ter interpretov.

Tip emocionalnega poslušalca išče v glasbi nadomestilo za čustveno življenje, ki se mu mora sicer odpovedati. Med poslušalci tega tipa najdemo utrujene poslovneže, čemerne ljudi poklica, ki zaživijo ob poslušanju prepoznavne, čustveno obarvane glasbe, kakršna je glasba Čajkovskega. Zlahka ob taki glasbi tudi zajočejo. Seveda jih struktura skladb ne zanima; takšno poslušanje celo odločno odklanjajo. Glasba, kakršnakoli že je, vzbudi v njih slikovite predstave in

asociacije, v drugih spet glasbena doživetja, ki se približujejo nedoločenim dnevnim sanjam, dremavici in se gibljejo med vznesenostjo in melanholijo. Poslušanje jim pomeni sproščanje. Poslušalce tega tipa po Adornu srečamo predvsem v anglosaških in slovanskih deželah.

Resentimentni tip poslušalca je ostro nasprotje emocionalnemu tipu. Pripadajo mu tisti ljubitelji Bacha, ki se kapricirajo na predbachovsko glasbo, torej glasbo, ki je varna pred prevladujočo blagovno naravo, pred postvarelostjo. Tip teži k sprevrnjeni strogosti, ki mehanično zatira lastne vzgibe v imenu zavetja skupnosti, ki ji pripada. Zaničuje uradno glasbeno življenje kot izžeto in navidezno, njegov ideal je statistično glasbeno poslušanje. Dobro organiziran in propagandistično živ – pripadajo mu tudi v aktivnem muziciranju šolani posamezniki – vpliva tudi na glasbeno pedagogiko. Tip resentmentnega poslušalca se pogosto rekrutira iz povzdignjenega drobnega meščanstva, ki živi v neki odvisnosti, a se iz strahu pred proletarizacijo zateka k ideologiji socialno vzvišenega, elitnega, k ideologiji notranjih vrednot.

Tip eksperta za džez in džez fana je resentmentnemu tipu soroden po opredeljevanju za določeno zvrst glasbe, po protestu proti uradni kulturi in po odporu do klasičnoromantičnega ideala glasbe. Ima se za drznega in avantgardističnega. Spoštuje avtoriteto v glasbi. Najpogostejši je ta tip med mladimi. Nekatere skupine poslušalcev si prizadevajo ločiti čisti džez od komercialno iznakaženega; kljub temu sprejemajo v krog čaščenja tudi komercialne »band leaders«.

Tip, ki posluša glasbo za zabavo in nič več, je kvantitativno najbolj obsežen tip. Po njem je umerjena glasbenokulturna industrija. Glasba zanj ni smiselna povezanost, ampak vir dražljajev. Vmešavajo se elementi emocionalnega in športnega poslušanja, nad vsem pa prevlada potreba po konfortu za razvedrilo. Struktura poslušanja je podobna kajenju. Bolj kot skromno uživanje ob poslušanju npr. radia, občuti tip neugodje ob izklopitvi radijskega aparata. Nekateri ekstremni poslušalci tega tipa se prepustijo poslušanju. Adorno primerja takšno prepuščanje z zasvojenostjo z mamili. Zasvojenec se sprijazni tako s situacijo socialnega pritiska kot s svojo osamljenostjo. Iz »pustite mi moj mir« naredi nekaj, kar je nekakšno privatno iluzorno kraljestvo, za katero verjame, da je v njem lahko on sam.

Med konzumenti zabavne glasbe si lahko predstavljamo razvrstitev od tistega, ki ne more delati, ne da bi bil radio prižgan, prek tistega, ki ubija čas in paralizira osamljenost s poslušanjem in v tem uživa, občutek, da je nekje zraven, prek ljubiteljev potpurijev in operetnih melodij, tistih, ki vrednotijo glasbo kot sredstvo za sprostitve, vse do skupine naravno muzikalnih, ki jih srečamo med tako imenovanimi ljudskimi glasbeniki na podeželju. K njim lahko prištevamo pristaše kavbojske in hill billy glasbe v Ameriki kot tudi ljubitelje slovenske narodnozabavne glasbe. Večinoma so reprezentanti tega tipa pasivni in se silovito branijo napora, ki jim ga podtikajo umetnine. Protestirajo proti predvajanju resne, opusne glasbe na radiu in vztrajajo, da mora imeti prednost tisto, kar radi poslušajo. Kot gostje zabavnih prireditev navdušeno aplavdirajo na svetlobne signale, ki jih k temu spodbujajo. Kritika zadeve jim je tuja kot tudi napor zaradi nje. Čeprav niso politično profilirani, se tako glasbeno kot tudi v realnosti podrejajo vsakršnim gospodstvom, ki ne krnijo preveč njihovega konzumentskega standarda.

Tip glasbenega ravnodušneža, neglasbeni (antiglasbeni) tip. Pri

tem tipu ne gre za pomanjkanje naravnega daru, temveč za proces v zgodnjem otroštvu. Adornova teza je, naj bi takrat (v otroštvu) pri tem tipu povzročila defekte vseskozi brutalna avtoriteta. Otroci posebno strogih očetov se zdijo pogosto nesposobni, da bi se naučili vsaj brati note, kar je sicer predpostavka glasbene izobrazbe, ki je danes dostojna človeka. Ta tip opazimo celo med ekstremnimi nadarjenci na posebnih tehničnih področjih. Lahko bi ga našli tudi v skupinah, ki so zaradi izobrazbenega privilegija in ekonomskega položaja izločene iz meščanske kulture, kot nekakšen odgovor na razčlovečenje in hkrati njegova potrditev.

Adorno na koncu razprave navaja, da ni njegov namen sramotiti tiste, ki pripadajo negativno opisanim slušnim tipom, niti ta, da bi pačil sliko realnosti s tem, ko je izpeljal sodbo o stanju sveta iz vprašljivega stanja glasbenega poslušanja. V vsakem tipu, naj bo še tako ponižan, se skriva potencial nečesa boljšega in se ohranja hrepenenje po človeka dostojnem vedenju do glasbe in do umetnosti nasploh. Adorno je izhajal iz nemškega oz. srednjeevropskega kulturnega prostora. V opise tipov poslušalcev je vključeval sloje ljudi, ki so značilni predvsem za to območje. Paleta le-teh se giblje od vele mestnega do podeželskega prebivalstva, od predstavnikov aristokratske družbe do drobnega meščanstva in proletariata. V Sloveniji bi nekatere od navedenih tipov poslušalcev težko našli, saj pri nas ni vele mest, pa tudi zgodovinski razvoj naše družbe je bil, zlasti po drugi svetovni vojni, drugačen kot npr. v Avstriji ali v Nemčiji.

Po drugi strani je čas, ko je Adorno napisal svoje delo, že nekoliko odmaknjen. Danes, ko so avdio-vizualna sredstva bistveno bolj razvita, ko je dostopna vsakršna glasba preko interneta, ko ima skoraj vsak mladostnik radio in cd-predvajalnik, ko se je produkcija zabavne glasbe več kot podeseterila, bi bili opisi tipov poslušalcev drugačni. Že raziskava občinstva Švicarske radijske in televizijske družbe iz leta 1979 (glej: Kurt Blaukopf - Glasba v družbenih spremembah) omenja npr. rock-popovski tip poslušalca. Ta tip je danes gotovo še številčnejši in bi ga lahko delili tudi znotraj kategorije. Pri nas, v Sloveniji, je številčen sloj ljubiteljev narodnozabavne glasbe. Morda bi tudi te poslušalce lahko uvrstili v poseben tip.

Spričo izjemne ponudbe in novih tehničnih možnosti se dandanes tudi kvaliteta predvajane glasbe spreminja na bolje. Širi se krog poslušalcev glasbe, večja se njihov asociacijski nivo, odprto pa ostaja vprašanje, koliko časa posvečajo ljudje zbranemu poslušanju. Samo takšno poslušanje je namreč nekaj vredno.

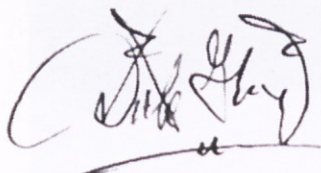

Dirk Heij: VALOVANJE, 51,5 x 23 x 17 cm, bron

**Marinka
Dražumerič**

»TUKAJ DIHAM S POLNIMI PLJUČI«

Pogovor z akademskim kiparjem Dirkom Heijem

Dirk Heij se je rodil leta 1933 v Hilversumu na Nizozemskem. V letih 1955-1956 je študiral risbo na St. Joost Academie v mestu Breda in nato v letih 1957-1962 nadaljeval študij na Instituut voor Kunstnijverheidsonderwijs Amsterdam, bolj znanem kot "Rietveld academie". Med akademskim izobraževanjem se je usmeril v študij kiparstva, iz katerega je tudi diplomiral, a svoje umetniško ustvarjanje je iz kiparstva uspešno razširil še na področje slikarstva, grafike in keramike. V Westerborku je nekaj let vodil lastno galerijo, bil član upravnega odbora Društva likovnih umetnikov in član Kulturnega odbora province Drenthe in tri leta tudi svetovalec za odkupe del sodobne umetnosti za Muzej province Drenthe.

Dirk Heij se je leta 1987 za stalno preselil v Slovenijo in se udomil v Dragatušu, kjer si je uredil atelje. Bil je med pobudniki ustanovitve KUD Artoteka Bela krajina v Črnomlju leta 1994 in vsa ta leta tudi član njenega upravnega odbora. Aktivno sodeluje na številnih likovnih kolonijah in drugih skupinskih projektih. Pripravil je vrsto samostojnih razstav in sodeloval na mnogih skupinskih razstavah. Skupinske razstave se je prvič udeležil leta 1959 v Hilversumu na Nizozemskem, v nekdanji Jugoslaviji je leta 1975 prvič sodeloval v likovni koloniji, organizirani v zvezi z razstavo Mir v Umetniškem paviljonu v Slovenj Gradcu, leta pa 1989 na I. belokranjskem bienalu v Črnomlju. Prvo samostojno razstavo je imel leta 1969 v Hunebed Museum v Borgerju na Nizozemskem, prvo samostojno razstavo v Sloveniji pa leta 1989 v Galeriji Miniart v Črnomlju. Zadnjo veliko razstavo je pripravil leta 2003 v Galeriji Krka v Novem mestu in z njo počastil sedemdeseti življenjski jubilej. Številna Heijeva dela so v lasti občin, muzejev, šol, podjetij, pa tudi v privatnih zbirkah, predvsem na Nizozemskem, v Sloveniji in tudi drugje po svetu.

Bogato življenje Dirka Heija je razpeto med dve družini in dve domovini, rodno Holandijo in Belo krajino, kar je zaznamovalo tudi njegovo ustvarjanje. V slovenskem obdobju Heijevega življenja ne moremo mimo soproge Janje, Korošice iz Velenja, s katero sta kot tujca prišla v Belo krajino in se naselila v Dragatušu. Tu se je za Heija začelo popolnoma novo življenje. Z mlado ženo si je ustvaril novo družino in prvokrat v življenju pričel svobodno ustvarjati. Zaradi razmer se je prva leta usmeril bolj v slikarstvo. Pritegnilo ga je belokranjsko folklorno izročilo, saj so v prvih letih pogost motiv njegovih slik vezene in njihov vzorci. Kljub temu, da se je umetnik in oče ob otrocih naučil slovensko, je soproga Janja še vedno neprecenljiva vez s slovenskim okoljem. Ker sta njuni življenji tesno prepleteni že dobrih dvajset let, se dopolnjujeta tudi v pričujočem pogovoru.

Marinka Dražumerič
»TUKAJ DIHAM S POLNIMI
PLJUČI«
Pogovor z akademskim kiparjem
Dirkom Heijem

- Slovenija je postala vaša druga domovina. Kdaj in kam pa ste prišli prvič v Slovenijo?

Prvikrat sem prišel že leta 1974, povabil pa me je kolega, ki se je ukvarjal z grafiko in je dosti prihajal v Slovenijo. Spoznal jo je, ko je sodeloval v delovnih brigadah in tam srečal tudi slikarja Karla Pečka, kasneje direktorja Umetniškega paviljona v Slovenj Gradcu. Leta 1974 so v Gradišču nad Slovenj Gradcem organizirali mednarodno kolonijo, na kateri so sodelovali različni ustvarjalci: grafik, kipar, slikar, arhitekt ... iskali pa so še vrtnarja. Ker sem imel nekaj znanja o vrtovih, sem prišel. Na Gradišču je kmetija, ki jo je občina Slovenj Gradec takrat želela odkupiti in v njej urediti prostor za umetniško ustvarjanje. Žal ni imela dovolj denarja, zato je ta ideja propadla.

Dirk Heij pri projektu Gradišče

- Ste kasneje še prihajali v Slovenj Gradec?

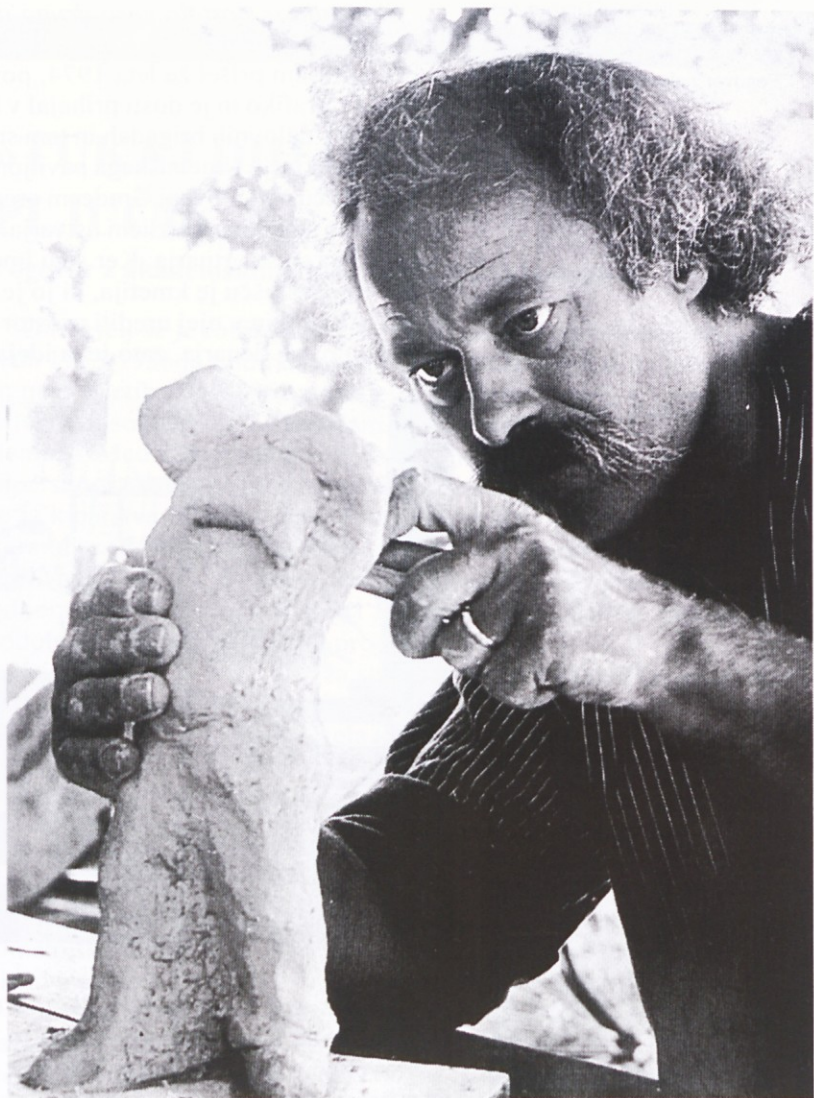
Še večkrat. Rad sem imel Slovenijo. Rad sem imel tudi njene ljudi. V Slovenj Gradec sem se vrnil že leta 1975 na mednarodno razstavo Mir, organizirano v okviru Unesca. Takrat sem prišel na likovno kolonijo kot spremljevalec s skupino študentov iz Rotterdama. V Slovenj Gradec in nato še v Istro sem prišel tudi maja 1979, ko sva se razhajala z ženo. Tega leta sem bil v Slovenj Gradcu še v septembru in takrat tudi spoznal Janjo. Ponovno sem prišel septembra leta 1980, ko sem mesec dni dopusta preživel v Trbonjah.

- Janja, se spominjate prvega srečanja?

Srečala sva se zaradi umetnosti. Takrat sem bila še študentka angleščine in nemščine na Filozofski fakulteti. Ko sem se na štop vračala iz Ljubljane, mi je ustavil nekdo, ki me je, da bi name naredil vtis, povabil v Slovenj Gradec na obisk k slikarju Tisnikarju, ki je bil takrat že veliko ime. Tisnikar pa naju je odpeljal v hotel, ker ga je tam čakal »en Holandec«. Tako sva se spoznala. Moj voznik se je pred tujcem želel postaviti: Bo Holandcu že pokazal, kaj je Pohorje in gostoljubnost – zato je Dirka, Tisnikarja, njegovega sina in mene povabil k sestri v Trbonje ob Dravi na drugi strani Pohorja. Na vrhu Pohorja smo se ustavili na neki kmetiji in tako, kot je pri Slovencih v navadi, so nas bogato pogostili. Jedli smo klobase in domač kruh,

V Trbovljah

Pri delu z glino

pili tolkec (jabolčnik) in žganje. Z Dirkom sva se začela pogovarjati, predvsem o rastlinah, ki so rasle tam, saj zelo dobro pozna botaniko in zoologijo. Seveda smo se odpeljali še do Trbonj in tako sva z Dirkom skupaj preživela dan. Ker pa sem praktičen človek, kot študentka pa sem dosti potovala, sem ga prosila za naslov, če bom kdaj hodila po Holandiji. Za novo leto sem mu bolj iz vljudnosti poslala čestitko, a ni odgovoril.

Takrat se je že ločil od žene in živel samostojno. Uredil si je lastno bivališče, a je imel še mnogo stvari zapakiranih. Vedel je, od koga čestitka, a mojega naslova ni našel. Septembra 1980 je prišel za mesec dni v Trbonje in me po dveh tednih poiskal. (Dirk: Bil je 17. septembra.) Bila sem zelo presenečena. Ker je imel avto, sem izkoristila priložnost in ga povabila v Robanov kot. Vsaj enkrat na mesec sem bila tam, saj je zame to najlepši del Slovenije in mi je takrat ogromno pomenil. Potem sem mu razkazovala še ostalo Slovenijo in v nekem trenutku je rekel: S tako, kot si ti, bi se kadarkoli poročil.

Pri izdelavi Strahopetca

- *Dirk, po dopustu ste se vrnili domov, a že drugo leto ste bili znova v Sloveniji.*

Za velikonočne praznike sem bil pri materi, ki je bila vdova. Pogovarjala sva se tudi o tem, da bi šla na avtobusno potovanje, vendar ni bila navdušena: Tam bodo sami stari ljudje, grem raje s tabo v tisto tvojo Jugoslavijo. Tako sva prišla v Slovenj Gradec, kjer je mama spoznala Janjo. Vsi skupaj smo obiskali tudi Robanov kot. Pri odhodu je mama povabila Janjo v Holandijo.

- *Janja, ste sprejeli povabilo?*

Mama me je res povabila, a jaz sem se na poletnem popotovanju oglasila pri Dirku. Že takrat, ko je njegov zakon slabo funkcioniral, si je v prvem nadstropju stare tovarne napravil atelje. Po ločitvi si je tam tudi uredil stanovanje. V tistem trenutku, ko sem stopila v ta prostor, pa se sem zaljubila v Dirka. Njegovo bivališče je odražalo ogromno toplote in spoštovanja do materialov. Opreme je bilo malo, a ta je bila Dirkovo delo. Resda je živel skromno, sam si je kuhal in pral, a njegovo življenje je bilo bogato. Ker sem šla v Holandijo samo malo pogledat, sem se kmalu namenila domov. A prišla sem samo do Münchna, kjer sem spoznala, da sem se neskončno zaljubila v Dirka. Ugotovila sem, da ne morem več ostati v Münchnu, zato sem se vrnila k Dirku. To je bil usoden teden. Dovorila sva se tudi za poroko, ne da bi razmišljala, kako bova živela in kakšno bo življenje. Poroko sva sprva načrtovala za božič, a imela sem lepo poletno obleko, ki v decembru ne bi bila primerna. Zato sva za poroko določila 12. september, datum, ki slučajno sovpada s poročnim dnem Dirkovih staršev. Poročila sva se v Slovenj Gradcu. Dirku je bil za poročno pričo Karel Pečko, meni pa Vane Gošnik. Na poroko so prišli tudi Dirkova mama, njegova hči, sestra, tudi moj usodni voznik ni manjkal. Naslednji dan smo vsi skupaj napravili pot čez Pohorje, isto kot dve leti prej, ko sva se z Dirkom spoznala.

- *Ste razmišljali, da bi se preselili v Holandijo? Bili ste mladi, študirali ste jezike, v novem okolju bi se verjetno hitro prilagodili.*

O tem nisem nikoli razmišljala. Želela sem delati to, kar sem študirala. Tam pa tega ne bi mogla, vsaj ne takoj. Nisem si želela Holandije drugače kot za dopust. Tam je zame premalo kontrastov. Zime so strašno depresivne.

- *Holandija vas ni mikala, namesto nje ste izbrali Belo krajino in Dragatuš. Kako to?*

Samo zaradi stanovanja. Nisem niti vedela, kje je Dragatuš. V Veljenju sva živeli skupaj s sestro. Ko sem končala prvo stopnjo študija, sem učila dve leti tam, nato pa sem začela iskati službo s stanovanjem. In razpis za učitelja nemščine na šoli v Dragatušu je nudil tudi družinsko stanovanje. Zato sem se prijavila. Ko sem oddala prošnjo na razpis, me je poklicala ravnateljica in povedala, da bi morala poleg nemščine poučevati še fiziko in glasbo. Na vse sem pristala, samo da bi dobila stanovanje. Tako sem leta 1983 prišla v Dragatuš. Med počitnicami sem bila pri Dirku v Holandiji. Od tam sem konec avgusta prišla prevzet službo in stanovanje, ne da bi prej sploh kdaj v Dragatušu. Ko pa sem prišla, se mi je zdelo tu kot nebesa. Kot da bi mi bilo nekaj podarjenega. Obadva čutiva enako.

- *Jana je prišla v Dragatuš leta 1983, Dirk, vi pa ste še ostali v Holandiji. Kaj vas je vezalo?*

Nič me ni zadrževalo, razen to, da sem bil v rednem delovnem razmerju. V Westerbroku so me nagovorili, da pridem k njim, ker so želeli imeti v kraju umetnika. Dogovorili smo se za polovičen delovni čas. Tako sem štiri ure na dan delal kot arhivar na občini, popoldan pa kot svobodni umetnik. Da bi bil državni uslužbenec zaposlen za polovičen delovni čas, ni bilo običajno, pa tudi delovalo ni najbolje. Službene obveznosti so običajno presegle štiriurni delavnik, zato mi za umetnostno delovanje ni ostajalo dovolj časa in energije. Kot umetnik nisem mogel delati tistega, kar bi moral in kar sem želel. Zato s svojim življenjem nisem bil zadovoljen. Januarja 1982 sva imela z Janjo hudo prometno nesrečo. Takrat sem ugotovil, da je lahko vsega hitro konec. Življenje je tako kratko, zato ga nisem hotel zapraviti za pisarniško delo. Zaradi slabih delovnih pogojev in preobilice dela za štiriurni delavnik, sem imel psihične težave. Zahteval sem invalidsko upokožitev, trajalo pa je štiri leta, da sem jo dobil. Tako sem prišel v Dragatuš za stalno leta 1987, tega leta se je rodila tudi moja hči Ana, prej pa sem prihajal med dopustom in prazniki, tako da sem vsako leto preživel tu vsaj dva meseca.

- *Kako sta se vživela v vama tuje okolje? Kako je z jezikom sporazumevanja? Janja, po rodu ste Korošica, ljub vam je Robanov kot, vajeni ste hribov in gora. Dirk je velik del življenja preživel v Holandiji, ki je ravna, včasih kar monotona pokrajina. Bela krajina je drugačna.*

Janja: Bela krajina me je umirila. Zelo dobro je, da sva v Dragatuš oba prišla kot popolna tujca. Če bi ostala v Velenju, bi se moral Dirk prilagajati mojemu okolju. Tukaj nobeden ni vedel nič o naju, ne spremlja naju družinska preteklost. Morala sva si ustvariti svoj lasten imidž. To je dobra situacija, ki ima veliko prednost. Dirk ima veliko talentov, eden je tudi nadarjenost za jezike. Je tudi zelo odprt in komunikativen. Veliko slovenščine se je naučil od sina Blaža, ko je bil ta še otrok in ga je Dirk varoval. Med seboj govoriva angleško, v angleščini tudi razmišljam o Dirku. Sama sem se od njegove mame naučila toliko holandsčine, da se lahko sporazumem. Do pred tremi leti smo vsako leto vsi skupaj hodili na počitnice v Holandijo. Dokler sta bila živa mama in sin, je Dirk hodil tudi pogosteje. To pa je bilo povezano s stroški in časom, saj je v vsako smer 1300 kilometrov vožnje.

Dirk: Rad imam Belo krajino. To je, vsaj zame, ena najlepših pokrajin na svetu. V okolici Dragatuša je ravnina, proti Vinici pa včasih tista svetloba, ki spominja na holandsko. To je zaradi vode, zaradi Kolpe. Tukaj diham s polnimi pljuči.

- *Kakšno pa je bilo vaše življenje v Holandiji? Mogoče najprej nekaj o vaših otroških in mladostnih letih.*

Rojen sem bil leta 1933, istega leta kot je prišel na oblast Hitler. Zaradi visoke inflacije je bilo to slabo leto. Moj oče je bil izšolan vrtnar, zaposlen na občini, kjer je skrbel za devet hektarov veliko pokopališče, a ni dosti zaslužil. Kasneje je postal vodja vseh pokopališč v mestu. Živel smo na pokopališču, v hiši, namenjeni vodji pokopališča. Ko sem bil star šest let, sem moral v šolo, a sem bil majhen za svoja leta. Leta 1940 se je pričela vojna in z njo težka leta

Dirk z mamo pred hišo

Marinka Dražumerič
»TUKAJ DIHAM S POLNIMI
PLJUČI«
Pogovor z akademskim kiparjem
Dirkom Heijem

Desetletni Dirk se sanki

Dvanajstletni Dirk na paradi ob koncu
2. svetovne vojne

Dirk v šoli

privatno pri nekem profesorju. Ko sem bil v srednji šoli, sem želel postati violinist. Oče je temu nasprotoval, češ da tu ni denarja, in mi ni dovolil iti na konservatorij. Profesorjevo mnenje je bilo, da bi bil lahko dober orkestrski glasbenik, ne pa tudi uspešen solist. Takrat sem bil star štirinajst let. Pri izbiri poklica me je vodilo to, da ne bom delal v pisarni. Kot otrok sem veliko časa preživel v naravi, najlepše pa je bilo, ko sem sam izginil v gozd, zato sem želel postati gozdar. Bil sem meščanski otrok, zato sem moral, če sem se hotel vpisati v gozdarsko šolo, pol leta delati v gozdu, pol pa na kmetiji. Kmečkim otrokom tega ni bilo treba. Ker pri osemnajstih letih še nisem bil vpisan v šolo, me je ujela vojska. Zaradi dobre telesne kondicije in odličnega vida so mi predlagali, da postanem pilot. Tako sem kot

Marinka Dražumerič
»TUKAJ DIHAM S POLNIMI
PLJUČI«
Pogovor z akademskim kiparjem
Dirkom Heijem

Dirk pilot pred odhodom v Ameriko

pilot preživel štiri leta, od tega osemnajst mesecev v Ameriki, kjer je bila v okviru Nata mednarodna šola za pilote reaktivnih letal. Imel sem nekaj nesreč in nekaj časa nisem smel leteti. Kot kontrolor letenja sem potem do odpusta iz vojske delal na vojaškem letališču. Materin znanec je bil v Kanadi lastnik velikega gozdnega kompleksa. Zato je mati predlagala, da odidem k njemu, saj bi kot gozdar in pilot imel ugodne možnosti. Toda moja žena ni hotela v Kanado. V Holandiji je bilo težko za službo, da bi postal gozdar, ni bilo več mogoče. Moj šef v vojski mi je predlagal, da bi se šel učiti risanja. Tako sem bil v šolskem letu 1955-1956 hodil risat na akademijo v Bredii, ki je bila blizu letališča.

- Glede na to, da vam je šef predlagal študij risbe, so v vojski prepoznali vaš umetniški talent.

V vojski sem dosti risal, rezbariti pa sem pričel že, ko sem delal v gozdu. Še danes hranim lesen kipec opice, ki sem ga takrat izrezljal. V osnovni šoli pa sem imel težave in sem celo ponavljal četrti razred. Sem namreč levičar, ti pa so takrat v šoli imeli težave. Če ne bi bil levičar, bi mogoče v šoli res lahko razvil talent za risanje. Tako pa se je zgodilo, da sem v šestem razredu napravil risbo, ki jo je učitelj zelo pohvalil. Ko pa je ugotovil, da sem jo narisal z levo roko, mi je dal zanj o cvek. Mislím, da so me v šoli zatrli.

- Bili ste perspektiven pilot, saj ste imeli za ta poklic vse predispozicije. Po odslužení vojaščini pa ste se preusmerili v popolnoma druge vode.

Po štiriletni vojaščini sem zapustil vojsko in si nisem nikoli več želel vanjo. Bil sem poročen, na poti je bil prvi otrok. Zato sem se zaposlil kot administrator na policiji, a želel sem delati nekaj, kar me bo veselilo, ne samo za denar. Tako sem, star že štirindvajset let, poskusil s sprejemnimi izpiti na akademiji v Amsterdamu in jih tudi uspešno opravil. V tej starosti so drugi že zaključevali študij, sam pa sem šele začel. Nikoli nisem ujel svoje generacije, vedno sem bil v zamudi. Tako se na primer nisem mogel udeleževati natečajev, razpisanih za mlade umetnike, saj sem bil prestar. Študiral sem ob delu, sam sem moral plačati tudi šolnino. Pet let sem bil v službi od osmih zjutraj do šestih zvečer, nato sem sedel na vlak in se odpeljal v 30 kilometrov oddaljeni Amsterdam, kjer sem bil na predavanjih do desetih zvečer. Ob sobotah sem bil v službi samo dopoldan, popoldan pa sem moral pripravljati stvari za šolo. Tisti, ki je premalo delal, je hitro odpadel.

- V Amsterdamu sta bili takrat kar dve likovni akademiji, državna (Rijksakademie) in mestna (Rietveld accademie). Za študij ste izbrali drugo, zakaj?

Rijksakademijo financira država. Nanjo nisem želel iti, ker je to stara, tradicionalna akademija, njeni študentje pa so se razvijali v epigone svojih profesorjev. Mestno akademijo je financirala občina, bila je usmerjena bolj moderno, na njej so poučevali moderni profesorji, ki so stimulirali talente svojih učencev. Na sprejemnih izpiti je bilo 2300 kandidatov, sprejeli so nas samo 370. Že v prvem šolskem letu sta bili dve veliki selekciji, ki sta skrčili število študentov za polovico. Do zaključka študija nas je prišlo samo dvaindvajset, od teh sem na kiparstvu diplomiral samo jaz. V študij kiparstva sem se

Pri delu s kamnom

lahko usmeril v drugem letniku. Ko sem diplomiral, sem bil star že 29 let, imel sem ženo in dva otroka.

- Pet let kasneje ste se z družino naselili v Westerbroku, majhnem kraju v kmečkem okolju.

Tam sem dobil zaposlitev. Atelje sem si uredil v hiši, ki je bila pod spomeniškim varstvom in sem jo dobil v najem od občine. Postal sem član umetniškega sindikata, kjer so me kmalu porinili v profesionalno delo. Ker sem prevzel vodstveno funkcijo, sem se moral ukvarjati s številnimi upravnimi nalogami. Ogromno časa sem porabil za druge umetnike, razdajal sem se za druge. Postal sem tudi član Kulturnega odbora province Drenthe, kjer sem bil tudi tri leta svetovalec za odkupe del sodobne umetnosti za Muzej province Drenthe. To delo mi je vzelo ogromno časa in energije. Nisem mogel delati tistega, kar bi želel, nisem mogel ustvarjati in razvijati lastnega talenta. Za delo potrebujem veliko časa. Najprej o stvari dolgo razmišljam, potem pa, če je potrebno, lahko idejo zelo hitro realiziram. V Westerbroku sem atelje v hiši odstopil ženi, ki je delala tapiserije in keramiko, lasten atelje pa sem si uredil v prvem nadstropju stare tovarne. Žena je bila hči slikarja, imela je talent, a ne dovolj volje, da bi ga razvila. Želela je študirati slikarstvo, a tega zaradi družine ni mogla. S skupnim življenjem nisem bil zadovoljen, zato sem se želel razvezati. Ker je žena zbolela za rakom, sem se odločil, da bom ostal. Ko je po petih letih ozdravela, tudi otroci so bili že veliki, sem vedel: Sedaj lahko odidem. Tistega leta sem tudi dvakrat prišel v Slovenj Gradec. V maju skupaj z ženo in septembra sam.

- V Dragatušu ste bili nekaj let brez ateljeja. Kar se tega tiče, ste imeli celo slabše pogoje za ustvarjanje kot doma v Westerbroku.

Prva leta sem si atelje uredil kar v garaži. A to za ustvarjanje ni bil pravi prostor, niti vzpodbudno okolje. Bila je velika prostorska stiska. Zato sem se posvetil slikarstvu. Zanj je bilo potrebno manj prostora kot za kiparjenje. Zato sem na svoji prvi razstavi leta 1988 v Črnomlju razstavil predvsem slike in majhno plastiko, ki sem jo prinesel še iz Holandije. Okoli leta 1990 pa so mi na šoli v Dragatušu oddali v najem opuščeno učilnico za likovni in tehnični pouk. V njej sem si ustvaril studio. Šele takrat sem lahko znova pričel delati na skulpturah. Kljub temu ne morem delati vsega, kar bi želel, ker sem omejen na dane prostorske možnosti, problem je nizek strop. Ker je studio majhen, se je kmalu pojavil tudi problem, kam z umetninami. Zato sem moral najeti še neko garažo, kamor spravljam večje kose. V studio se odpravim vsak dan po zajtrku in ostanem nekje do druge ure. Tam kiparim, rišem, slikam ... Ko delam, pozabim na vse, osredotočim se samo na delo. Zato je žena včasih malo huda, ko me mora klicati k družinskemu kosilu. Po njem malo počivam, potem pa se vrnem v atelje. Hudo je, ko so počitnice, in se podere utečeni dnevni red. Takrat je težko znova začeti.

- Toda umetniško ustvarjanje je moralo v Dragatušu malo počakati. Vaše prvo delo je moralo biti usmerjeno na drugo, bolj praktično področje.

Stanovanje v Dragatušu ni bilo opremljeno. Zato sem kupil orodje in kar v garaži začel z izdelavo pohištva. Prva stvar, ki sem jo naredil, je miza v dnevni sobi. Po tem pa sem sčasoma izdelal opremo tudi za

kuhinjo, dnevno sobo ... Počasi pa so prišle na vrsto tudi umetnine.

- Ena vaših prvih večjih skulptur v Sloveniji je v avli šole v Žužemberku. To je lesena plastika z motivom mačk, ki pa ni namenjena samo spoštljivemu ogledovanju, ampak omogoča otrokom neposreden stik. Ste tudi v Holandiji kot umetnik sodelovali s šolami?

Prvi igralni objekt za otroke sem izdelal za osnovno šolo nasproti mojega doma v Westerbroku. Naletel je na zelo ugoden odmev. Ko so mojo skulpturo videli ljudje iz drugih šol, jim je bila zelo všeč. Pa ne le njim. Navdušila je tudi arhitekto, ki so bili zainteresirani, da napravim skulpture za njihove stavbe. Na Holandskem je namreč obveza, da mora biti pri gradnji vsake nove javne zgradbe določen odstotek celotne vsote za gradnjo namenjen za umetnost. Na Holandskem sem tako v letih 1977–1987 napravil igralne objekte za šole v kar v nekaj mestih. Takrat je bilo to nekaj posebnega.

Pri delu v ateljeju (levo) in plastika v delu (desno); foto: Janko Orač

- Kako pa je prišla vaša Mačja družčina v Žužemberk?

Ravnateljica Osnovne šole Žužemberk, gospa Jelka Mrvar, je velika ljubiteljica umetnosti. V svoji šoli vzgaja otroke tudi v tem duhu. In seveda tudi starše. Ti so darovali les za igralni objekt in za moje delo. Vendar pa smrekov les ni primeren za naše vremenske razmere, tudi lepilo je začelo popuščati in objekt je začel razpadati. Trmasta ravnateljica se nikakor ni bila pripravljena odpovedati mačkam, zato sem skulpturo izdelal še enkrat. Sedaj krasi šolsko avlo, poleg še dveh lesenih kipov, ki ju je šola odkupila. Pred šolo pa stoji leseni Cvet, ki sem ga skupaj z učenci izdelal v likovni delavnici. Takšen odnos do umetnosti je nekaj izjemnega. Hvaležen sem gospe Mrvar, da tako ceni moje delo in mi na nek način omogoča stalno razstavo.

- V Črnomlju ste bili pobudnik Artoteke, ki stopa v drugo desetletje svojega uspešnega delovanja. Likovniki so v njej združeni malo drugače kot v drugih cehovskih društvih. Kakšno je njeno pravo poslanstvo?

Marinka Dražumerič
 »TUKAJ DIHAM S POLNIMI
 PLJUČI«
 Pogovor z akademskim kiparjem
 Dirkom Heijem

Klub staršev za boljšo šolo v Žužemberku z Dirkom Heijem postavlja igralni objekt Mačja družina leta 1992

Dirk s svojim kolesom

Artoteka naj bi bila nekaj podobnega kot biblioteka. Njen namen ni, da likovna dela prodaja, ampak da jih za majhno odškodnino izposoja. To omogoča, da si lahko vsak posameznik ali organizacija za določen čas in za majhen denar izposodi neko likovno umetnino. Nato jo vrne in si izposodi drugo. Če pa jim je umetnina zelo všeč, jo lahko tudi kupijo, pri tem pa dobi artoteka majhno provizijo. Artoteka pridobiva likovna dela od svojih članov, jih primerno hrani in z njihovo izposajo financira svoje delovanje. To je dobro tudi za likovne ustvarjalce, saj njihova dela ne ostajajo v domačih ateljejih, ampak so ponujena na ogled, kar je dobra promocija. Artoteka naj bi imela aktivne in pasivne člane. Združevala naj bi ljudi z istimi interesi: likovnike, pisatelje, gledališčne, glasbenike, folkloriste ... Ti bi se družili, izmenjavali ideje, jih argumentirali, spoznavali delo drug drugega in tudi skupaj ustvarjali. Sam sem že vsa leta član upravnega odbora, predsednik je kipar Jožef Vrščaj. Da pa je leta 1993 prišlo do ustanovitve Artoteke v Črnomlju, je zahtevalo kar tri leta priprav.

Marinka Dražumerič
 »TUKAJ DIHAM S POLNIMI
 PLJUČI«
 Pogovor z akademskim kiparjem
 Dirkom Heijem

- V zadnjih letih se je na področju kulture marsikaj spremenilo, še večje premike lahko pričakujemo tudi v bližnji prihodnosti. Kdo naj bi po vašem mnenju moral prevzeti skrb za ta del družbenega življenja?

Za kulturo bi morala biti odgovorna vlada. Kultura namreč združuje ljudi, promovira pa tudi določen areal in del našega sedanjega življenja. In ravno zaradi tega bi jo morala podpirati vlada. Tako kot podpira na primer infrastrukturo cest, bi morala podpreti tudi infrastrukturo kulture. Kultura ima pomemben delež pri tem, da obstajamo. Vlada, državna in občinska, bi se morala zavezati, da bo poskrbela za infrastrukturo tudi na področju kulture. Bela krajina ima v kulturi velike potencialne, a vsaka občina dela zase. Svoje delovanje pa bi morale združiti, meje niso pomembne, še najmanj občinske. Po drugi svetovni vojni v Beli krajini ni zgrajenega kulturnega centra. Kulturni dom v Črnomlju, zgrajen kot sokolski dom med obema vojnama, ne

Dirk Heij v Volčjem Potoku ob svojem Tulipanu, 1999

Dirk Heij na otvoritvi svoje razstave v arboretumu Volčji Potok; na njegovi desni je umetnostni zgodovinar Jožef Matijević, na levi pa bakrena skulptura Drevo, ki je bila kasneje ukradena izpred tovarne Esol, 1999

Marinka Dražumerič
»TUKAJ DIHAM S POLNIMI
PLJUČI«
Pogovor z akademskim kiparjem
Dirkom Heijem

zadošča, saj ne more opraviti vsega, kar bi bilo potrebno. V njem je Zavod za izobraževanje in kulturo s kinodvorano in učilnicami. Razstavni prostor je postal učilnica, KUD Artoteka pa domuje v premajhni Špeličevi hiši.

Govorjene in pisane besede so izrazno sredstvo medsebojnega sporazumevanja in spoznavanja ljudi. Toda likovni ustvarjalci govorijo tudi skozi svoja dela. Iz njih odseva umetnikov odnos do sveta, v katerem živijo, iz njih žari njihova osebnost. O umetniku pa veliko pove tudi delovni prostor, v katerem ustvarja. Heijev atelje diha optimizem, urejenost in svetlost. Prostor je pospravljen, brez odvečne navlake. Številno drobno orodje za obdelavo lesa je čisto in skrbno zloženo na policah stenske omare. V ateljeju so našli svoje mesto tudi predmeti, ki predstavljajo vez umetnika z nekdanjim svetom. Tu so njegove prve ustvarjene slike, slike, nastale na različnih kolonijah in drobne plastike njegove prve žene. Na eno od sten je kot skulptura obešeno otroško kolo živahnih barv, ki so ga starši podarili holandskemu dečku za njegov drugi rojstni dan.

Dirk Heij v Velikem Nerajcu pri Veri Vardjan

Dirk Heij: LEŽEČI AKT, 48,5 x 18 x 11 cm, bron

KAKO JE NIZOZEMSKI KIPAR DIRK HEIJ POSTAL BELOKRANJSKI UMETNIK

V svetu domače upodablajoče umetnosti se srečujemo z več ali manj znanimi likovnimi ustvarjalci in le tu in tam se nam ponudi priložnost, da spoznamo izvrstnega likovnega ustvarjalca, s katerim se zaradi takšnih ali drugačnih razlogov nismo imeli priložnosti srečati, ga osebno spoznati in se seznaniti z njegovimi deli. Prepričan sem, da ga slovenska likovna javnost premalo pozna, čeprav že vrsto let prizadevno in kakovostno ustvarja predvsem na področju kiparstva. Po vsej verjetnosti je temu botrovala avtorjeva skorajda pregovorna skromnost in predvsem dejstvo, da je ustvarjal in še vedno ustvarja v idiličnem Dragatušu v Beli krajini, kjer mu bližina naravnega krajinskega parka sicer daje obilo navdiha, a je na žalost daleč stran od pomembnih slovenskih kulturnih in likovnih središč.

Za vsestranskega likovnega ustvarjalca, ki se ukvarja z različnimi načini likovnega izražanja, predvsem pa s kiparstvom, je do sedaj prehojena pot dokaj nenavadna, predvsem pa pestra in zanimiva. Dirk Heij se je rodil v Hilversumu na Nizozemskem leta 1933 in po končani srednji šoli nadaljeval študij na vojaški akademiji in se tu usposabljal za vojnega pilota bojnih letal in je med zahtevnim urjenjem prebil celo nekaj časa v vojaških bazah v Združenih državah Amerike. Kaj kmalu je spoznal, da vojaški poklic ni v skladu z njegovimi nazorskimi in umetniškimi načeli. Zato se je odločil, da bo študij nadaljeval na Akademiji za likovno umetnost ter se leta 1955 vpisal na Akademijo sv. Josta v Bredy, kjer je študiral risanje in nato študij nadaljeval na znani Retveldski akademiji v Amsterdamu, kjer je uspešno diplomiral na kiparski smeri in tam opravil še kiparsko specialko. Slovenijo je prvič obiskal leta 1974, ko se je odzval prijaznemu povabilu takratnega direktorja slovenjgraškega Umetnostnega paviljona in prišel s skupino likovnih umetnikov na Koroško. Pokrajina pod Pohorjem, ki se geografsko močno razlikuje od njegove rodne Nizozemske, ga je tako močno očarala, da je pogosto obiskoval Slovenijo, dokler se ni leta 1987 za stalno naselil pri nas in si ustvaril dom in družino v Dragatušu, kjer se sedaj kot likovni umetnik v svobodnem poklicu predaja ustvarjalnemu delu.

Kipar Dirk Heij se nam s svojimi deli predstavlja kot izjemno živahen, nikoli mirujoč in domiselni ustvarjalec, ki v svoji bogati in pestri izpovednosti ne išče senzacionalizma in atraktivnih prizorov, saj želene motive najde v preprostem vsakdanjem življenju, ki jih zna na likovni način podati prepričljivo in kakovostno. V njegovih delih se srečujemo z žanrskimi prizori, pritegne ga živalstvo in rastlinstvo iz njegove okolice, je izjemno tankočuten in angažiran, ko je v vlogi socialnega glasnika, zna biti lirik v erotiki, pa tudi romantičen sanjač in svojevrsten mislec, ko nam predstavlja imaginarne, po lastni domišljiji zasnovane motive. Če hočemo poiskati in preveriti vsebinske in oblikovne opredelitve v njegovem ustvarjalnem prizadevanju, moramo v prvi vrsti njegova dela gledati, videti in doživljati kot dosežke neodvisnega ustvarjalca, ki se je, odmaknjen od umetnostnih središč, razvil v specifičnega, samosvojega upodablajočega umetnika.

V avtorjevem bogatem in obsežnem ustvarjalnem opusu so pretežno zastopane lesene plastike, saj se kipar najraje izraža v lesu (odloča se predvsem za lipo, kostanj, črni gaber, hrushko, akacijo in smreko), kjer lahko ohranja naravno strukturo danega materiala, razen v redkih primerih, ko s patiniranjem simulira barvo kovine ali kamna. Vendar pa se zna kipar kljub temu suvereno izražati tudi v teh dveh in prav tako v drugih materialih ter njihovih kombinacijah. V likovnih delih Dirka Heija ne bomo opazili ali zaznali tiste negotovosti, ki številne likovnike peha v podrejanje trenutnim modnim in trendovskim usmeritvam, ko poskušajo s sočasno aktualno naravnostjo bolj ali manj prikriti lastno neustvarjalnost. Že na samem začetku svoje poti je dobro vedel, kaj hoče in na kakšen način bo to izpeljal, zato ni nikoli zašel v resno ustvarjalno krizo, ko je dopolnjeval in nadgrajeval svoj likovni opus tako v vsebinskem kot oblikovnem pogledu. Njegovo delo se kaže kot logičen odsev tradicionalnih vrednot in reševanja likovne problematike, s katero se sočasno in neodvisno od drugih ustvarjalcev ukvarja v svojem prostorsko skromnem ateljeju. Svoja ustvarjalna raziskovanja je usmeril v takšne forme, ki nastajajo pri nenadzorovani in samosvoji rasti dreves, še zlasti v tiste oblike, ki jih narekuje sama struktura lesa. Les mu predstavlja gibek in voljan material, predvsem pa živo snov, ki sledi vsem zakonitostim življenja. Pod njegovimi rokami se kosi lesa spremenijo v smiselne oblike, pri tem pa kipar ne zanika, da je v bistvu le dopolnjevalec oblik, ki jih je narava že vsadila v organsko materijo, saj v izbranem materialu vidi bodoči motiv, ki ga zna domiselno uresničiti v povezavi z barvo in strukturo samega materiala. Z odvzemanjem in dodajanjem ustvarja formo in kontrastno, če poenostavimo, to pomeni, da dele lesa, kot so lubje in grče, likovno uporabi in preoblikuje tako, da jih na določenih delih skulpture odvzame in jih za dosego želenega učinka prenese in vkomponira na druge dele iste skulpture.

Ker pri svojih kreacijah izhaja iz materiala, je pri izbiri dosleden in natančen, saj njegove lastnosti pogojujejo obliko, ki jo zaznamo tako optično kot taktilno. Avtor vidi temeljni in osnovni problem predvsem pri reševanju površine skulpture, saj je njegov občutek za volumen in maso prisoten že v sami oblikovni zamisli, če upoštevamo dejstvo, da je oblika že sama po sebi elementarna možnost kiparskega izražanja. Površinska obdelava skulpture že od samega začetka bdi nad formo, ki ji bo dala zaključni videz, kar pa seveda nikakor ne pomeni, da mora biti površina virtuosno obdelana, saj v nekaterih primerih ravno hrapava, zmečkana, surova struktura površine sprosti in osvobodi formo.

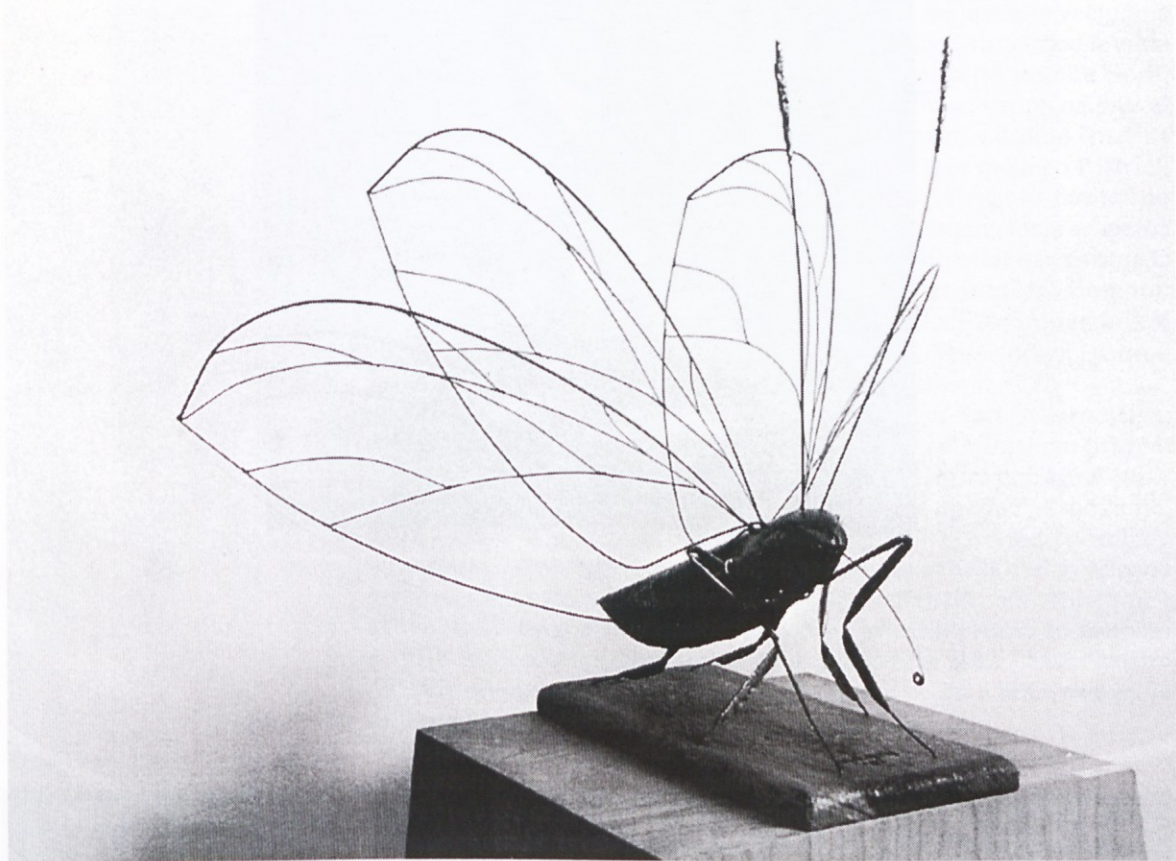
Zavedajoč se izrazne moči materiala se je avtor pri uresničevanju nekaterih svojih del odločil za posrečeno kombinacijo dveh materialov, lesa in vrvi, ki se pri njegovih skulpturah vizualno in vsebinsko skladno dopolnjujeta tako v konkretnih kot v abstraktnih rešitvah. Neodvisno od oblike in vsebine pa sleherna tako zasnovana kreacija predstavlja svojevrsten pralik medsebojnega človeškega in mističnega, spoj med Bogom in človekom, saj mostovi in lestve iz vrvi in lesa že od nekdaj predstavljajo povezavo med nebom in zemljo. V skladnem razmerju obeh materialov pa takšna kreacija v kiparskem smislu pridobi na dinamiki in postane mobilna. V njegovih kiparskih stvaritvah ne bomo našli nepotrebnih nadrobnosti in odvečne patetike, saj kiparja pri reševanju likovno problemskih segmentov zanima predvsem osebni odnos do določenega motiva, ki ga po

Jožef Matiječ
KAKO JE NIZOZEMSKI KIPAR
DIRK HEIJ POSTAL
BELOKRANJSKI UMETNIK

njegovi kiparski obdelavi doživimo in občutimo kot ekspresivno naglašeno podobo. Uravnoteženost med formo in vsebino kaže na dvojnost njegovega kiparskega ustvarjanja, ki se deli na razumsko in čustveno plat. Bistvo njegovih kiparskih kreacij bomo našli v nenehnem soočanju zavednega in nezavednega, resničnega in umišljenega. Kipar posledic svojega ustvarjanja nikakor ne pojmuje zgolj kot estetsko kategorijo, saj samo dejanje ustvarjanja doživlja kot fizično in duševno nujnost. Nezmotljiva kompozicija (kipar svoje osnovne zamisli nikoli ne spreminja), forma in vsebina so osnovne sestavine njegovih del, v katerih je oblika podrejena celoti in celota dožitju, ki nam ga kipar posreduje kot uravnotežen in skladen odnos med izbranim motivom in načinom kiparske interpretacije, v katerem išče svojo istovetnost in se pri uresničevanju lastnih zamisli spontano odziva svojemu notranjemu klic.

Avtor svoja ustvarjalna prizadevanja usmerja v iskanje idealne forme, v iskanje takšnega reda, kjer bi bile vse prvine kiparskega izražanja nepogrešljivo na svojem mestu. Njegovi kipi izhajajo iz narave in so del narave, so posnetki njenih form, energije in hkrati iskanje absolutne zgradbe, popolne kompozicije, ki ni nikoli omejena, ločena in neponovljiva, temveč mnogotera in različna, kot je pestra in različna vseprisotna življenjska moč. Vendar pa to ni posnemanje narave, bolj se zdi kot individualno preoblikovanje z njeno privolitvijo. Če smo v lastni izkušnji in zavesti dobili občutek, da nas je kiparjevo delo pripeljalo v svet, ki ga do sedaj nismo poznali in občutili, potem je njegovo ustvarjalno poslanstvo doseglo svoj namen.

Dirk Heij: METULJ, baker in druge
kovine

Maja Topole

ŠENTRUPERSKA MIKROREGIJA

Šentruperska mikroregija je 29 km² velik osrednji del porečja Mirne, savskega pritoka na Srednjem Dolenjskem. Gospodarska enota se je oblikovala na prehodu iz Mirnsko-Mokronoške kotline v gričevje na severu, sega pa vse do meje s hribovitim svetom, ki ga že štejemo k predalpskemu Posavskemu hribovju (Topole 1998).

Po popisu leta 2002 živi v pokrajini v 18 naseljih 1871 ljudi, kar pomeni povprečno 104 prebivalce na naselje in gostoto 65 ljudi na km². Poselitev je zgoščena po naseljih na vzpetem kotlinskem robu. Kotlinska naselja, ki so najpogostejše gručasta, večinoma štejejo več kot 100 prebivalcev. Precej redkeje je poseljeno zaledje - gričevje in hribovje; tam so raztreseni slemenski in pobočni zaselki. V obdobju med letoma 1971 in 2002 je število prebivalcev šentruperskega kota upadlo za 7 %, za 5 % celo v naseljih kotlinskega roba. A v zadnjem desetletju se je trend obrnil; med letoma 1991 in 2002 je število prebivalcev poraslo skoraj za 3 %.

Ker v zaledju prevladuje inverzna poselitev, to je poselitev po slemenih, vrhovih in pobočnih terasah ter uravninah, doline niso povezovalna, ampak ločevalna prvina. Tako smo meje regije večinoma začrtali po dolinah. Na jugu jo omejuje tok rečice Mirne med levima pritokoma Sotlo in Bistrico. Na zahodu teče meja po potoku Sotli, delno pa po njenem levem pritoku Ločici, potem se vzpne na preval vzhodno od Sabanskega bukova in se od tam spusti v dolino Bistrice pod sotočjem z Bučavnicco in z Beno. Na severu teče meja po Bistrici, Velikem grabnu in dolini, ki loči Hom od Vrtovskega hriba, ter po Česnjevske dolini oziroma dolini Studenčnice. Vzhodna meja se ujema s Kostanjeviškim potokom, od sotočja z Globoščico oziroma z Jeseniščico dalje pa teče izjemoma po gozdnatem slemenu (Kremenjek, 354 m, Slančev hrib, 315 m), ki loči šentruperski kot od jeseniškega. Pri železniški progi preide mejna črta na potok Bistrico in se sklone ob njenem izlivu v Mirno v Zalogah.

Šentruperski kot leži v osrednjem, najširšem, najprostornejšem, delu Mirnsko-Mokronoške kotline. Ob največjem mirnskem pritoku Bistrici se kotlina zajeda najgloblje v gričevje in meri tam kar 5 km v širino. Njeno severno terasasto obrobje nima le ugodne ekspozicije, ampak tudi v vsej Mirnski dolini največ primernih površin za poselitev in obdelavo. Če izločimo središnji naselji Mirno in Mokronog, pripade šentruperski regiji večina ali kar devet od dvanajstih največjih krajev Mirnsko-Mokronoške kotline. Daljši levi Mirnini pritoki so nanosili z višje ležečega sosedstva ogromno gradiva in tako ublažili ostre reliefne poteze. Prehodi v gričevnato zaledje so tako lažji, več pa je tudi pred poplavi varnih, dvignjenih površin.

Območje je bilo naseljeno že v prazgodovinski in rimski dobi in že tedaj je tod vodila važna cesta proti prevalu pri Mokronogu, ki je prek doline Laknice povezovala Mirnsko dolino s Krško kotlino. Tako ni slučaj, da se je v zgodnjem srednjem veku prav v šentruperskem kotu oblikovalo središče celotne kotline. Tu so se v 11. stoletju naselili prvi zemljiški gospodje Mirnske doline, Breško-Seliški, in tu je bil tudi sedež prve veležupnije širšega območja, ki je segala od Svibnega pa do Mokronoga in Boštanja. Kasneje je bil tu utrjen protiturški tabor. Danes potekata ob južnem robu regije najpomembnejši prometnici Mirnske doline: cesta in železnica, ki povezujeta Dolenjsko podolje s savsko dolino pri Sevnici. Vendar je kraj v primerjavi z Mirno in Mokronogom po drugi svetovni vojni precej nazadoval. Razvijal se je le kot farno in obrtniško naselje in danes opravlja središčne funkcije najnižje stopnje.

Tako, kot širše območje, je tudi šentruperska mikroregija izredno raznolika pokrajina, saj leži na stiku različnih tektonskih in kamninskih enot. Večji del spada v območje Dinaridov, zato v reliefu povsem prevladuje dinarska smer od severozahoda proti jugovzhodu. Sledijo ji vsi največji vodotoki: alohtona Bistrica, Mirnin pritok Busenka, ki izvira južno od Svete Barbare, Globoščica, katere povirje je v Homskem hribovju, pa tudi po zahodni meji Brinjskega polja občasno tekoči Straški potok in mejna Sotla. Med njimi se v dinarski smeri vlečejo obsežna, več kilometrov dolga slemena, ki se znižujejo proti kotlini in tonejo vanjo. Nekatera sežejo kot pragovi celo prek mokrotnega dna kotline. V severnem delu, ki je del Posavskega hribovja, opažamo interferenco alpske in dinarske smeri. Tu se začneja Litijska antiklinala, na vzhodu, na območju Hrastnega, razkrita, na zahodu pa še prekrita s Šentjanškim narivom. Od tod izvirajo razlike v kamninski sestavi in v nadmorskih višinah.

Območje Hrastnega do potoka Globoščice, območje Velikega in Malega Cirnika ter porečje gorenjejeseniškega Vejerja pomenijo v porečju reke Mirne poleg območja Zapečarja pri Mokronogu najjužnejša nahajališča najstarejših, paleozojskih, permskih neprepustnih kamnin: rdečega kremenovega peščenjaka, konglomerata, alevrolita in argilita. Na ta ležišča je vezano tudi rudno bogastvo, ki so ga tu nekdanji izkoriščali - pri Hrastnem in Velikem Cirkniku, na primer, železovo rudo. Po starosti tem kamninam sledijo starotriasne, skitske plasti, dolomit s plastmi laporja, oolitni apnenec, sivi apnenec, peščenjak in argilit, ki gradijo območje severno od Homa in Hrastnega, oplensko in veselogorsko sleme, območje Zadrage, desni breg Kostanjeviškega potoka, gričevnati pas vzdolž desnega brega Globoščice, sleme Slančevega hriba ter sleme med Farovškim hribom in Prelesjem. Nekoliko mlajše triadne kamnine spodnjeladinjske starosti so še bolj pisane sestave, in sicer iz sivega plastnatega dolomita, vulkanskega tufa in tufita, argilita, apnenca in silificiranega apnenca, dolomitne breče in konglomerata. Ležijo v območju severno od Zadrage, segajo pa še na jugozahod do izliva Ločice v Sotlo ter na vzhod in jugovzhod med povirna kraka Globoščice, v območje Jaršča in Klinčkovega hriba. Gradijo tudi vrh Vesele gore in Dol v Hrastnem. Le zahodno od Svete Barbare je sestava enotnejša; prevladuje siv dolomit z gomolji roženca. Anizijski svetlo sivi plastnat in neplastnat dolomit z vključki apnenca sestavljata Markutov hrib v veselogorskem slemenu, zahodno pobočje Oplenka in območje med Dolom in Vihrom v Hrastnem. Posebnost v celotnem mirnskem porečju so terciarne

Šentrupert iz zraka

kamnine, ki so ohranjene le na območjih ugrezanja. Odporen miocenski litotamnijski beli apnenec in litotamnijski kalcirudit najdemo med Podvinami in Vrhom pri Šentrupertu, majhno krpo pa celo v središču samega Šentrupertu. Spodnji, toneči deli slemen iz triadnih kamnin so navadno na debelo prekrti s plio-pleistocenskimi nanosi rjave ilovnate preperine in jerine. Nastala je v sosednjih višjih območjih s preperevanjem karbonatnih kamnin, kasneje pa je bila sprana v nižje lege. Take plio-pleistocenske terase so izoblikovane med spodnjimi deli mirnskih pritokov in zaradi svojih zaobljenih oblik, hkrati pa zaradi varnosti pred poplavi pomenijo najugodnejše površine za poselitev in obdelavo (Trstenik, Brinje, Straža, Slovenska vas, južni del Šentrupertu). Če preperina izvira iz karbonatno-silikatne kamninske podlage, vsebuje tudi rožence in ima kislo reakcijo (Draga, Škrljevo, Ravnik). Obsežne, najnižje dele regije pa na debelo prekrivajo najmlajše, aluvialne naplavine Mirne in njenih pritokov, večinoma ilovnato-glinene sestave. Pri Prelesju so nekdaj kopali celo opekarsko glino.

Znotraj regije lahko ločimo tri ali celo štiri manjše naravne enote: mokrotno kotlinsko dno, terasasti oziroma vzpeti kotlinski rob s pragovi, gričevnato zaledje in hriboviti svet.

Najnižjo točko regije, 234 m, izmerimo v Zalogah, kjer Mirna zapušča šentrupersko območje, najvišjo, 602 m, pa v Nebesih, v zaselku hribovskega naselja Homa na severu. Sicer v kotlinskem delu prevladujejo višine od 240 do 300 m, relativne pa do 30 m, v gričevnatem 350 do 450 m in relativne 75 do 150 m, v hribovitem pa 450 do 550 m. Tu relativne višine ponekod presežejo 200 m (Sveta Barbara 522 m - dolina Bistrice 316 m, Hom 602 m - dolina ob njegovem severnem vznožju 350 m).

Kotlinsko dno je najnižji del regije in se ujema z rečno-akumulacijskim tipom reliefa. Zaradi njegovega še trajajočega ugrezanja, ki ga dokazujejo tudi občasni potresi celo 6. do 8. stopnje po EMS lestvici, vodotoki težijo k ponovni vzpostavitvi ravnotežja in zato poplavlajo in nasipajo. Največje poplavne površine so na skrajnem jugu, ob Mirni, med pritoki pa najbolj poplavlajo Bistrica, Busenka in Sotla (Šifrer 1983). Tako je dno prekrito z debelo plastjo ilovnato-glinenih naplavin in mokrotno. Ob vstopu Bistrice v kotlino je nadmorska višina 290 m, ob izlivu Sotle v Mirno 242 m, 3,5 km vzhodnje, kjer Mirna v Zalogah zapušča šentrupersko regijo, pa izmerimo koto 234 m. Dno je nagnjeno le do 3°, pogosto pod vplivom temperaturnega obrata in v megli ter zato zatravljeno in nenaseljeno. Dokaj na gosto je preprejeno z vodotoki. Mnogi tečejo le občasno. Struge so vzporedne, dinarsko usmerjene proti Mirni in med seboj oddaljene povprečno pol kilometra.

V dnu kotline so se razvile različne oglejene prsti: v najnižjih legah ob Mirni in pritokih srednje močan glej, v nekoliko dvignjenih legah pa obrečne slabo oglejene prsti. Kljub melioracijam so še najbolj primerne za travniško rabo. Travno rasteje je v manj vlažnih območjih spremenjeno pod vplivom gnojenja in košnje, v območjih občasne ali stalne nasičenosti tal z vodo pa bolj ali manj kisloljubno. Ob spodnjem delu potokov Busenke, Čeda in potoka iz osrednjega dela Brinjskega polja sega talna voda še tako visoko, da omogoča obstoj poplavnega gozda s hrastom dobom in belim gabrom. Njegov obseg je bil nekoč večji, a zaradi melioracijskih posegov se je do danes precej skrčil, kar je velika ekološka izguba. Omejen je na območje

med Podrakovnikom in Bršljakom.

Vzpeti kotlinski rob je gospodarsko najpomembnejši del regije. Sem spadajo tudi pragovi, ki prečijo kotlinsko dno (Slovenska vas - Dob, Farovski hrib - Prelesje). Tu je strnjena večina pozidanih in ornih površin, gozd se je ohranil navadno le, kjer na dan pogledajo triadne kamnine, ali pa, če nakloni presežejo 12°. Tam je plast preperine zelo stanjšana in med gozdnim rastjem je najpogostejša združba belkaste bekice in hrasta doba. Gozd je lahko zaradi bližine naselij in intenzivnega izkoriščanja, steljarjenja, precej degradiran in v njegovi sestavi prevladuje manj zahtevni rdeči bor z borovnico. Tak primer je območje med šentruperskim in jeseniškim kotom (Marinček et al. 1971-1980, Seliškar 1986). Sicer so tu tla nagnjena večinoma do 6, redkeje do 9°. Prsti, razvite na debelih nanosih plio-pleistocenske ilovnate preperine, so močno antropogenizirane. Za obdelavo lahek je le vrhnji del profila, spodnji je močno zbit in neprepusten. Kljub majhnim naklonom so te prsti precej občutljive za erozijo, zato je človek terasiral pobočja.

Gričevje in hribovje, ki obdajata šentruperski kot, sta slemenastodolinasta. Dolga, ozka slemena se dvigujejo proti severozahodu. Gre za dva obsežnejša sistema, ki ju ločuje v dinarski smeri tekoča Bistrica. Ta regijo deli na jugozahodno in severovzhodno polovico. Najdaljše je veselogorsko sleme, ki ga na vzhodni strani spremlja Busenka, na zahodni pa Straški potok. Dviguje se iz praga, segajočega od reke Mirne pri Dobu, prek Slovenske vasi, Straže do Brinja. Sledi dvig proti Veseli gori (320 m), Ravniku (317 m) čez Rovnice do Koramandije (440 m). Tam se mu pridruži stransko, oplensko sleme, ležeče med Sotlo oziroma Ločico na zahodu in Straškim potokom na vzhodu. Dviga se od Trstenika (300 m) in Kuma (334 m) prek Bojanke (362 m), Plankarice (355 m) in Oplenka (463 m). Vrhovi so neizraziti in kopasti. Od Koramandije teče sleme proti severu, zavije okrog povirja Busenke in doseže najvišjo točko 522 m s Sveto Barbaro. Prek Boršta se spusti na Zadrago (451 m) in tone proti Dragi med Busenko in Bistrico.

Na vzhodni strani Bistrice so slemena bolj razvejena. Glavno sleme poteka v alpski smeri od Površnice (558 m) prek Slevca (537 m) in Medvejega (531 m) ter se zniža proti Vihru (450 m) nad dolino Kostanjeviškega potoka. Od tega pa se proti jugu in jugovzhodu odcepi več stranskih slemen: čez Vederino (450 m) in Kropnik (421 m) proti Škovcu (386 m), čez Nebesa (602 m) in Jaršč (536 m) proti Klinčkovemu hribu (373 m) in Podmancam (340 m) ter od Tinčka (490 m) prek Hriba (502 m) in Dolejega v Hrastnem (426 m) proti Toplejeku in Roženberku (300 m).

V močni prevladi je torej rečni oziroma rečno-denudacijski tip reliefa, v zahodnem delu regije pa se uveljavlja tudi fluviokraški tip. V okolici Svete Barbare opazimo številne amfiteatrsko oblikovane konce dolin in dolce. Zaradi pogoste primesi silikatnih kamnin se kraški svet v regiji skoraj ne pojavlja, čeprav je delež prepustnih karbonatnih kamnin precejšen. Manjše uravnave so nastale le okrog Svete Barbare ter ponekod na območju Homa (okrog Površnice in Zagrada).

Nakloni v gričevju in hribovju so zelo različni, od 3 do 33° in večji, največje strmine pa so v območju Homa in Hrastnega, deloma tudi v povirju Busenke in Straškega potoka. Nagnjenost nad 24° tu prevladuje. To so hkrati tudi območja, ki so najbolj ogrožena zaradi

erozije prsti in usadov, zato so tudi precej podvržena zaraščanju. Manjše naklone (od 3 do 12°) v gričevju opazimo predvsem med Bojanko, Markutovim hribom, Škrljevim in Veselo Goro, okrog Svete Barbare, med Matičkovim hribom in Krževjem, okrog Površnice, Zagrada ter med Dolejim v Hrastnem in Roženberkom.

Zaradi pestrosti kamninske podlage in nagibov se hitro menjajo tudi tipi prsti. Na silikatnih kamninah se pojavljajo različno globoke in sprane kisle prsti, na tleh z večjimi nagibi tudi plitvi rankerji. Sicer je na karbonatnih kamninah z različnimi silikatnimi primesmi pogosta menjava evtričnih in distričnih rjavih prsti. Kjer so karbonatne kamnine čistejše, kot na primer okrog Svete Barbare, opazimo tudi srednje globoke rjave pokarbonatne prsti.

V jugozahodnem delu regije, predvsem pa v delu vzhodno od Bistrice, kjer je značilen razgiban, srednje strm do strm relief z velikim deležem silikatnih kamnin in kisljih prsti, je v prevladi aconalna gozdna združba bukve in belkaste bekice. Na osojah je večji delež smreke. Združba je dokaj nestabilna oziroma biološko neobstoja, zato so posegi vanjo kočljivi. Kjer je v podlagi več karbonatov in so razvite rendzine, pokarbonatne, rjave pokarbonatne in celo rjave prsti, pa se uveljavi conalna združba preddinarskega gorskega bukovega gozda. Tako je v ozkih in globokih dolinah, npr. v dolini Bistrice na severu. Združbi prija vlažnost in je izredno stabilna. Za prisojna pobočja s prevlado dolomitne podlage in razgiban relief s slabo rodovitnimi, zelo skeletnimi prstmi je značilen gozd bukve s črnim gabrom. Najdemo ga v gričevju zahodno od šentruperskega kota.

Po Gamsu, 1972, spada Mirnska dolina v klimatsko provinco osrednje Slovenije z zmernocelinskim humidnim podnebjem. Malovrh, 1962, pa opozarja na prehodnost med panonsko-subpanonskim in srednjeevropskim podnebnim območjem. Odraža se v razširjenosti vinogradov, značilnih za panonski svet. Pomembne so razlike med kotlinskimi, pobočnimi, vršnimi legami in legami na planoti; razlagamo jih na podlagi podatkov vremenskih postaj Malkovec, 400 m, Sevno, 539 m in Mirna, 260 m. Upoštevano je obdobje med letoma 1962 in 1980. Če podatki manjkajo, smo si pomagali z interpolacijo.

Povprečne mesečne temperature merijo julija 18 do 19 °C, minimum v januarju pa se giblje okrog -1 °C. Letno povprečje znaša okrog 9 °C. Sevno je rahlo hladnejše zaradi večje nadmorske višine, Mirna pa ima relativno nizko povprečje zaradi temperturnega obrata. V primerjavi z Mirno je Sevno nekoliko toplejše predvsem v jesenskih mesecih, Malkovec pa v toplejši polovici leta. Letna temperaturna amplituda meri torej približno 19 do 20 °C.

Povprečne mesečne in letne temperature °C (obdobje 1960-1980)													
meteorol. postaja	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	L
Mima	-0.9	1.4	5.1	9.1	13.9	17.5	18.8	17.9	13.2	9.3	5.4	0.7	9.1
Malkovec	-1.2	1.4	4.5	9.4	14.0	17.1	19.0	18.1	14.9	10.2	5.3	-0.6	9.3
Sevno	-1.1	1.1	4.3	8.5	13.1	16.4	18.2	17.7	13.2	9.8	5.2	-0.2	8.9

(obdobje 1960-1980)	vegetacijska doba (temperatura > 5 °C)		poljedelska sezona (temperatura > 10 °C)		obdobje s povprečno temperaturo pod 0 °C	
meteorol. postaja	obdobje	št. dni	obdobje	št. dni	obdobje	št. dni
Mirna	14.3. - 1.12.	262	21.4. - 10.10.	172	12.12. - 27.1.	46
Malkovec	18.3. - 1.12.	258	19.4. - 17.10.	181	12.12. - 29.1.	48
Sevno	20.3. - 30.11.	255	25.4. - 13.10.	171	14.12. - 30.1.	47

Za vegetacijsko dobo je nižja nadmorska višina še vedno pomembnejša; tako traja na Mirni 262 dni ali 4 dni dlje kot v 140 m višjem Malkovcu in en teden dlje kot v 279 m višjem Sevnem. Pri poljedelski sezoni se kaže prednost Malkovca, katerega nadmorska višina ni previsoka, spomladi in jeseni pa je zunaj plasti temperaturnega obrata; tako tu traja obdobje s temperaturo nad 10 °C povprečno 181 dni, kar je 9 dni dlje kot na Mirni. Seveno pa je zaradi višje nadmorske višine na slabšem, čeprav je zunaj plasti temperaturnega obrata; tako sta z Mirno približno izenačena. Sklepamo lahko, da so kraji, ki so dvignjeni nad kotlino okrog 280 m glede dolžine poljedelske sezone primerljivi s kotlinskimi, ki so prikrajšani zaradi temperaturnega obrata. Anketa glede cvetenja sadnega drevja je pokazala, da imajo kraji, ležeči v nadmorskih višinah 300 do 500 m, prednost pred dolino. Sem spada večina obrobne gričevja oziroma neposrednega kotlinskega zaledja. Pri nadmorskih višinah 500 do 600 m pa cvetenje kasni 1 teden.

Povprečne maksimalne temperature so večinoma najvišje v kotlinski postaji Mirna, ki ima najnižjo nadmorsko višino. Nepravilnost se pojavi le decembra, ko z višino rastejo. Tedaj ni moč nadoknaditi toplotnega primanjkljaja, ki nastane ob močnem nočnem ohlajanju in Mirna ima za pol stopinje nižjo maksimalno temperaturo kot 279 m višje Seveno. Le tedaj za Sevnim zaostane tudi Malkovec.

Povprečne maksimalne mesečne in letne temperature v °C (obdobje 1960-1980)													
meteorol. postaja	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	L
Mirna	2.4	5.8	10.2	15.4	20.4	23.5	25.3	24.5	21.0	15.6	9.2	1.9	14.6
Malkovec	1.9	5.0	8.7	14.3	19.2	22.2	24.4	23.3	19.8	14.7	8.6	2.2	13.7
Seveno	1.6	4.3	8.2	13.2	17.9	21.1	23.1	22.3	18.9	13.9	7.8	2.4	12.9

Toplotni obrat kažejo predvsem povprečne minimalne temperature. Najvišja postaja Seveno kaže v hladnejši polovici leta najvišje povprečne minimalne temperature. Te so v kotlinski Mirni vse leto najnižje, le januarja seže inverzijska plast nad Malkovec (400 m). Povprečna letna minimalna temperatura Mirne je kar za 1.7 °C nižja kot temperatura 279 m višjega Sevnega, v decembru, v času najmočnejše inverzije, pa je razlika največja (kar 3.6 °C). Tudi Malkovec včasih še doseže inverzijska plast, zato so tam minimalne temperature nižje kot v Sevnem, a razlike so precej manjše. Minimalne temperature pod 0 °C se pojavljajo pri vseh postajah v zimskih mesecih decembru, januarju in februarju, na Mirni pa zaradi kotlinske lege še v marcu.

Povprečne minimalne mesečne in letne temperature v °C (obdobje 1960-1980)													
meteorol. postaja	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	L
Mirna	-4.0	-3.0	-0.6	2.8	7.8	10.8	12.0	12.1	9.3	4.4	1.1	-5.4	3.9
Malkovec	-4.1	-2.0	0.2	4.6	8.7	11.9	13.6	13.2	10.2	6.0	2.2	-3.2	5.1
Seveno	-3.5	-1.5	0.8	4.7	9.0	12.3	13.9	13.7	10.8	6.7	2.7	-1.8	5.6

S povezavo na eni strani vseh zgornjih, na drugi strani pa spodnjih meja vinogradov smo ločili tri toplotne pasove. Inverzijski pas leži pod spodnjo mejo vinogradov. Območje prihaja v zimskem času pod vpliv toplotnega obrata. Sem spada velika večina mikroregije z vsemi največjimi naselji. Termalni pas, kjer uspeva vinska trta, je omejen le na območje Oplenka, Okroga oziroma Svete Barbare in delno na območje Hrastnega in Homa. Najvišji deli Homa pripadajo višinskemu pasu, kjer je letna vsota temperatur že onemogoča gojenje trte.

Zaradi večje zračnosti izmerjene absolutne maksimalne temperature ne dosega 37 °C (Mokronog 36,5, Mirna 35,8, Malkovec 34,0, Sevnno 36,1). Krško, Malkovec in Mokronog so, kot večina slovenskih postaj, dosegli absolutno maksimalno temperaturo v juliju, Sevnno in Mirna pa v avgustu.

Absolutne minimalne temperature so nižje na planotastih območjih z uvalami in vrtačami, kjer v dolgih zimskih nočeh pride do neoviranega izžarevanja, in v zaprtih kotlinah, kjer je odtok oziroma pretok zraka oviran. V Sloveniji so najnižje temperature izmerjene na kotlinskih postajah (Babno polje -34,5). Na postajah v obravnavanem območju tako nizkih temperatur ne beležimo (Mirna -23,5, Malkovec -19,9, Sevnno -16,8). Najnižjo temperaturo je dosegla Mirna zaradi svoje kotlinske lege; tu namreč v hladni polovici leta vlada toplotni obrat.

Glede števila vročih dni, to je dni s povprečno maksimalno temperaturo nad 25 °C, je na prvem mestu najnižje ležeča Mirna. Največ takih dni (20) naštejemo v juliju, pojavljajo pa se od aprila do septembra.

Število vročih dni (s povprečno temperaturo nad 25 °C) (obdobje 1960-1980)													
meteorol. postaja	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	L
Mirna	0	0	0	2	5	13	20	16	5	0	0	0	60
Malkovec	0	0	0	1	2	8	13	10	3	0	0	0	39
Sevnno	0	0	0	0	1	6	11	8	1	0	0	0	27

Tudi glede števila hladnih dni, ko je povprečna temperatura pod 0 °C, je na prvem mestu Mirna; od oktobra do vključno aprila je pogosto pod vplivom toplotnega obrata.

Številohladnih dni (s povprečno temperaturo pod 0 °C) (obdobje 1960-1980)													
meteorol. postaja	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	L
Mirna	25	20	14	4	1	0	0	0	0	4	13	25	109
Malkovec	25	18	14	3	0	0	0	0	0	2	10	25	96
Sevnno	24	18	13	3	0	0	0	0	0	1	10	22	91

Med vsemi primerjanimi postajami je pod vplivom megle najkrajši čas (51 dni) najvišje Sevnno. Na slabšem sta Malkovec (80) in Mirna (74), kar je povezano s kotlinsko lego in toplotnim obratom. Megle je največ od avgusta do januarja.

Povprečno število dni z meglo (obdobje 1960-1980)													
meteorol. postaja	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	L
Mirna	6	6	2	2	2	3	3	9	12	12	10	7	74
Malkovec	9	6	4	3	4	5	4	7	10	9	10	10	80
Sevnno	6	4	3	2	2	2	2	4	5	5	8	8	51

V Mirnsko-Mokronoški kotlini med vetrovi prevladujeta sever in jugozahodnik, ki v poletnih mesecih še oslabita, bolj vetrovni pa so kraji, ki ležijo ob izstopih stranskih dolin.

Temperaturne razlike moramo razlagati tudi z različno ekspozicijo.

Mirnska dolina se uvršča med območja s humidno klimo. Količina padavin navadno raste z nadmorsko višino, vendar razlike niso velike. Sevnno ima letno 1226 mm padavin, kar je le 60 mm več kot 279 mm nižja Mirna. Padavine so razporejene skozi vse leto, a najmanj jih je v zimskih mesecih. Najbolj namočeni so poletni meseci julij, junij in avgust, precej tudi jesenski.

Povprečne mesečne in letne količine padavin v mm (dobičje 1960-1980)													
meteorol. postaja	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	L
Mirna	67	58	73	96	93	119	127	107	111	104	125	85	1165
Milkovec	64	56	73	109	103	129	133	125	112	88	114	84	1190
Šeno	70	61	83	99	103	126	122	135	116	103	121	87	1226

V vseh letnih časih, tudi v času vegetacijske in poljedelske sezone, je vodna bilanca v regiji pozitivna. To pomeni, da je potencialna evapotranspiracija ali količina vode, ki se izgubi v zrak z izhlapevanjem iz tal in s transpiracijo iz rastlin, manjša od količine padavin. Stanje je še najbolj kritično julija, ko sta količini izenačeni.

Podatek o vodni bilanci nas zanima v zvezi z oskrbo prebivalcev in živine z vodo. Šentrupersko gričevje in hribovje spadata med tista območja mirnskega porečja, kjer je oskrba z vodo precej problematična. Tu je bilo leta 1991 brez vodovodne napeljave okrog 16 % stanovanj. Vendar tam tudi sicer prevladujejo lokalni in hišni vodovodi oziroma zajetja krajevnih studencev ali pa črpanje vode iz bližnjih dolin. Posebej problematične so višinske, zlasti vršne lege, saj je oskrbno zaledje majhno in vodni viri ob suši hitro usahnejo.

Raba tal (posneli smo jo po letalskih posnetkih iz leta 1986) je odvisna predvsem od lege v morfološki enoti. V vzpetih delih kotline povsem prevladujejo orne in pozidane površine. Najnižji deli vzdolž potokov so travnati. Gozd zavzema le majhen odstotek površin; omejen je le na najnižje poplavno dno kotline ob levem bregu Mirne in na teme praga med Šentrupertom in Prelesjem. V gričevju in hribovju pa prevladuje gozdna raba tal (nad dve tretjini površin). Po obsegu v gričevju sledijo vinogradi. Najpomembnejša vinogradniška območja so Oplenk, Okrog in Zadruga ter nižji deli Homa. Zaradi prevelikih naklonov je za njive primernih površin tu le malo. Zorane površine opazimo le v ožjem območju Ravnika, Homa in Hrastnega ter Roženberka. Tudi za travnike ni veliko prostora, pa še ti se v erozijsko ogroženih povirjih v Homu in Hrastnem precej zaraščajo. Relativno malo je tudi sadovnjakov. Nekaj več jih opazamo na meji med kotlino in gričevjem in na območju Homa.

Na osnovi analize obstoječe rabe tal v celotnem porečju Mirne lahko ugotavljamo, kakšna je optimalna raba tal.

Kot glavne kriterije, s pomočjo katerih smo vrednotili geokološke razmere za kmetijstvo (za orne površine, vinogradništvo in sadjarstvo) ter za pozidavo, smo izbrali: nadmorsko višino, naklone, reliefno energijo, nosilnost tal ali posredno kamninsko podlago, morfološke enote površja, tip prsti, način vodnega odtoka, erozijo prsti, ekspozicijo, toplotne pasove in poplavne razmere.

Z analizo obstoječe rabe tal smo omejili tri oziroma štiri kakovostne razrede geofaktorjev oziroma naravnih dejavnikov. Pripadnost četrtemu razredu pomeni, da geofaktor določeno rabo onemogoča. Opisane meje so uporabne le pri planiranju v prehodni srednjedolenjski razčlenjeni pokrajini s prisotnim vinogradništvom.

A) Nadmorska višina

Enoto smo uvrstili v prvi kakovostni razred z vidika pozidave, če leži pod višino 400 m, z vidika ornih površin pod 370 m, z vidika vinogradništva 370 do 499 m in z vidika sadjarstva 350 do 699 m visoko. V drugi razred spada, če leži z vidika pozidave 400 do 600 m visoko, z vidika ornih površin 370 do 650 m, z vidika vinogradništva

300 do 369 ali 500 do 599 m visoko, z vidika sadjarstva pa 300 do 349 m visoko. Tretji kakovostni razred pomenijo pri pozidavi višine nad 600 m, pri ornih površinah nad 650 m, za vinogradništvo pod 300 m in za sadjarstvo 200 do 299 ali 700 do 799 m visoko. Četrty kakovostni razred smo v obravnavani regiji, ki ne presega 848 m, uvedli le pri vinogradih (600 m in več) in sadovnjakih (pod 200 m in pri 800 m in več).

Korelacijski koeficienti med nadmorsko višino in rabo tal so povsod pokazali trdne medsebojne povezave, najmočnejše pa so povezani z nadmorsko višino vinogradi (korelacija 0.7725). Sledijo pozidava (0.6427), sadovnjaki (0.5769) in njive (0.4951). Nadmorska višina je pri vseh tipih rabe eden najpomembnejših dejavnikov.

B) Naklon

Površinska enota se z vidika pozidave uvršča v prvi kakovostni razred, če je naklon manjši od 12°, z vidika ornih površin pri naklonih pod 11°, z vidika vinogradništva pri naklonih med 15 in 29.9° in z vidika sadjarstva pri naklonih med 6 in 15.9°. V drugi kakovostni razred z vidika pozidave se uvršča, če meri naklon med 12 in 21.9°, z vidika ornih površin pri naklonih med 11 in 21.9°, z vidika vinogradništva med 7 in 14.9° in z vidika sadjarstva pri naklonih med 3 in 5.9 ali med 16 in 23.9°. Tretji kakovostni razred pomenijo z vidika pozidave in ornih površin nakloni med 22 in 32.9°, z vidika vinogradništva nakloni pod 7 ali med 30 in 32.9°, z vidika sadjarstva pa pod 3 ali med 24 in 32.9°. Če meri naklon 33° ali več, je enota z vidika vseh vrst rabe tal v četrtem razredu.

Korelacijski koeficienti, ki kažejo povezavo med nakloni in posameznimi tipi rabe tal, so visoki. Najbolj so z nakloni povezani sadovnjaki (korelacija 0.7617) in vinogradi (0.6816), sledijo njive (0.4730) in pozidane površine (0.3996). Zanimivo je, da je naklon z vidika pozidave precej manj pomemben kot višina, obratno pa je pri sadovnjakih.

C) Višinska razlika

Površinsko enoto smo uvrstili v prvi kakovostni razred, če razlika do najbližjega dolinskega dna znaša pod 150 m (pri pozidanih površinah in pri vinogradih), v drugi kakovostni razred, če meri 150 do 200 m pri pozidanih površinah, 75 do 150 m pa pri vinogradih. Tretji kakovostni razred pomeni razlika nad 200 m pri pozidanih površinah in pod 75 m pri vinogradih.

Korelacijski koeficient pokaže, da je višinska razlika pomembnejša pri vinogradih (0.1730), kot pri pozidanih površinah (0.0919), pri obeh vrstah rabe tal pa ima ta dejavnik najmanjšo težo.

D) Stopnja erozije prsti

Določali smo jo s pomočjo Wischmeier-Smithove enačbe, ki upošteva intenzivnost padavin, občutljivost prsti za erozijo, dolžino pobočja in naklon, pokritost tal z rastjem (rabo tal) in človeški dejavnik (potek brazd).

Glede na erozijo prsti smo omejili razrede takole: enota je v prvem kakovostnem razredu, če je letna erozija manjša od 35 t/ha pri pozidanih površinah, pod 55 t/ha pri njivah, pod 135 t/ha pri vinogradih in pod 100 t/ha pri sadovnjakih. V drugi razred se uvršča z erozijo 35 do 99 t/ha (pozidane površine), 55 do 149 t/ha (njive),

135 do 184 t/ha (vinogradi) in 100 do 209 t/ha (sadovnjaki). Tretji razred pomenijo površine, kjer lahko pričakujemo izgube 100 in 249 t prsti pri pozidavi, 150 in 599 t pri njivah, 185 in 400 t pri vinogradih ter 210 in 300 t pri sadovnjakih. Enote z višjo stopnjo erozije spadajo v četrti razred.

Absolutni podatki o erozijskih izgubah so verjetno nekoliko previsoki, vendar so v relativnem smislu zelo verjetni. To dokazujejo zelo visoke korelacije med erozijo in vsemi tipi rabe (0.8480 pri pozidavi, 0.7368 pri sadovnjakih, 0.6319 pri vinogradih in 0.5487 pri njivah). Čeprav je eden najpomembnejših dejavnikov tu naklon, se korelacije med nakloni in rabo tal na eni in med erozijo in rabo tal na drugi strani razlikujejo. To velja še posebej pri pozidavi, kjer je korelacija z erozijo (0.8480) več kot dvakrat večja kot korelacija z naklonom (0.3996). To pomeni, da pozidane površine lahko zavzemajo zelo strme površine, vendar le, če so tla tam dovolj odporna proti eroziji, ali drugače: stopnja erozija je lahko na manj nagnjenih tleh višja kot na tleh z večjimi nakloni, če jih sestavlja bolj občutljiva kamnina, ali če jih pokriva za erozijo občutljivejša prst.

Erozija prsti je prvi in najpomembnejši kriterij pri iskanju površin, primernih za pozidavo in za njive, med najpomembnejšimi pa je tudi v primeru sadovnjakov in vinogradov.

E) Ekspozicija

Enote smo uvrstili v prvi razred, če so obrnjene proti jugu, jugozahodu, jugovzhodu in zahodu pri vseh tipih rabe, pri pozidavi in njivah pa smo dodali še ravne površine. Drugi razred predstavljajo pri pozidavi, njivah in sadovnjakih vzhodne, severovzhodne in severozahodne ekspozicije, pri vinogradih pa le vzhodne. V tretji razred spadajo povsod severne površine, razen pri vinogradih, kjer tretji razred predstavljajo severovzhodne, severozahodne lege in ravnine. V četrti razred pa spadajo severne lege in sicer le z vidika vinogradništva.

Korelacije kažejo, da je ekspozicija bistveno bolj pomembna pri vinogradih (0.4248) in sadovnjakih (0.4347) kot pri pozidavi (0.1435) in njivah (0.0906). Njive se namreč pojavljajo na vseh ekspozicijah, do naklona 14° celo v severnih legah.

F) Toplotni pas

Pri treh tipih rabe, pri pozidanih površinah, njivah in sadovnjakih, smo izločili kot prvi razred termalni pas, kot drugi razred inverzijski pas in kot tretji razred višinski pas. Izjema so vinogradi, kjer predstavlja termalni pas prvi kakovostni razred, inverzijski tretjega, višinski pa četrtega.

Različni tipi rabe tal se precej razlikujejo po legi v toplotnih pasovih. Vinogradi so močno vezani na termalni pas, zato je korelacija zelo visoka (0.7356). Pozidane površine (korelacija 0.2435) kažejo že precej manjšo navezanost nanj, še bolj pa to velja za sadovnjake (0.1154). Ti so raztreseni po termalnem, precej pa tudi še po višinskem pasu. Njive pa so razporejene povsod in to odraža tudi korelacija (0.0542).

G) Tip prsti

Ugotavljali smo ga pri vseh vrstah rabe tal, razen pri pozidavi. Prvi razred ornih površin pomenijo tipi rjavih pokarbonatnih in

Zaledje Šentrupert

različnih rjavih prsti, predvsem na karbonatnih tleh, pa tudi prsti na meljnato-ilovnatem koluviju in slabo oglejene prsti. Oba zadnja tipa sta močno antropogenizirana. Sestava prsti na meljnato-ilovnatem koluviju, ki ima pogosto karbonatno osnovo, se je sčasoma z globokim oranjem spremenila. V višje horizonte so zašli karbonatni delci (grušč) in postali dostopni rastlinam.

Vinogradi se držijo prsti, katerih podlaga vsebuje tudi precej silikatnih primesi (karbonske skrilačce in peščenjake, rožence). Za sadovnjake so prvorazredne podobne prsti kot za njive, lahko pa so še nekoliko plitvejši in z več silikatnih primesi. Za njive tretjerazredne so plitvejši, k suši in eroziji nagnjeni prsti in prsti z več silikati, za vinograde in sadovnjake pa plitve karbonatne in različne oglejene prsti.

Povezave rabe tal s tipom prsti so dokaj močne (0.6793 pri vinogradih, 0.5610 pri sadovnjakih in 0.4809 pri njivah).

H) Poplavna ogroženost

Območje smo ocenili kot prvorazredno za pozidavo in orne površine, če ga ne ogrožajo poplave. Za njive drugorazreden je ob izrednih vodah poplavljen svet, tretjerazreden pa je svet, poplavljen ob rednih poplavah. Za pozidavo so merila strožja: izredne poplave območje uvrščajo v tretji razred, redne pa celo v četrtega. Ker se njive nahajajo tudi na poplavnem svetu, je korelacija pri njih manjša (0.1605) kot pri pozidanih površinah (0.2787).

Korelacijski koeficienti med rabo tal in geokološkimi dejavniki so bili podlaga za določitev njihove teže oziroma za ponderiranje v primeru posameznega tipa rabe tal. Če jih rangiramo, si pri pozidavi po pomenu sledijo: erozija prsti (ponder 270), nadmorska višina (205), nosilnost tal (155), naklon (128), poplavne razmere (89), toplotni pas (78), ekspozicija (46), višinska razlika (29). Z vidika ornih površin je zaporedje naslednje: erozija prsti (197), nadmorska višina (179), tip prsti (174), naklon (171), sklenjenost njiv (117), poplavne razmere (58), način vodnega odtoka (51), ekspozicija (33), toplotni pas (20). Vrstni red je precej drugačen pri vinogradih: nadmorska višina (172), toplotni pas (164), naklon (152), tip prsti (152), erozija prsti (141),

Panorama Šentruperta iz zraka

Vse fotografije; Marko Kapus

ekspozicija (95), tip reliefa (85), višinska razlika (39). Vpliv geofaktorjev na razmestitev sadnega drevja pa kažejo ponderji: naklon (211), erozija prsti (204), nadmorska višina (159), tip prsti (155), ekspozicija (120), morfološka enota (119), toplotni pas (32).

Na podlagi opisanih kriterijev smo izdelali ločene karte naravne primernosti površin za vsako od štirih vrst rabe tal, s pomočjo teh pa karti optimalne rabe negozdnih in možne rabe gozdnih tal. Za dokončno odločanje moramo seveda upoštevati še družbene dejavnike.

Za pozidavo sta še posebej ugodna okolica Vrha pri Šentrupertu in območje Markutovega hriba, sicer pa največ primernih površin najdemo na kotlinskem robu (med Šentrupertom in Prelesjem in na gozdnem robu vzhodno od tod). Ugodne lokacije so v nižjem delu gričevja, severovzhodno od potoka Bistrice, vse do Roženberka, na zahodu pa med Markutovim hribom, Škrljevim in Bojanko. Za njive zunaj kotline ni zelo primernih površin, v kotlinskem delu pa so najprimernejše površine že izkoriščene. Za vinsko trto najdemo najugodnejše lege severno od Šentruperta, med Vederino in Zagradom, manj na območju Hrastnega, precej pa tudi na zahodu od Okroga do Zadrage. Velik delež teh tal je že izkoriščenih za vinograde. Za sadovnjake je največ strnjenih primernih površin na območju Matičkovega hriba med Homom in potokom Bistrico in na območju Hrastnega. Sadjarstvo je panoga, ki je v regiji dokaj zapostavljena, čeprav so naravne razmere za njen razvoj zelo ugodne.

Če iščemo nove površine za posamezen tip rabe tal, se v prvi fazi ne bomo lotili krčenja gozda, ampak bomo ustrezneje izkoristili manj primerno rabljena negozdna tla. Ko odpišemo pozidane in že

optimalno rabljene površine, dobimo sliko za posamezen tip rabe
negozdnih tal še odprtih možnosti.

VIRI IN LITERATURA:

Državna topografska karta Republike Slovenije 1 : 25.000, listi: Kum, Trebnje, Zidani Most in Mokronog. Ljubljana 1997 in 1998.

Gams, I. 1972: Prispevek h klimatogeografski delitvi Slovenije. Geografski obzornik 19, št. 1. Ljubljana.

Letalski posnetki v merilu 1 : 17.500. Geodetski zavod. Ljubljana 1986.

Marinček, L., Puncer, I., Seliškar, A., Zupančič, M. 1971 - 1980: Karta dejanske in potencialno naravne vegetacije. Biološki inštitut Jovana Hadžija ZRC SAZU. Ljubljana.

Pleničar, M., Premru, U. 1975: Osnovna geološka karta SFRJ 1 : 100.000, list Novo mesto, L 33-79. Zvezni geološki zavod. Beograd.

Podatki padavinskih postaj Mokronog, Telče, Sevnno, Malkovec, Dole pri Litiji, Kal pri Krmelju. Agencija Republike Slovenije za okolje. Ljubljana.

Podatki temperaturnih postaj Mirna, Malkovec, Mokronog, Sevnno na Dolenjskem. Agencija Republike Slovenije za okolje. Ljubljana.

Seliškar, A. 1986: Biocenološka inventarizacija in valorizacija doline Mirne. Biološki inštitut ZRC SAZU, elaborat. Ljubljana.

Steklasa, I. 1913: Zgodovina župnije Šent Rupert na Dolenjskem. Ljubljana.

Šifrer, M. 1983: Karta rednih in izrednih poplav v Mirski dolini, merilo 1 : 25.000. Geografski inštitut ZRC SAZU, rokopisni izvod. Ljubljana.

Tla sekcije Celje 3, karta v merilu 1 : 50.000 in spremni teksti Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Inštitut za tla in prehrano rastlin, Univerza v Ljubljani. Ljubljana 1971.

Tla sekcije Novo mesto 1, karta v merilu 1 : 50.000 in spremni teksti Biotehniška fakulteta, Inštitut za tla in prehrano rastlin, Univerza v Ljubljani. Ljubljana 1976.

Topole, M. 1996: Šentruperska mikroregija, Geoekološke razmere v pokrajini. Razvojni projekt Celostni razvoj podeželja in obnove vasi za naselje Šentrupert z okolico. Mokronog.

Topole, M. 1998: Mirnska dolina, Regionalna geografija porečja Mirne na Dolenjskem. Ljubljana.

Dirk Heij: BIKA, 30 x 9 x 19 cm (vsak), lito železo (siva litina) in aluminij

Tina Ban

ČAKAJOČ NA DOMAČE OBČINSTVO

Festival kratkega filma SNIFF v Novem mestu

Poletni dolgčas bodo v Novem mestu spet preganjale kulturne prireditve, ki so iz leta v leto številnejše. Že ustaljenim festivalom mladih: Sniffu, Jazzintyju in Fotopubu se bo letos pridružil še svež, prenovljen program Novomeških poletnih večerov, ki prinaša nov lutkovni festival, ulična gledališča, koncerte na Muzejskih vrtovih ter dogodke, ki jih organizira društvo Naprej nazaj. Po svoji izvirnosti in mednarodni teži v tej družbi še najbolj izstopa festival kratkega filma SNIFF. Letos ga bo v Novem mestu mogoče spremljati že tretjič, in sicer od 21. do 26. junija. SNIFF odlikuje predvsem njegova specifična in kakovostna filmska ponudba, ki je močno prerasla lokalne okvire. Festival je bil že v svojem začetku ambiciozno zasnovan kot nacionalni oziroma mednarodni projekt. Lani je skoraj 90 odstotkov prikazanih filmov prihajalo iz tujine. SNIFF že od vsega začetka deluje po receptu uspešnih tujih filmskih festivalov. V šestih festivalskih dnevih se je lani avgusta odvilo trideset projekcij, na katerih se je odvrtelo 91 kratkih filmov. Nekateri so že bili prikazani ali celo nagrajeni na velikih evropskih ali svetovnih festivalih, med njimi se je vsako leto našel tudi oskarjevec. Projekcije je spremljal izobraževalni program v obliki filmske delavnice ter javna strokovna predavanja, zvečer pa lahkotnejše, predvsem koncertne vsebine. Po zaslugi SNIFF-a je Novo mesto vsako leto gostilo tudi nekaj tujih ustvarjalcev s področja kratkega filma.

SNIFF bi se lahko s takšnim programom skupaj s celjskim Festivalom slovenskega filma ter ljubljanskim LIFF-om brez dvoma uvr-

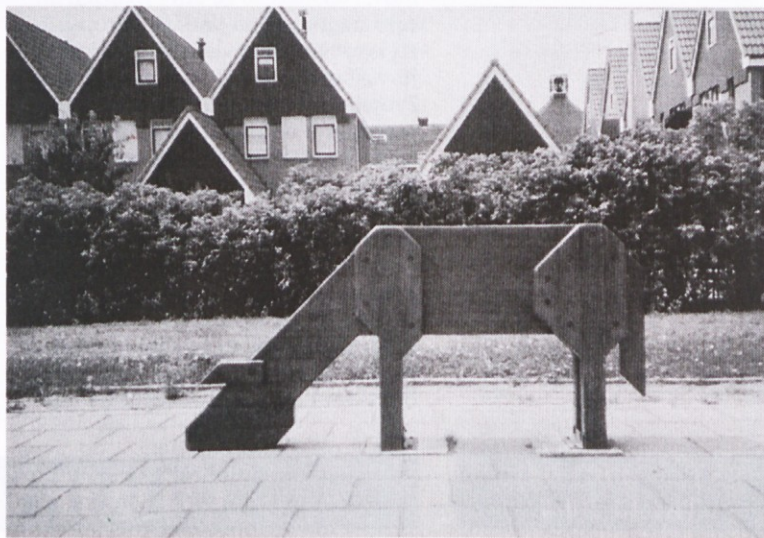
stil med tri najpomembnejše slovenske filmske festivale. V primerjavi z obema nacionalno uveljavljenima festivaloma je bil SNIFF-ov začetek še posebej težak, saj za njim ne stoji nobena od priznanih kulturnih institucij, ki bi mu zagotavljala trdno finančno zaledje in javno garancijo za strokovno kakovost. Ljubljanski LIFFe deluje pod streho Cankarjevega doma, Festival slovenskega filma organizira Filmski sklad RS, SNIFF pa je leta 2002 pod vodstvom sedanjega direktorja Simona Bizjaka zasnovala skupina študentov in mladih filmskih zanesenjakov, ki so se pri organizaciji povezali z Društvom novomeških študentov. Prvi dve leti se je festival financiral predvsem iz študentskega fonda DNS, le majhen del njegovega proračuna so predstavljala javna sredstva MO Novo mesto ter Javnega sklada za kulturne dejavnosti. Letošnje leto pa je bilo prelomno. Čeprav se je festival komaj izkobilacal iz plenice in ga ne slovenska strokovna javnost ne kulturna politika še nista zares opazili, je aprila kot edini slovenski filmski festival (in zaenkrat tudi kot edini slovenski kulturno-umetniški dogodek) dobil zajetno evropsko finančno podporo. Dodelil mu jo je Media plus, edini evropski filmski sklad, namenjen sofinanciranju filma, ki podpira le najbolj elitne evropske projekte. SNIFF je na pravi poti, da postane uspešen evropski festival in ne le Novo mesto, tudi Slovenija bi morala biti na to močno ponosna. Žal ni čisto tako, kajti SNIFF je podprlo predvsem domače mesto. Medtem ko sta se nacionalni Filmski sklad in Ministrstvo za kulturo prerekala, kdo nosi odgovornost, da priskrbi dodatna sredstva, se je na izkazano evrop-

sko zaupanje odzvala novomeška Mestna občina ter SNIFF-u namesto nacionalnega matching fonda urgentno zagotovila dobršen del manjkajočega denarja. Festivalsko proračunsko luknjo so nato zapolnili še DNŠ, ŠOU v Ljubljani in Filmski sklad RS.

Po tem, ko so festival priznale evropska, nacionalna ter občinska stroka in administracija, bi bil že čas, da ga sprejmejo tudi sami Novomeščani. Festivalska kulturna produkcija je nemobilna, zato je obisk njenih prireditev močno odvisen prav od naklonjenosti lokalnega občinstva. To pa je SNIFF do sedaj gladko ignoriralo. Lanskega avgusta je v dvorani KC Janeza Trdine na posameznih projekcijah v povprečju sedelo od pet do petnajst gledalcev. Vendar Novomeščanov ne gre prehitro obsojati. Tudi drugemu velikemu festivalu, Festivalu slovenskega filma, še ni uspelo pridobiti simpatij Celjanov. Projekcije v Celju si je ogledalo predvsem strokovno občinstvo, filmarji, igralci, njihovi prijatelji in svojci. Prva ciljna publika SNIFF-a, pravi njegov direktor Simon Bizjak, je filmska stroka, nato pa študentje in dijaki oziroma lokalno občinstvo z malce bolj zahtevnim estetskim okusom. Kratki filmi bi tako v najboljšem primeru utegnili zanimati okrog 7.500 Novomeščanov. V novomeški občini se s kulturo in umetnostjo ljubiteljsko ukvarja vsaj 1.500 ljudi, ki so povezani v 30 aktivnih kulturnih društev. Tu ima po podatkih Statističnega urada RS stalno bivališče okrog 3.000 študentov,

nekaj manj kot 3.000 prebivalcev pa ima zaključeno višje ali visokošolsko izobrazbo. Pričakovali bi, da mestno kulturno dogajanje te demografske kategorije vsaj malo gane. Vsaj toliko, da bi na zaključni prireditvi, ko se vrtijo najboljši, zmagovalni filmi, napolnile dvorano s 330-imi sedeži. Morda pa provinca le ni pravo filmsko prizorišče. Edini slovenski festival, ki ga je občinstvo resnično vzelo za svojega (tj. LIFFe), namreč poteka v Ljubljani. Toda Iztok Polanc, pomočnik direktorja Filmskega sklada, opozarja, da filmski festivali potrebujejo določen čas, preden zares zaživijo v lokalnem prostoru. Tako SNIFF kot Festival slovenskega filma še nista dolgo prisotna v svojih okoljih, potrebnih bo nekaj let, morda celo generacija, da se festivala »primeta«. SNIFF se bo v prihodnje gotovo moral potruditi za večjo promocijo in vlagati določena sredstva v propagandne namene. Organizatorji pravijo, da so pripravljeni vztrajati, vendar so po lanski izkušnji močno razočarani. Ker so njihovi letni honorari izjemno nizki – nekateri so se jim lani zaradi prevelikega proračunskega primanjkljaja celo odpovedali – jim pravo motivacijo predstavlja prav odziv občinstva. In če tega še dolgo ne bo, se bo tudi njihov delovni entuziazem počasi izčrpal. Novomeščanom pa bo ostal le tisti znani, tragično-romantični priokus po še eni izgubljeni novomeški pomladi, v čast katere bodo lahko še nadaljnjih sto let prirejali vznesene inscenacije.

Dirk Heij: OTROŠKO IGRALO

**Darja
Peperko Golob**

DOLENJSKI KNJIŽNI SEJEM – VČERAJ, DANES IN ... JUTRI?

Gost Dolenjskega knjižnega sejma pisatelj Florjan Lipuš v pogovoru z Aleksandrom Čolnikom

Tudi letošnji maj je bil v Novem mestu okronan s tradicionalnim dolenjskim knjižnim sejmom, že sedemindvajsetim po vrsti. S kakšnim posebno živahnim sejamskim utripom bi se sicer težko pohvalili, a vendarle si upamo trditi, da sejem ni (ne še) samemu sebi namen. Prizadevanja treh neumornih organizatorjev, Mladinske knjige, KUD Krka in Knjižnice Mirana Jarca Novo mesto, ki že od davnega leta 1978 pripravljajo pregled vsakoletnih knjižnih novosti na Slovenskem ter spremljajoče prireditve in razstave, so resnično pohvalna. Pa tu ne gre zgolj in samo za tradicijo, pač pa za pomembno dejstvo, da je slabih pet dni možno videti in ugodneje kupiti v Galeriji Krka v Novem mestu več tisoč naslovov novih knjig vseh slovenskih založb (znano je, da imamo Slovenci ne glede na svojo majhnost ogromno knjižno produkcijo), da so nekatere med njimi v teh dneh deležne posebne pozornosti – predstavitev z njihovimi avtorji in da nas obiščejo slovenski pesniki, pisatelji, igralci, glasbeniki in drugi umetniki, ki so zlasti v zadnjem letu zaznamovali slovenski kulturni prostor. Organizatorjem in tistim posameznikom, ki so iz leta v leto v prvi vrsti pripravili na to dogodke, malce hromijo voljo do dela že več let ponavljajoča se ugibanja o neizbežnem koncu dolenjskega knjižnega sejma. Zavedajoč se, da je zanj težko reči «sejem bil je živ», saj zajame le manjši krog dolenjske, ali bolje rečeno, novomeške publike in da je kot tak potreben kar temeljite prenove in posodobitve, bi si bilo treba v prihodnje, seveda ob izkazanem interesu in podpori lokalne skupnosti, kar precej zavihati rokave. Vsekakor pa bi bilo škoda, da bi to enkratno priložnost postavitve slovenskega knjižnega sejma v dolenjski prestolnici (seveda v manjšem obsegu), ki nam je bila dana pred skoraj tremi desetletji, kar tako zavrgli, obsedeli križem rok, nato pa nadaljnjih trideset let jadikovali nad usodo in v iskanju krivca vsevprek s prstom kazali drug na drugega. Sedaj je v zakulisju vsega dogajanja kot

glavni mecen družba Krka in nekaj prizadevnih posameznikov, ki imajo interes, predvsem pa dovolj volje in besede, da sejem še ni zamrl. In če/ko teh več ne bo?

Če sejem kot tak ni dovolj živ, pa to nikakor ne velja za spremljajoče prireditve, ki knjigo in njene ustvarjalce poženejo v sam vrh zanimanja in so vsako leto bolj obiskane.

Letos nas je na prvi, otvoritveni večer sejma, 10. maja, počastil s svojim obiskom slovenski pisatelj Florjan Lipuš, letošnji dobitnik Prešernove nagrade za življenjsko delo, ter nam v sproščenem klepetu z Aleksandrom Čolnikom razkril dušo slovenskega pisatelja, ki živi in ustvarja onstran meje. Navdušili so tudi glasbeni gostje Brina Vogeltnik-Saje, Blaž Celarec in Luka Ropret, in sicer s slovenskim glasbenim izročilom in improvizacijskim aranžmajem. Naslednji, prav tako prijeten in zelo dobro obiskan je bil večer, posvečen stoletnici rojstva Srečka Kosovele, z gosti prof. dr. Janezom Vrečkom, Alešem Bergerjem, urednikom nove monografije Ikarjev sen, ter mag. Marijanom Dovičem, ki so lik pesnika s Krasa poljudno osvetlili z različnih aktualnih vidikov ter predstavili knjigo dokumentov, rokopisov in pričevanj Ikarjev sen. Da je Kosovelova pesniška beseda resnično genialna, pa je samo še potrdil nastop igralca Janka Petrovca, ki je ta večer interpretiral njegove pesmi.

Zaključni dogodek v sklopu sejemskih prireditev je bilo medobčinsko srečanje najmlajših literatov z gostom, mladinskim pisateljem Slavkom Preglom. Na razpis se je prijavilo sedeminosemdeset mladih ustvarjalcev, deset izbrancev, ki jih je Slavko Pregl pospremil z spodbudnimi besedami, je postavilo začetke svojih literarnih poti.

Vse goste sta tudi letos uvodoma predstavili Jadranka Zupančič in Slavka Kristan iz Knjižnice Mirana Jarca Novo mesto. Knjižni sejem in tri bogate kulturne večere pa sta vsebinsko dopolnjevali še razstavi o Florjanu Lipušu in Srečku Kosovelu, ki ju je postavila Knjižnica Mirana

Jarca Novo mesto, slednjo v sodelovanju s Knjižnico Bežigrad Ljubljana. Knjižnica Mirana Jarca namreč že od vsega začetka tvorno sodeluje na dolenjskem knjižnem sejmu. Obiskovalcem se predstavlja s svojimi dejavnostmi, tako ali drugače povezanimi s knjigo: postavlja tematske razstave, sooblikuje prireditve ali na njih sodeluje, zadnji dve leti pa med sejmom s svojim promocijskim gradivom, video in računalniškimi predstavitvami javnost seznaja z vsemi novostmi in storitvami, ki jih sodobna knjižnica nudi v okolju, v katerem deluje. K sodelovanju so vabljene vse knjižnice z našega širšega območja. Letos je Ljudska knjižnica Metlika pripravila kratko multimedijško predstavitev, s pri-

kupnim promocijskim gradivom pa se je predstavila tudi že sicer sodelujoča Knjižnica Bežigrad Ljubljana.

Biti ali ne biti? To je zdaj vprašanje. Ali pa tudi ne. Sploh pa o tem ne bomo odločali mi. Lahko pa pove-
mo, da je ne glede na vse težave, dvome, mlačne odzive in prenekateri ignorantski odnos okolja pomen dolenjskega knjižnega sejma velik (in bi lahko bil še večji) ter njegova vloga v tem prostoru nezamenljiva. Že skoraj trideset let nas, v skladu s svojimi omejenimi možnostmi, vabi v kulturna, umetniška društva, knjigarne, knjižnice in – v kraljestvo knjig. Verjamemo, da je takšno poslanstvo danes še toliko bolj pomembno!

Jože Zupan

RASTOČA KNJIGA – SLOVENSKA POT V EVROPO

Ob prvi stalni razstavi Rastoče knjige v Trebnjem

Zdaj, ko smo sestavni del razširjene Evrope, se še pogostejše sprašujemo, kako bomo razpoznavni, ali se ne bomo utopili v množici veliko večjih narodov. Vendar se nam ni treba bati – mi smo že razpoznavni: Zaznamovala nas je kultura – v vsej svoji zgodovini smo bili sestavni del Evrope, hkrati pa z nekaterimi pomniki preteklosti prisotni že veliko prej, ko smo postali sestavni del razširjene Evrope.

Temeljni mejnik so Brižinski spomeniki, ki so dokaz, da je bil naš jezik že pred tisoč leti zmožen oblikovati misli in čustva. Že pred več kot 450 leti nam je Trubar dal prvi slovenski knjigi – s tem smo postali narod – in samo nekaj desetletij kasneje smo dobili prevod knjige vseh knjig – Dalmatinovo Biblijo. Peter Pavel Glavar nam je dal prvo strokovno knjigo o čebelah v slovenskem jeziku, France Prešeren nas je s svojo poezijo naredil za enakovrednega člana Evrope, Anton Martin Slomšek pa je poudaril temeljno resnico, da brez vzgoje in izobraževanja ni poti naprej.

O takšnih vrednotah je razmišljal

Novomeščan dr. Janez Gabrijelčič, ko je na prehodu v novo tisočletje za ves ustvarjalni duh slovenstva našel ime Rastoča knjiga. Tako je hotel zaščititi vso odličnost slovenskega duha, prizadevati si, da bo kultura, ki nas je v tisočletni zgodovini bistveno zaznamovala, tudi v prihodnje ostala naša razpoznavnost, naša pot v svet. Ker ima knjiga osrednje mesto v življenju našega naroda, je tudi v zamisli le-ta bolj izpostavljena – nikakor pa ni edini plod ustvarjalnosti. Seveda pa bi zamisel o Rastoči knjigi kaj lahko utonila, še preden se je porodila, če ji ne bi takoj prisluhnili osrednji znanstveni ustanovi – SAZU in Univerza, če ne bi takoj dobili podpore v nestrankskem Državnem svetu. Prva predsednica Rastoče knjige je postala Tatjana Fink, generalna direktorica Trima, po štirih letih pa prizadevanja nadaljuje kot predsednica Cvetka Selšek, direktorica SKB.

Ob Rastoči knjigi je največ vredno spoznanje, da je zamisel vzniknila v gospodarskih vrstah, ki je spoznalo, da lahko tudi kultura bogati gospodarstvo in ni le strošek, kot morda

nekateri še danes mislijo.

Največje dragotine slovenstva so bile že nekajkrat predstavljene – tako v Kostanjevici, Ljubljani, na Primorskem, ob letošnjem kulturnem prazniku je bila takšna razstava na Dunaju – zdaj pa potekajo priprave, da bodo stebre slovenstva predstavili še v Bruslju. Lahko se celo zgodi, da bo Rastoča knjiga prerasla meje male, a duhovno bogate Slovenije, in postala sestavina združene Evrope.

Rastoča knjiga simbolizira dosežke in naša prizadevanja za nenehno rast; zato bo simbolno postavljen tudi spomenik Rastoča deklica s knjigo – ki bo vsako leto rasla, kot raste naše prizadevanje za ohranitev vrednot slovenstva in bo tako edini spomenik takšne vrste na svetu.

V Trebnjem smo še drugače razmišljali: Vsaka pokrajina je imela in ima ljudi, ki s svojim delom izstopajo in so v določenem obdobju ustvarili vidno sled in največkrat zelo prestopili meje občine. Hkrati pa je treba spoštovati vrednote preteklosti, če hočemo načrtovati prihodnost.

Tako smo lani ob Golievem spominskem dnevu v aprilu v avli Centra za izobraževanje in kulturo odprli prvo stalno razstavo. Za začetek smo vključili 20 imen, ki smo jih tudi slikovno predstavili, približno toliko pa še informativno. Tistega dne je ob prisotnosti najvišjih kulturnikov slovenstva Trimo Trebnje dobil zlati list Rastoče knjige kot moralno podporo za prizadevanja, ki so jih vtkali v razvoj.

Razstava v Trebnjem bo dobesedno rastoča knjiga: vsako leto se bo širila in bogatila z novimi imeni, ne bo vključevala le pomembnih osebnosti preteklosti, ki so s svojim delom dale viden pečat v širšem delom, pač pa so vanjo vključene tudi osebnosti, ki so s svojim delom vidno izstopale tudi v občini Trebnje. Hkrati pa so prizadevanja usmerjena v vključitev imen, ki so še polna ustvarjalnosti, a so že z dosedanjim delom opravičila naše zaupanje, zato zaslužijo mesto med častitljivimi osebnostmi Rastoče knjige – Vsa imena pa nam tako ali drugače širijo obzorje.

Naj se dotaknem le nekaj osebnosti, ki so naredile vidno sled v slovenskem prostoru ali v občini Trebnje in so že vključene v Rastočo knjigo:

Hema Krška, začetnica slovenske državnosti, **Peter Pavel Glavar**, začetnik slovenskega čebelarstva in pisec prve strokovne knjige Pogovori o čebelnih rojih, **Friderik Irenej Baraga**, eden izmed največjih misijonarjev 19. stoletja, **Ivan Steklasa**, avtor knjige Zgodovina župnije Šent. Rupert na Dolenjskem – delo je lani doživelo ponatis, **Ignac Klemenčič**, redni profesor na univerzi v Innsbrucku, **Helena Justin Pehani**, Cankarjeva najčistejša ljubezen, **Franc Zupančič**, podjetnik in letalec, zaslužen za gradnjo železnice Šentjanž-Sevnica.

Pavel Golia, akademik, pesnik, dramatik in ravnatelj Drame SNG, **Mihael Kamin**, pomemben za razvoj slovenske psihiatrije, **Pavel Lunacek**, akademik, začetnik sodobnega porodništva in ginekologije, **Srečko Koporc** spada med najbolj razgledane glasbene teoretike, **Jože Lazar** je naš prvi algolog, **France Tomšič** pa je cenjen kot jezikoslovec in leksikograf.

Severin Šali, pesnik in prevajalec, **Mara Rupena Osolnik**, častna meščanka, se je skozi mednarodne programe zavzemala za razvoj Trebnjega, **Bojan Varl** pa je slovensko nuklearno medicino dvignil na evropsko raven.

Vida Brest, pesnica in mladinska pisateljica, **France Režun**, pesnik, zgodovinar in organizator občinske knjižnice, **Sandi Leskovec**, mojster reliefa v lesu, še za življenja pa je bil vključen tudi **Lucijan Reščič**, ilustrator in oblikovalec.

Med živečimi ustvarjalci, ki so vidno zaznamovali slovenski prostor, pa so bili prvo leto vključeni **Alojzij Šuštar**, ljubljanski nadškof in metropolit, ki je s svojim ugledom veliko pripomogel k priznanju mlade države Slovenije, **Vilma Bukovec**, prva-kinja ljubljanske Opere, ter dramska igralka **Iva Zupančič**, nosilka Borštnikovega prstana.

Letos se je razstava Rastoča knjiga bistveno razširila; poleg nekaterih že omenjenih imen so vanjo vključene še živeče osebnosti:

Rado Lenček, jezikoslovec in etnolog, dopisni član SAZU, živi v Ameriki, ambasador RS za znanost, **Janez Kolenc**, profesor slovenščine, pesnik in pisatelj, **Milan Rijavec**, akademski slikar, ki je v slikarstvo vnesel neidealiziran tip slovenske

pokrajine, in vsestranski kulturni delavec iz Kostanjevice **Lado Smrekar**.

Rastoča knjiga je v drugem letu obstoja pokazala že nekaj sadov: Letošnji Goliev spominski dan smo posvetili tudi spominu na **Lucijana Reščiča** in predstavili zbornik o njegovem ustvarjanju S prijateljstvom do konca, **Vilma Bukovec** je postala častna občanka občine Trebnje, dramska igralka **Iva Zupančič** pa se ne vrača v Trebnje le kot gostja, pač pa kot umetnica, ki se aktivno vključuje v počastitev. Za drugo leto pa načrtujemo počastitev stoletnice rojstva **Franceta Tomšiča**, rojenega v Trebnjem.

Razmišljanja o Rastoči knjigi naj sklenem z mislimi najmlajše udeleženke stalne razstave **Slavke Kavčič**, vrhunske ekonomistke, sestre Alojzija Šuštarja, ki je dejala: »Menim, da je projekt Rastoča knjiga pomemben v vsakem času. Vendar je takrat, kadar se neka majhna država, kot je Slovenija, vključuje v tako veliko skupnost, kot je EU, še posebej pomembno, da ta lahko pokaže, da ima na tistih področjih, ki kažejo na identiteto nekega naroda, dolgo tradicijo. Zato menim, da so bili avtorji ideje o Rastoči knjigi **vizionarji**, saj so znali za predstavitev Slovenije svetu izbrati najlahtnejše – **slovensko knjigo**.«

Katja Ceglar

MLADA GENERACIJA SLOVENSKE GRAFIKE

Lamutov likovni salon, Galerija Božidarja Jakca

Na skupinski razstavi grafike v Lamutovem likovnem salonu se je predstavilo deset grafikov mlade generacije slovenskih likovnih ustvarjalcev: Mojca Zlokarnik, Nataša Mirtič, Ana Zavadlav, Gorazd Šimenko, Anja Jerčič, Damjana Stopar, Vesna Drnovšek, Sašo Vrabčič, Miha Perčič in Martina Bohar. Vsi so končali, pravkar končujejo ali pa so obiskovali magistrski študij grafike na ljubljanski Akademiji za likovno umetnost, ki je zaznamovan s tradicijo Ljubljanske grafične šole. Ta je bistveno poudarjala čistost klasičnih grafičnih tehnik globokega tiska – t. j. jedkanice, akvatinte, mezzotinte, z ročnim odtisom in avtorjevo prisotnostjo v postopku grafičnega ustvarjanja od začetka do konca, kar je slovensko grafiko svoj čas bistveno ločevalo od tuje, pri kateri so avtorji tiskanje večinoma prepuščali tiskarjem.

Današnja slovenska grafika, kljub raznovrstnosti sodobnih izraznih medijev v likovni umetnosti, v svojem izrazu in kvaliteti še vedno odraža dediščino omenjene šole. Ravno zaradi prepleta te dediščine in uvajanja tako tehničnoizvedbenih, predvsem pa vsebinskoikonografskih

novosti, ki reflektirajo današnjo posameznikovo socialno vpetost, dosega privlačno in visoko kvaliteto, zanimivo tako za domača kot mednarodna merila (izbor grafik s pričujoče razstave je bil na ogled v Galleri Donoso, Stockholm, Švedska, 11. 10. – 26. 10. 2003). Bistveni koncept, ki povezuje izbrane avtorje, sodelujoče na pričujoči razstavi, je ustvarjanje znotraj tradicionalnih grafičnih tehnik in zato omenjena razstava na nek način pomeni opozicijo izraznim medijem, ki jih favorizira sodobna likovna umetnost, hkrati pa opozarja na to, da so klasične grafične tehnike na nek način prezrte.

Razstavljeni dela zaznamuje likovnoizrazna pestrost, ki je posledica originalnih izpovednih načinov, doseženih znotraj avtorskih likovnih govoric. Grafike stilno odražajo vplive modernizma in postmodernizma, postmedijskega stanja, ki zaznamujejo sedanje življenje in umetnost – z razponom od na realnih podobah temelječih figurativnih variant do abstrahiranega minimalizma na eni strani ter vplive abstraktnega ekspresionizma, s podobami npr. abstrahiranih krajin, likovnih zapisov v smislu ekspresivnih umetniških ref-

lektiranje zaznavanja dogajanja v neposredni okolici in reagiranja nanjo na drugi strani. Končni učinki predstavljanih grafik so v gledalčevi percepciji berljivi v razponu od upodobitev sublimiranih duhovnih stanj, preko otroškoigrive, a hkrati monumentalne osnovne risbe, preko skrajda stripovsko delujočih podob, vse do reakcij na sodobno pop kulturo. Močna barvna izraznost, tako znotraj barvnostonskih gradacij pri posameznih avtorjih kot znotraj skrajnih zmožnosti posameznih grafičnih tehnik, stilnoizrazna pestrost posameznih avtorjev ter tehnična dovršenost izvedbe grafičnega tiska najjasneje opredeljujejo grafike umetnikov, ki se predstavljajo s pričujočo razstavo.

O problematiki klasične grafične umetnosti v kontekstu sodobnih umetnosti se v slovenskem prostoru »v valovih« bolj ali manj vroče (vsaj v ožjih umetnostnozgodovinskih, teoretičnih in likovnih krogih) razpravlja že več kot desetletje. Ključna institucija predstavljanja grafike v slovenskem prostoru je ljubljanski Mednarodni grafični bienale, ki poteka od 1955 dalje. Ta je predvsem na začetku in v prvi polovici svojega delovanja odpiral okno v svetovni prostor funkcioniranja umetniške grafike, istočasno pa je tja lansiral tudi domače ustvarjalce, ki so na podobnih svetovnih prireditvah (nekateri že pred začetkom delovanja omenjenega bienala) dobivali ugledne mednarodne nagrade in priznanja. Po t.i. zlatem obdobju grafike iz šestdesetih in sedemdesetih let in po obdobju utrditve slovesa Ljubljanske grafične šole, se je stanje v osemdesetih letih 20. stoletja umirjalo in konec tega desetletja je Bienale slovenske grafike Otočec, Novo mesto (od 1989 dalje) prevzel vlogo prireditelja in hkrati osrednje institucije, ki je prevzela skrb in pokroviteljstvo nad sodobno produkcijo slovenske grafike. Kar nekaj naših grafičnih ustvarjalcev se je s posredovanjem Bienala slovenske grafike in s pomočjo dr. Konrada Oberhuberja, takratnega direktorja Albertine, s svojimi deli uvrstilo v to dunajsko zbirko. Bienale slovenske grafike je kmalu prevzel tudi »vlogo razsodnika« v določanju, kaj je in kaj ni prava umetniška grafika, ki naj bi jo razstavil. Približno sredi devetde-

setih so stekle prve polemike, sprožene s strani umetnikov, predvsem v zvezi z uvajanjem tehničnih inovacij (uporabo novih nosilnih materialov odtisov) v okviru sicer še vedno klasičnih grafičnih tehnik. Bienale slovenske umetnosti je ob medijski podpori umetnike in poznavalce oziroma javnost razdelil na dvoje – na zagovornike in nasprotnike klasične umetniške grafike, v času, ko je takratna sodobna umetnost izrazito prehajala s klasičnih izraznih medijev na uporabo elektronske, računalniške grafike, videa, umetniškega tiska itn. Sodobna umetnost in vključno z njo tudi sodobna umetniška grafika je v vsem tem času prevzela veliko novih izraznih oblik. Pomembno vlogo predstavljanja sodobne umetnosti ter hkrati tudi specifičnih pojavnih oblik grafike v smislu širšega pojmovanja tiskane umetnosti pa je v drugi polovici devetdesetih let z različnimi projekti predstavljal SCCA Ljubljana. Posamezne slovenske galerije so ves čas predstavljale dela klasičnih grafičnih ustvarjalcev z začasnimi in stalnimi razstavami, pri čemer se med zanimivejše predstavitev z značajem specializirane stalne razstave oziroma zbirke (vendar s pogostim menjanjem posameznih razstavnih postavitev) uvršča Grafični kabinet Bogdana Borčiča v Galeriji Božidarja Jakca. Ljubljanski grafični bienale je skoraj pol stoletja deloval zelo utečeno, brez večjih vsebinsko - konceptualnih sprememb. Z menjavo vodstva MGLC-ja je v institucionalnem pojmovanju in razstavljanju tekoče produkcije umetniške grafike prišlo do bistvenega preobrata, ko so organizatorji in teoretiki obrnili smer kritike, prevzeli in javno izpostavili vlogo ocenjevalca, selektorja (kustos) v presojanju, »kaj je in, kaj out« v kontekstu sodobne grafične umetnosti: umetniških knjig, tiskane umetnosti in tiskanih materialov.

Pričujoča razstava in komentarji sodelujočih v spremljajoči publikaciji so reflektirali najbolj neposredno angažiranost: idejo, materializacijo – zapis, odnos do materiala, tehnike, izraznega medija, odnos umetnik, gledalec, galerija in tudi preplet umetnosti, družbe in trga, ki nenazadnje pogojuje umetniškovo materialno eksistenco.

Katja Ceglar

IZ MODERNISTIČNE TRADICIJE

Uroš Weinberger: Razstava slik, Galerija Krško (26. marec – 26. maj 2004)

Uroš Weinberger (rojen 26. 5. 1975 v Trbovljah) je 2003 diplomiral iz slikarstva na ljubljanski Akademiji za likovno umetnost, kjer nadaljuje magistrski študij slikarstva pri prof. Hermanu Gvardjančiču. Leta 2001 je dobil študentsko Prešernovo nagrado za slikarstvo, na natečaju za portret Ite Rine pa je dobil prvo nagrado. Leta 2002 se je študijsko izpopolnjeval na likovni akademiji v Sofiji. Živi in ustvarja v Novem mestu in Ljubljani. V Galeriji Krško se predstavlja s svojo četrto samostojno razstavo.

Slikarstvo Uroša Weinbergerja temelji na modernistični tradiciji in tematsko izhaja iz upodabljanja figure, ki se ji je intenzivno posvečal v svojih študijskih letih. Vendar se je figura kot prepoznavna ali otipljiva forma vse bolj razblinjala v abstrahirano pojmovanje slikarskega polja. Pogled na objektivno je zamenjala umetnikova likovna ekspresija lastnega doživetja sveta. Impozantno delujoče slike velikih formatov (do 2 x 2 metra), ustvarjene v mešanih tehnikah (akril, kolaž), s svojimi likovnimi izrazi in taktilnostjo površine razkrivajo izredno subtilnega in (glede na relativno mladost), v smislu osebnega likovnega izraza, zelo zrelega ustvarjalca. Pronicljivost umetnikovega duha z izrazito analitičnim principom osebnih in socialnih komponent se odraža v »be-

gu« od pop oziroma populistične in materialistične realnosti osebne socialne angažiranosti v ekspresijo likovno – slikovnega izraza, doseženega z adekvatnim kompozicijsko – formalnim in barvno – simboličnim členjenjem. Tu se v meditativni tišini odpirajo prostranosti refleksij umetnikove kontemplacije o naravi in življenjski energiji. In zaradi materializacije, t. j. upodabljanja oziroma slikarskega zapisovanja občutenja in doživljanja bivanjsko – energijske celovitosti, se gledalec, če se ustrezno »odpre«, lahko stopi oziroma spoji s slikami in njihovimi sporočili.

Razstavišče, kakršno je Galerija Krško, s specifičnostjo svojega prostora, podobno kot nekdanja samostanska cerkev v kostanjeviški Galeriji Božidarja Jakca (kot sem že večkrat zapisala), nudi razstavljalcem na eni strani možnost postavitve razstavnih projektov, pripravljenih posebej za njen prostor, katerih bistveni namen je vzpostavitev t. i. vsebinskega presežka, ki arhitekturo in eksponate povezuje na sublimirani ravni. Na drugi strani pa lahko likovno sam po sebi tako močan in izrazit razstavni prostor razblini še tako kvalitetne stvaritve. In v Weinbergerjevem primeru (z nekaj zelo zanimivimi slikami) zaradi prenatrpanosti in prevelikega števila slik postavitev razstave ni »zaživela« tako, kot bi morda lahko.

Uroš Weinberger na svoji razstavi v Galeriji Krško; foto: M. Markelj

ODMEVI IN ODZIVI

Rast 3-4 / 2004

ZGODOVINA KRŠČANSTVA NA SLOVENSKEM

Vodnik po stalni razstavi, Stična 2003

Slovenski verski muzej iz Stične je izdal novo publikacijo z naslovom *Zgodovina krščanstva na Slovenskem. Vodnik po stalni razstavi*. Njen natis sta omogočila Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije in Cistercijanska opatija Stična. Natisnjena je v formatu A4 in obsega 209 strani. Vsebuje tudi daljši povzetek v angleškem jeziku. Besedilo je napisala mag. Nataša Polajnar Frelih, recenzenti pa so bili Jana Cvetko, dr. Anton Nadrah, dr. France M. Dolinar in dr. Metod Benedik. Knjigo je oblikovala Ana Zavadlav. Povzetek v angleščino je prevedla Ljubica Klančar. Večino fotografij je posnel Radivoj Zavadlav.

Knjiga je vodnik po obsežni stalni razstavi *Zgodovina krščanstva na Slovenskem* v drugem nadstropju našega muzeja. Želje in ideje, da bi Slovenci imeli predstavljeno zgodovino krščanstva na enem mestu, so se z odprtjem velike stalne razstave v Slovenskem verskem muzeju leta 2002 ter z izdajo vodnika po njej dokončno uresničile. Razstava, ki je bila leta 2003 nagrajena z muzeološkim Valvasorjevim priznanjem in z občinsko nagrado Josipa Jurčiča, je med obiskovalci lepo sprejeta, vodnik po njej pa je njen pomemben in nepogrešljiv sestavni del.

Knjiga je namenjena tako obiskovalcem razstave kot tudi tistim, ki želijo na enem mestu v strnjeni besedi spoznati bogato duhovno in kulturno zgodovino slovenskega naroda. Pregledno besedilo dopolnjujejo številne barvne fotografije, kar bralcu omogoča, da na prijeten način spoznava okoli 1700 let dolgo zgodovino krščanstva na naših tleh. Ker pa je tema obsežna, smo jo morali omejiti in jo javnosti posredujemo v strnjeni obliki.

Vodnik je, tako kot razstava, urejen kronološko. Da bi bila obširna in bogata zgodovina krščanstva na Slovenskem čim preglednejše predstavljena, smo tudi vodnik razdelili na poglavja, ki bralca vodijo iz sto-

letja v stoletje, tako kot obiskovalca vabi razstava iz prostora v prostor ter ga z besedili in predmeti seznanja z dogodki v posameznih časovnih obdobjih. V vodniku so tako objavljena vsa besedila z razstavnih panojev, s fotografijami in kratkimi opisi so predstavljeni ključni muzejski predmeti. Mnogi od njih so objavljeni prvič. Poglavja v knjigi so naslednja: *Krščanstvo v pozni antiki in v zgodnjem srednjem veku* (3.–11. stoletje), *Stalna cerkvena organizacija v srednjem veku* (12., 13. in 14. stoletje), *Turki, vzpon mest* (15. stoletje), *Reformacija in protestantizem* (16. stoletje), *Protireformacija in prenova* (16. in 17. stoletje), *Najpomembnejši nosilci katoliške prenove po tridentinskem koncilu* (17. stoletje), *Razcvet baročne umetnosti, terezijansko-jožefinske reforme* (17. in 18. stoletje), *Revolucija v letu 1848, narodni preporod Slovencev* (19. stoletje), *Prva in druga svetovna vojna, družbene spremembe, osamosvojitve Slovenije* (20. stoletje), *Ljudska pobožnost*. V želji, da bi našo bogato zgodovino spoznali tudi vse številnejši tuji gostje, smo v knjigo vključili tudi angleški povzetek. Na koncu je seznam uporabljenih literature, dodali pa smo tudi krajšo predstavitev dosedanjega dela Slovenskega verskega muzeja. Muzej je bil leta 2000 predstavljen tudi bralcem revije *Rast*: (Jana Cvetko, Slovenski verski muzej v Stični, *Rast*, št.6 (72), december 2000, str. 560–564).

Ko bodo končana obsežna restavratska dela v še dveh prostorih, kjer bomo predstavili delovanje slovenskih misijonarjev po svetu, Slovence v zamejstvu in v tujini ter pripravili popoln pregled vseh verskih skupnosti na Slovenskem, bo treba zagotovo izdati dodatek k temu vodniku. Že za sedaj pa pomenita tako razstava kot vodnik po njej zanimiv doprinos k zavedanju in popularizaciji naše bogate duhovne in materialne dediščine.

MESTO SITUL NOVO MESTO

Borut Križ: Mesto situl Novo mesto, Dolenjski muzej, Novo mesto 2004

Številna mesta po Sloveniji so se v preteklih letih okitila z zvenečimi nazivi, ki naj bi mesta poleg osnovnega imena bolje predstavljala doma in po svetu ter po možnosti privabila še kakšnega obiskovalca ali obiskovalko več. Ti novi nazivi mest nam včasih priključijo v misli posebne značilnosti tega kraja, na primer kulturne, naravne znamenitosti, zgodovinsko pomembne spomenike in podobno. Slovenske Konjice na primer so pred leti postale »Mesto vina in cvetja«, nekateri nazivi mest, kot v naslednjem primeru, pa nas spodbudijo le k nasmehu, recimo »Ljubljana mesto vina in trte«?!

Tudi v Novem mestu je pred nekaj leti nastala pobuda, da bi dolenjsko »metropolo« dodatno poimenovali, z mislijo predvsem na znamenite arheološke najdbe iz mesta in okolice, ki Novo mesto kot arheološko najdišče, predvsem tukaj mislimo na najdbe iz starejše železne dobe, uvrščajo v sam svetovni vrh. Ideja se je porodila v glavah dveh vodilnih protagonistov Dolenjskega muzeja, ravnatelja profesorja Zdenka Pielja in arheologa Boruta Križa, ki vodi muzejski arheološki oddelek in že petnajsto leto izkopava na ta čas najbolj znanem in bogatem mestnem najdišču, na Kapiteljski njivi ob Marofu.

Pobudo o poimenovanju Novega mesta v »Novo mesto – mesto situl« so javnosti prvič napovedali lani, v jeseni leta 2003. 5. aprila letos so jo v Dolenjskem muzeju na manjši tiskovni konferenci in predavanju arheologa Boruta Križa, ki je bilo obenem tudi utemeljitev, uradno predali novomeškemu županu Boštjanu Kovačiču, ki je namen pozdravil in čestital pobudnikom ter obljubil, da bo pobudo nemudoma predal v obravnavo občinskemu svetu in z malo sreče, upajmo, da brez političnih zapletov, se bo Novo mesto naslednje leto ob 640.letnici ustanovitve mesta imenovalo že »mesto situl«.

Ob uradni predaji pobude županu so v Dolenjskem muzeju izdali tudi

brošuro Boruta Križa Mesto situl Novo mesto, ki predstavlja le predstavitev predloga in napoveduje večjo in predvsem bolj obsežno reprezentativno publikacijo o novomeških situlah, ki bo izšla prihodnje leto prav ob že omenjeni 640. obletnici mesta. Od konca letošnjega aprila naprej bo brošura na voljo tudi v angleškem jeziku in bo na nek način zaznamovala vstop Slovenije v Evropsko unijo.

Preden se posvetimo brošuri, naj zapišemo še nekaj besed o situlah in tako imenovani situlski umetnosti. Prvi se je v Novem mestu obširneje ukvarjal s situlami pokojni arheolog Dolenjskega muzeja Tone Knez, jih kar nekaj tudi sam odkril pri izkopavanjih prazgodovinskih gomil v Kandiji na Znančevih njivah in se tudi o njih obširneje razpisal. Naslednje stavke povzemamo po njegovem delu Novo mesto v davniini, ki je izšlo leta 1972 pri Založbi Obzorja Maribor. Tone Knez na straneh 43 - 51 govori prav o »Umetnosti situl«, na 44. strani beremo: »Z izrazom situlska umetnost označujemo v prvi vrsti tiste likovne stvaritve, ki v vodornih pasovih krasijo bronzaste vedrice-situle. V krog spomenikov situlske umetnosti štejemo tudi druge predmete, ki so okrašeni v enaki tehniki in s podobnimi prizori: bronzaste ciste, pasne plošče, nožnice, pokrove posod, diademe, maske in podobno. Tehnika likovne izvedbe je vsem enaka: prizori in okraši so iztolčeni v bronasto (ali zlato) pločevino od znotraj oziroma od zadaj, na zunanji strani pa so običajno konture še dodatno gravirane.« Toliko pokojni Tone Knez.

Pojav situl (latinsko situla – vedrica, vedro) sodi v čas prazgodovine, čas starejše železne dobe, ko je tudi v kraje pod Gorjanci ali strokovno povedano v jugovzhodni podalpski prostor, začelo najprej seveda s trgovci prihajati železo in zaradi katerega so se v tem času naši kraji nesluteno razvili in zasloveli. Seveda je število trenutno znanih situl tesno povezano z raziskanostjo arheoloških

najdišč. Novo mesto je vsekakor zelo dobro arheološko raziskano, vendar še daleč ne v celoti, tako številnega pojava situl tukaj ne moremo pripisati le temu dejstvu. Številni domači in tuji arheologi že več desetletij domnevajo, da je morala biti prav na tleh Novega mesta večja delavnica ali center izdelovanja teh prazgodovinskih kovinskih posod, ki so jih v Novem mestu do sedaj našli v največjem znanem številu, kar 16, od tega je 8 ornamentiranih.

Debata o tem, kaj so pravzaprav te posode bile, še ni končana. Poznamo teorije o »nagradnih pokalih«, obrednih posodah, posodah za popotnico mrtvim kot grobni pridelek ali celo povsem navadnih posodah, no recimo le malo boljših, s katerimi so stregli na praznovanjih, obredih, sedminah, srečanjih in podobno, ter seveda v njih mešali po analogijah s tedanjih uživanjem vina ter bogatili okus z medom ali smolo, ali celo redčili vino, ki je v te kraje takrat, tako kot številni, danes bi rekli cenjeni modni izdelki, prihajalo z ozemlja visoke grške klasične kulture. Po drugi strani so situle v času iliterarnosti, ko ni zapisane zgodovine, torej prazgodovini, tudi skoraj edini figuralni pričevalec o takratnem življenju in ljudeh, ki so za nas še vedno le anonimno ljudstvo, kljub vsem možnim teorijam o njegovem poreklu in nazivu. Situle na lasten stilizirani način, ki bi ga danes mogoče celo lahko primerjali s pripovednostjo in tehniko stripovskega podajanja, govorijo o marsičem. Prizori nam kažejo takratne prebivalce pri opravih, s katerimi se tudi danes mi sami zlahka poistovetimo. Tedanji »halštatski« veljaki

so se radi zabavali, dobro jedli, obilno pili, pomembno mesto je igrala spolnost. Hodili so na lov, v Krki lovili ribe, uživali ob glasbi, spremljali rokoborbo, se vozili v okrašenih vozovih, redili konje in objokovali svoje mrtve. Le kaj se je v dveh tisočletjih in pol spremenilo?

Torej, situle lahko zagotovo štejemo med največje novomeške znamenitosti, ki jih, kot je dejal ravnatelj Dolenjskega muzeja Zdenko Picelj, moramo »trajno zabeležiti v zavesti Novega mesta«.

Zdenko Picelj je za to, sicer drobno le dvajset strani dolgo brošuro prispeval Predgovor, ki ga nato pisec Borut Križ, ki je tudi avtor vseh barvnih fotografij, nadgradi z Uvodom in nadaljuje s poglavjem Starejša železna doba v Evropi in na Dolenjskem. Zatem nas poduči o samih Situlah in situlski umetnosti, predstavi Novo mesto – arheološki spomenik, da še poseben poudarek Bronastim situlam Novega mesta in konča s seznamom literature, v kateri boste našli tudi marsikaj od zgoraj povedanega.

Brošuro je izdal in založil Dolenjski muzej, sodelavka je bila Petra Štipančič, oblikovanje je delo Maje Rudolf Markovič, besedilo je jezikovno pregledal Peter Štefančič, prava in tisk Ekart, d.o.o., Cirkovce, brošura je izšla v nakladi 7000 izvodov.

Naj Novo mesto postane *de iure* Novo mesto – mesto situl, kajti *de facto* je že 2.500 let in naj sodobni veljaki ne pozabijo postaviti opozorilnih tabel na novo avtocesto, ki bo mimo nekoč tako uglednega kraja odpeljala marsikaterega obiskovalca.

Tri restavrirane bronaste situle iz Novega mesta

VELIKA ZGODOVINA MAJHNEGA MESTA

Zvonko Rus: Kronika mesta Metlika I. - od 12. stoletja do leta 1941. Metlika 1999; Kronika mesta Metlika II. - 1941-1991. Metlika 2003.

Bela krajina je v zadnjem desetletju pridobila kar lepo število publikacij, v katerih je iz različnih vidikov predstavljena njena bližnja in daljna preteklost. Ena od njih je tudi obsežna Kronika mesta Metlika, ki je z nekajletnim predahom izšla v dveh samostojnih knjigah. Z njo se je Metličan Zvonko Rus oddolžil svojemu mestu pa tudi Belokranjskemu muzeju, v katerem je dolga leta opravljal delo kustosa in bil nekaj let pred upokojitvijo tudi njegov ravnatelj. S svojim delom pa nadaljuje tudi žlahtno tradicijo predstavljanja zgodovine mesta in življenja meščanov, ki jo je že pred desetletji zastavil njegov predhodnik in muzejski sodelavec Jože Dular.

Skoraj tisočletno zgodovino Metlike je avtor predstavil v dveh zajetnih knjigah. V prvi je zaobjeto življenje mesta in njegove najbližje okolice od 12. stoletja do leta 1941. Za starejša obdobja je avtor črpal gradivo predvsem iz arhivskih in drugih pisnih virov, pri časovno manj oddaljenih pa se je oprl tudi na ustne vire. Za 12. in 13. stoletje je ohranjeno le malo pisnega gradiva, a iz njega že lahko dobimo ključne dogodke, ki so dolgoročno vplivali na svetno in posvetno življenje prebivalcev, npr. cerkvena jurisdikcija oglejskega patriarhata leta 1228, prihod nemškega viteškega reda leta 1268 in med letoma 1277-1300 nastanek Novega trga kot meščanske naselbine na ozemlju današnje Metlike. V 14. stoletju se je izgrajevala cerkvena uprava, razvijala pa se je tudi naselbina, za katero se je uveljavilo ime Metlika in je že pred letom 1335 dobila tudi meščanske pravice. V 15. stoletju so zgodovino mesta zaznamovali vpadi Turkov, ki so leta 1408 prvič prišli na Slovensko in takrat oplenili in požgali Metliko. Turški vdori so bili pogosti tudi v 16. stoletju, v katerem so Metličani dobili nove sosesde, Uskoke, ki so bili kot begunci z Balkanskega polotoka naseljeni v Žumberku. To je bilo tudi

stoletje protestantizma, ko je bila v mestu ustanovljena šola, prva v metliški zgodovini. V začetku 17. stoletja je bila Metlika deležna prve upodobitve, stoletje pa je zaznamovala protireformacija, ko so bili izgnani protestanti in ukinjena šola. V tem stoletju je mesto dobilo pravico do devetih sejmov letno, pričela pa je delovati tudi državna pošta, ki je preko Metlike povezovala Novo mesto s Karlovcem. Tik ob izteku 17. stoletja je Metliko prizadel močan potres, v začetku 18. stoletja (1705) je mesto še pogorelo in nato gospodarsko tako ubožalo, da ni moglo več plačevati davkov. Kljub temu pa se je mestna samouprava uspešno razvijala in po svojih najboljših močeh skrbela za napredek mesta in dobrobit meščanov.

Bogato z letnicami, ki določajo posamezne dogodke, je 19. stoletje. Nekateri so vpeli Metliko v evropsko zgodovino, npr. francoska okupacija v letih 1809 - 1813; drugi so vezani le na pomembne dosežke mesta, npr. uradni prevzem nove mestne hiše 23. maja 1871, v kateri ima danes prostore Občina Metlika; tretji razkrivajo trud mestne uprave, da bi uredili razmere v mestu, npr. v maju istega leta prepoved gostilničarju Omerzlu metati pomije na cesto in spuščati gnojnico, da teče iz hleva kar na cesto. Seveda izvemo marsikaj tudi o narodnobuditeljskem udejstvovanju meščanov, ustanavljanju društev, trgovanju in prekupčevanju, cerkvenem življenju, rojstvih in smrtih pomembnih meščanov in še marsikaj drugega iz življenja prebivalcev mesta in njegovega bližnjega zaledja.

Še obsežnejše je gradivo, ki odlikuje 20. stoletje. Bela krajina je dobila železnico, zaznamovali sta jo dve svetovni vojni, razpad avstro-ogrske monarhije in nastanek novih držav, razcvet industrije ter nena zadnje tudi desetdnevna vojna in osamosvojitve Slovenije. V prvi knjigi Kronike je predstavljeno dogajanje med prvo svetovno vojno, ki je

še kako prizadela gospodarstvo v zaledju velikih front, in obdobje do pričetka druge svetovne vojne leta 1941, ko je meščanom grenila življenje velika gospodarska kriza, navidezno politično mrtvilo pa so vsake toliko časa razgibale volitve. Seveda je mestna oblast vzorno skrbela za dobrobit meščanov, odsev tega je med drugim tudi dograditev vodovoda jeseni leta 1935.

Drugi del Kronike začenja avtor s 6. aprilom 1941, ko se je pri nas z napadom Nemčije na Kraljevino Jugoslavijo pričela druga svetovna vojna. Obseg druge knjige (606 strani) je precej bolj obsežen kot prve (302 strani), a v njej verjetno le ni zapisano vse, kar se je dogajalo v Metliki v teh petdesetih letih. V Uvodu avtor pojasnjuje, da je to tudi čas njegovega življenja (roj. leta 1933), zato je do zapiskov nujno bolj kritičen, saj jih presoja iz lastnega zornega kota. Med njimi so dogodki, ki jih je sam doživljal, zato je nemogoče, da bi bil do njih povsem neoseben. Priznati moramo, da je bil avtor, kljub samokritičnim besedam, pri zapisovanju dogodkov iz polpretekle zgodovine objektivni in nepristranski. To gotovo ni bilo vedno lahko, še posebej ne za leta vojne 1941-1945. Življenje meščanov so zaznamovali okupacija, odpor, internacije, obrambni boji, požigi in visok krvni davek. Nekateri viri za to obdobje so bili dolgo časa skrivnostno zadržani, pa tudi človeški spomin ni vedno najbolj zanesljiv. Strinjati se moramo z besedami prof. Marka Kobeta, da je bilo to obdobje ne samo čas okupacije in NOB, ampak tudi revolucije in protirevolucije, ko so veljala drugačna merila, kot veljajo danes. Rusu je uspelo, da je dogajanja podal tako, kot so se dogajala, ne glede, kdo je bil njihov nosilec. Tudi akterje je zapisal s praviimi imeni in priimki, nekatere verjetno celo prvič.

Metličani so med drugo vojno prestali težke preizkušnje, lahka pa niso bila niti prva poveljna leta. To je bil čas obnove, tudi racionalizirane preskrbe prebivalstva in obvezne oddaje pridelkov. Kljub temu je Metliki potekalo bogato kulturno in

družbeno življenje, med drugim leta 1951 ustanovljen Belokranjski muzej. V drugi polovici petdesetih let 20. stoletja je Metlika dobila prve industrijske obrate, z njimi je povezan tudi hiter gospodarski razvoj in napredovanje. Pozidane so bile številne nove stavbe javnega značaja (zdravstveni dom, hotel, nova šola, gasilski dom, nova telovadnica in druge), asfaltirane ulice in zgrajen nov most čez Kolpo. Pridobila je tudi vinsko klet, katere enologi so spodbujali in usmerjali razvoj vinogradništva. Odsev tega je tudi znana in vedno bolj uveljavljena prireditve Vinska vigred. V devetdesetih letih je Metlika prestala tudi desetdnevno vojno in dočakala 26. junija 1991 osamosvojitve Slovenije. S tem datumom pa se zaključí tudi druga knjiga Kronike mesta Metlika.

Odločitev o tem, v katerem časovnem obdobju naj se kronika začne, verjetno ni bila lahka. Avtor se je racionalno odločil, da bo to 12. stoletje, ko se pojavijo prvi, resda silno skromni pisni viri o Metliki, katere ime je takrat označevalo celo Belo krajino. Dogajanje v prazgodovini in v prvih stoletjih našega štetja je v kratkem povzetku predstavljeno v Uvodu prve knjige. V njem avtor med drugim tudi pove, da se je zaradi množice različnih podatkov, predvsem iz mlajših stoletij, odločil pravzaprav za pisanje letopisa. To mu je omogočilo, da je lahko zabeležil tudi na videz nepomembne podatke, ki pa so zaradi svoje zanimivosti vredni ohranitve, saj stoji za vsakim od njih cela zgodba. S tem je avtor pustil široko odprta vrata vsem tistim, ki bodo nadaljevali njegovo delo in te zgodbe tudi raziskali.

Obe knjigi imata na koncu seznam virov in literature, dodani pa sta jima tudi izredno dragoceni in uporabni stvarno in osebno kazalo. Opremljeni sta tudi s slikovnim gradivom, ki je v prvi knjigi bolj skromno, dosti več ga je v drugi knjigi, kar je, glede na čas, ki ga obravnava, povsem razumljivo. Knjigi sta z nekajletnim predahom izšli v knjižni zbirki Belokranjskega muzejskega društva, njun izid pa so omogočili številni sponzorji.

Zbornik župnije Primskovo na Dolenjskem ob 250-letnici
začetka župnije Primskovo; Župnijski urad, 2003

Kot je zapisal naš ugledni novomeški rojak, zgodovinar Stane Granda, sodi »Primskovo med najlepše dolenjske gorice, vendar je širšemu slovenskemu svetu manj znano«.

Vsekakor je vas z nekdanjim protiturškim taborom in tremi cerkvami na vrhu slikovite kar 592 metrov visoke Primskove gore za nas navadne Dolenjce izpod Gorjancev skoraj *terra incognita*. Sicer od daleč opazna vas, ki izrazito kraljuje nad okolico, le bežno pade v oko, ko z avtom hitimo v Ljubljano ali nazaj domov in se nekateri vprašamo: »Le kaj je to za en visoki hrib?«, »Ali niso imeli tam nekega znanega župnika, ki je zdravil s polaganjem rok?« in še: »enkrat ga bo treba obiskati«. No, ta enkrat ponavadi ne pride, nam pa sedaj Primskovo močno približa zbornik, ki je tudi prvo obsežnejše delo, ki poskuša ta kraj predstaviti večplastno.

Zajeten zbornik na 574 straneh je izšel ob 250. letnici začetka župnije, zasnoval in uredil ga je sedanji župnik Pavel Sporn, novejše fotografije so delo Lojzeta Fliska, druge so iz župnijskega ali zasebnih arhivov krajanov. Knjigo je oblikovala Jana Kuharič, na tiskovni konferenci na Primskovem.

Zbornik, katerega nastanek je vodila predvsem ljubezen do domačih krajev, se začne z nagovorom urednika in soavtorja župnika Pavla Sporna, ki nam predstavi zbornik kot sprehod skozi zgodovinske dogodke, napove prispevke in njihove avtorje.

Prvi prispevek je uvod v zbornik izpod peresa našega uglednega zgodovinarja Staneta Grande, naslovljen Naše vedenje o preteklosti Primskovega ne ustreza ne njegovi lepoti ne pomenu. V tem članku, ki je še najbolj povezan s stroko, izvemo vse, kar je iz zgodovine znanega o tem slikovitem kraju, ki ga tvori štirinajst zaselkov, ki so razpotegnjeni v dolžini kakih 14 kilometrov in je prvič omenjen leta 1258. Dobimo še splošne podatke o tem božjepotnem sre-

dišču in njegovi povezanosti ter navezanosti z okoliškimi kraji in prebivalstvom. Prispevek se konča z omembo dogodkov tik po drugi svetovni vojni in revoluciji.

Zbornik se nadaljuje z delom profesorice razrednega pouka Marinke Vidgaj, ki na kratko predstavi kraj, Lega in kraj Primskovo. Njej sledi prispevek Petre Kovačič, ki je navedena kot študentka stomatologije. Ta nas seznani s krajevnimi in ledinski imeni na Primskovem. Članek je sicer podan pregledno, vendar pisan zelo splošno, ne predstavi tudi toponimov, ki bi lahko kaj več povedali o kraju ali najstarejši naselitvi.

Naslednji je Zgodovinski del, ki ga je avtor Matej Suhač, univ. dipl. inž. strojništva razdelil na Kratek zgodovinski pregled župnije in Podatki iz matičnih knjig župnije Primskovo na Dolenjskem. V prvem delu tega najbolj obsežnega članka se najprej ukvarja predvsem z viri in jih objavlja, na primer načrte župnije po franciscejskem katastru iz leta 1825. Zatem objavlja Popis župnije iz leta 1839, Popis občine iz leta 1937, govori o gospodstvih, ki so vplivala na življenje župljanov, objavi Popis duhovnikov na vikariatu oz. župniji Primskovo, ki ga je sestavil župnik Anton Padovanski Plešic, in prvi del zaključni z Ustanovitvijo Marijine družbe na Primskovem. V drugem delu zgodovinskega pregleda inž. Suhač objavlja Poročno knjigo iz leta 1773, *popis duš* Status animarium – popis družin leta 1799 in leta 1821, Popis otrok, ki so hodili k verouku leta 1821, Cerkveni sedežni red, popisani v letih 1851-1874, Civilni popis leta 1853, Cerkveni sedežni red, ki ga je popisal *karizmatični* župnik Jurij Humar, in na koncu drugega dela še Cerkveni sedežni red župnika Janeza Evangelista Goloba.

Po tem zajetnem zgodovinskem delu inž. Mateja Suhača se zbornik tematsko prevesi v drugi del, ki ni posebej nakazan, ampak ga nekako začutimo. Najprej sedanji župnik Pavel Sporn objavlja Zapise duhov-

nikov o Primskovem, v katerem gre za razne kronike in spomine službujočih duhovnikov, ki delujejo kot uvod v naslednje poglavje, ki ga je pripravilo več avtorjev: zopet Pavel Sporn, dr. medicine Janez Mervič, duhovnik Mirko Žerjav, menda znani mojster rokospretnih umetnosti, in dr. moralne teologije Roman Globokar. Naslov poglavja je O Juriju Humarju – sto let po njegovi smrti.

Župnik Jurij Humar, za katerega uredniki zadnje izdaje Leksikona Cankarjeve založbe še niso slišali, je bil prav oni župnik, ki smo se ga spomnili v uvodu. Avtor tega pisanja je kot študent v letih 1980/81 sodeloval pri arheoloških izkopavanjih gomile na Medvedjeku, kjer je neki domačin – cestar v pokoju pravil o tem »nenavadnem človeku«, ki se ga v teh krajih še danes spominjajo s spoštovanjem in ljubeznijo. Živel je v letih 1919–1980, njegovo zadnje delovno mesto je bilo na Primskovem, kjer je tudi pokopan. Zdravilska dejavnost tega župnika je popisana v leta 1998 pri Mohorjevi založbi izdani knjigi Čudodelnik s Primskovega. Jurij Humar je bil pravzaprav vsestransko izobražena in nadarjena oseba, poliglot, filolog, zdravilec, bioenergetik in, kot izveemo v knjigi, bojda tudi vizionar ter telepat. Tekoče je govoril več jezikov, bil je sposoben celo pisno komunicirati v starodavnem indijskem jeziku sanskrt. Menda je kot prvi na svetu sestavil nekakšen nov svetovni jezik »volapuek«, ki naj bi pomagal predvsem misionarjem. Poznali so ga tudi kot izrednega človekoljuba in slovanofila, njegova ljubezen do slovanstva je šla tako daleč, da je določene zapiske delal kar v cirilici.

Inž. Matej Suhač, ki kot soavtor tega poglavja v kazalu ni omenjen, govori v uvodu v to poglavje tudi o Težavah župnika Jurija Humarja s posvetno in cerkveno oblastjo in objavlja izvirna pisma v nemškem jeziku ter slovenske prevode. Posebej moramo omeniti tudi objavo ganljivega Nekrologa za umrlim župnikom, ki ga je v Slovenski danici leta 1891 objavil verjetno Frančišek Lampe, ki se je tam podpisal le kot Francis.

Delu zbornika, posvečenega Juriju Humarju, ki ga slovenska javnost pozna odločno premalo, sledijo zopet bolj poljudno pisani prispevki. Mar-

jeta Slak, ki je navedena kot bodoča učiteljica razrednega pouka, je že kot maturantka gimnazije v seminarski nalogi pri umetnostni zgodovini leta 2001/02 raziskovala primskovške cerkve. Naloga je objavljena kot poglavje Cerkve v župniji Primskovo na Dolenjskem, sledijo še članek Vinka Zadražnika Gradnja cerkve svetega Petra na Ježnem vrhu, študentka slavistike Marta Kovačič je zbrala podatke o Kapelicah v župniji, profesorica razrednega pouka Marinka Vidgaj je pregledala zapise o razvoju šole na Primskovem in pregled naslovila Od tablice do računalnika.

Profesorica slovenskega jezika Stanka Sirk nas v prispevku Govor Primskovega seznani z lokalno govorico, nakar so objavljeni kar trije prijetno berljivi narodopisni članki predmetne učiteljice Ide Dolšek, v katerih izvemo, kar precej o tamkajšnjem podeželskem življu, navadah od rojstva, preko dvorjenja, vasetovanja, poroke vse do smrti. V prispevkih Rojstvo, poroka, smrt, Vse sorte so pripovedovali, kjer objavlja ljudske povesti, od katerih je večina zapisana v dialektu, fonetično, in Obleka naredi človeka, članku z nošami, črpa avtorica tudi na osnovi ustnega izročila predvsem iz časa prve polovice 20. stoletja, vse do sedemdesetih let prejšnjega stoletja.

Etnografski del se še nadaljuje, vendar z drugimi avtoricami. Vanja Adamlje je med raziskovalno šolo Primskovo Osnovne šole Šmartno pri Litiji leta 1997 zapisala nekaj verjetno ljudskih? (ni navedeno) pesmi in jih na tem mestu objavlja v prispevku Pesmi iz ust starejših župljanov, predmetna učiteljica Valerija Kepa v članku Primskovo za mizo piše o krajevni redni in priložnostno-praznični prehrani, sestavi obrokov in navadah pri jedi, zatem nas Marija Zupančič-Praznik seznani še s svojimi spomini na rodno vas Primskovo. Kot zadnji je objavljen prispevek študentke Alojzije Merzel V spomin padlim v prvi svetovni vojni.

Za konec zbornika je dodan le še seznam avtorjev, ki pa je nepopoln. Na prvih straneh zbornika objavljeno kazalo se v nekaterih primerih ne ujema z dejanskimi naslovi prispevkov. In ko skušamo ugotoviti kaj več o avtorjih, smo prisiljeni »skakati« s prve na zadnjo stran in obratno. V

zborniku tudi močno pogrešamo kazalo oseb in krajev.

Urednik zbornika nas že uvodoma opomni, da gre le za pregled zgodovinskih dogajanj na območju župnije Primskovo, kar mu vsekakor lahko pritrdimo. Ker je zbornik tudi prvi tak obsežen zapis o kraju, ki je nastal bolj na dobredelnih temeljih (večina piscev se je honorarju odpovedala) in ljubezni do domačega kraja, mu bomo seveda začetne in amaterske, ali bolje strokovne, pomanjkljivosti spregledali. Vsekakor nas delo pri-

tegne in očara, saj nam prinaša ne-hote, mogoče prav zaradi te tako imenovane »amaterske note«, živ presek nedavnega podeželskega življenja.

Naj se za konec navežem na začetek teh vrstic. Če ne drugega, je zbornik vsekakor razlog za obisk Primskovega, ki nam je z njim postal bližnji in znan. Sam se bom tjakaj zagotovo odpravil in postal ob grobu župnika Jurija Humarja, ki je ta kraj nepozabno zaznamoval.

Rasto Božič

PONATIS STEKLASOVE KNJIGE

Ivan Steklasa, Zgodovina župnije Šent Rupert na Dolenjskem, Ljubljana 1913 – Prvi ponatis ob 90-letnici prvega izida knjige 1913–2003

V lanskem oktobru so v Šentrupertu na Dolenjskem izdali ob 90-letnici izzida prvi ponatis knjige profesorja Ivana Steklase, Zgodovina župnije Šent Rupert na Dolenjskem. Ponatis v nakladi 1.500 izvodov je izpeljalo Turištično društvo Šentrupert, knjiga je prvotno izšla v Ljubljani leta 1913, v 800 izvodih jo je takrat natisnila Katoliška tiskarna v Ljubljani.

Knjiga je bila seveda že davno razprodana, vendar kot temeljno zgodovinsko delo o Šentrupertu in okolici še vedno iskana, aktualna in cenjena. Zaradi povpraševanje po tem delu je lokalna knjižničarka Malči Kostevc že februarja leta 1980 predlagala, naj bi knjigo ponatisnili in se tako oddolžili velikemu rojaku, profesorju Ivanu Steklasi. Pobudo je po dolgih letih ponovno sprožil prejšnji predsednik krajevne skupnosti Šentrupert Bojan Brezovar, izpeljal jo je sedanji predsednik Rupert Gole.

Ponatis knjige, ki jo po ceni 6.000 tolarjev lahko kupite ali naročite pri Turističnem društvu Šentrupert, je torej zopet med nami.

Čeprav so danes mnenja o smislu ponatisa tovrstnih zgodovinskih del različna (kar še posebej velja za ponatise del, kot je ta, brez novega kritičnega aparata ali vsaj sodobnih poljudnih komentarjev za kaj ali ka-

ko?), je knjiga, ki po opremi posnema izvorno izdajo, nadvse dobrodošla.

Namreč, gre za pomembno delo krajevne zgodovine, ki ga je avtor, profesor zgodovine, zemljepisa in slovenskega jezika Ivan Steklasa, doma iz Prelesja, ki je od Šentruperta le za dober streljaj oddaljena vas, razdelil na trinajst poglavij, od katerih je slaba polovica knjige posvečena zgodovini prafare oziroma župnije. Knjigo je začel s prihodom krščanstva v naše kraje in sklenil z dogodki s konca 19. stoletja. Opremljena je s številnimi fotografijami, risbami in skiciranimi načrti, na koncu je podan še ročno izrisan Zemljevid nekdanje veležupnije Šent Rupert, ki ga je v merilu 1:75.000 narisal avtor.

Ko je knjiga leta 1913 izšla, v Šentrupertu bojda ni bilo hiše, ki ne bi imela lastnega izvoda. Kmalu so jo razprodali, zatem vrsto let ni bila na voljo celo v antikvariatih. Danes je na pragu 21. stoletja prav tako, če ne celo bolj, pomembna kot ob prvotnem izidu v začetku 20. stoletja, saj mnogih virov, ki jih je avtor uporabil, danes ni več oziroma so izgubljeni ali uničeni in je tako knjiga, njen novi ponatis, sama postala vir.

Vsekakor je ponatis izredno pomemben tudi za ohranjanje danes vse bolj izginjajoče lokalne identitete in

kulturnega razvoja, ki vse bolj nazadujeta in stagnirata, pa ne zaradi modnega krivca, ki se imenuje globalizacija, ampak je razlog bolj sodobna vseobsegajoča ljubljanzacija in kulturna centralizacija Slovenije, ki vse bolj spominja na tako imenovani kulturni imperializem.

Naj tudi nova zelo lična izdaja, tako kot njena izvirna predhodnica, najde častno mestno v marsikateri domači knjižnici, pa ne samo v Šenturpurtu, kjer so lahko resnično ponosni na ta podvig. Mogoče bo Šenturperčane posnemalo še kakšno turistično društvo ali občinska ustanova, mogoče celo dobro stoječe

podjetje v kakšem večjem in bogatejšem kraju. Naj za primer omenim Novo mesto. Ali je med sodobnimi oblastniki kdo, ki pozna znamenito Zgodovino Novega mesta Ivana Vrhovca iz leta 1891 in njen pomen? Njen ponatis v obliki darila, spominke ali strokovno komentirane knjižne izdaje bi prav gotovo obogatil opesani *meščanski ugled mesta*, ki se še vedno ima za dolenjsko metropolo?!

* V prispevku so uporabljeni nekateri podatki iz Glasila krajanov krajevne skupnosti Šenturpert, leto V/4, 23. december 2003, ki na straneh 11-13 prinaša članek Majde Frelih Ribič, Steklasova Zgodovina župnije Šent Rupert spet med nami.

Jože Zupan

V REŠČIČEV SPOMIN

S prijateljstvom do konca. Lirični svet ustvarjanja Lucijana Reščiča. Izdala Zveza kulturnih društev Trebnje, Trebnje 2004.

Ilustrator Lucijan Reščič se je zapisal v srca številnih, zato je bil letošnji Goliev spominski dan posvečen tudi njemu. Počastitev je bila toliko bolj razumljiva, ker je prej kot v treh mesecih nastal spominski zbornik o liriku in ilustratorju ter molčečem popotniku skozi prekratko življenje – Lucijanu Reščiču.

Gradivo za zbornik *S prijateljstvom do konca* je zbral in uredil Jože Zupan, uvodnik je prispeval Igor Teršar, direktor Javnega sklada RS za kulturne dejavnosti, ki je tudi dal zeleno luč za natis.

V poglavju *S prijateljstvom do konca* so najprej obujanja prijateljev – to so Ivan Gregorčič, Stane Peček, Barica Smole, Jože Zupan in Jožica Žabkar. Spregovorili pa so tudi avtorji, ki jim je Lucijan ilustriral dela – Kristina Brenkova in urednik Boris A. Novak, Polonca Kovač, Zvezdana Majhen (njeno delo z Reščičevimi vinjetami bo šele drugo leto izšlo), Tone Pavček in Marjan Tomšič. Vrednost teh in drugih prispevkov je v spoznanju, da se je vsak približal Lucijanu Reščiču s svojega zornega kota in tako tudi ni ponavljanja.

V poglavju *Lirični svet ustvarjanja* imata osrednjo besedo umetnostna zgodovinarica Maruša Avguštin in višji kustos Jožef Matijević; oba sta daljše obdobje spremljala

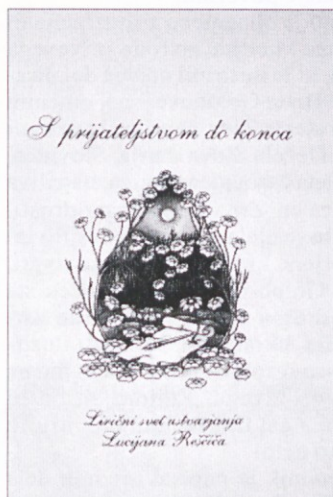
Reščičevo ustvarjanje in lahko brez zadržka trdimo, da sta najboljša poznavalca Reščičevega dela. Poleg že objavljenih prispevkov sta oba pripravila tudi povzetek o Reščičevi ilustraciji.

Spregovorili pa so tudi nekateri kolegi, s katerimi se je Lucijan Reščič vsaj bežno srečal, če že ni ustvaril globljih vezi. To so Jelka Reichman, Rudi Skočir (le-ta je svoje razmišljanje o Reščiču povezoval tudi s Srečkom Kosovelom) in Branko Šuster, ki je tudi sodeloval pri izboru ilustracij in tako poskušal v celoto zlit najbolj razpoznavne Reščičeve ilustracije.

Poglavje *Častilec lepote* prinaša Reščičeve tekste ali intervjuje z njim – le-te so imeli Tina Matoš – še kot šolarka, Barica Smole in Jože Zupan.

Dragocen je že uvodni tekst *Vrednotenje otroških likovnih del*, četudi bo kmalu minilo 30 let od nastanka, je članek ohranil svežino in nasvete tudi za današnji čas.

V naslednjih tekstih je besedilo kdaj kot uvod v ilustrirano delo, drugič je pogled na umetnikovo delo – v mislih imam Alenka Sottler in Sandija Leskovca, obuja spomine na srečanje s šolo in z ljudmi, s prijateljem Severinom Šalijem, svoje razmišljanje pa sklene z mislijo, ki je za nas kot Lucijanovo življenjsko

vodilo:

*Šele ko preženeš iz srca in duše
nestrpnost, / nepotrpežljivost, sovra-
štvo, nepotešljivost in pohlep, /
lahko ustvarjaš lepoto in ljubezen.*

Sklepne misli imajo svoje dopolnilo v uvodni misli:

*Ko črta in barva
potujeta v misel in verz,
se pesni
neslišna melodija v očeh.*

Sklepno poglavje Reščičeva likovna podoba ima poleg podatkov o

Reščiču iz leksikonov še seznam vseh del, ki jim je avtor dal likovno podobo, nato pa je avtor predstavljen še z barvnimi ilustracijami, medtem ko so črno-bele ilustracije skozi ves tekst.

Knjigo je vzorno oblikoval arhitekt Rupert Gole, tiskarna Karantanija se je potrudila, da je nastal lep izdelek. Tudi tokrat pa se je potrdilo že preizkušeno spoznanje, da se vsaka ilustracija v knjigi lahko le približuje izvirniku, ne more pa mu biti enakovredna. Izvirnik je le eden.

Jože Zupan

HIŠNI PRAG LJUBEZNI

Berta Golob: Pogledi s hišnega praga. Ilustriral Marjan Manček. Izdala založba Karantanija v zbirki Metuljčki, Ljubljana 2003 (izšlo 2004)

Pogledi s hišnega praga so sicer drobna knjiga, a bogata po svoji sporočilni vrednosti.

Pisateljica Berta Golob je z delom *Pogledi s hišnega praga* postavila hvalospev hišnemu pragu – konkretno hišnemu pragu v Struževem številka 2, kjer pisateljica živi skoraj vse življenje. Simbolno pa je to hvalnica domu, domovini. Hišni prag je šola opazovanja – v tem je še posebej dragoceno sporočilo – tudi zato, ker gre vse preveč stvari mimo nas. Z vprašanji ob posameznem utrinku opazovanja pa pisateljica nehote ustvarja dialog z bralci. Osnovno življenjsko sporočilo bi lahko našli v osrednji misli: »Lepo je s hišnega praga gledati v svet. Še lepše pa se je iz sveta vrniti na hišni prag.«

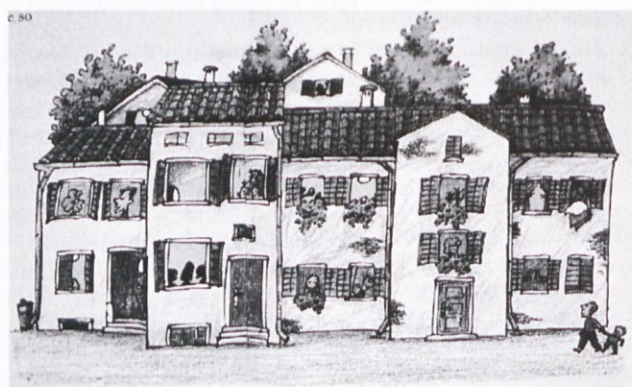
Predvsem pa je vse delo pisano z veliko ljubezni do materinščine – to

je brevir materinščine, ki nam bo prav tudi zdaj prišel, ko smo z Evropo tesneje povezani.

Delo je obogateno z ilustracijami Marjana Mančka, po rodu iz Novega mesta, ki je ilustriral največ del pisateljice Berte Golobove – naj omenim le nekatere: *Žive besede*, *Jezikovni vozli*, *Dežela Slovníčarija*, *Slovnica*, *odčarana čarovnica*, *Vejica*, *nagajiva smejica* in *Zrna dedove modrosti*. Oba sta se ujela s svojim nevsiljivim humorjem, ki blaži tudi resne stvari. Berta Golob in Marjan Manček sta našla drug v drugem dopolnilo ustvarjanja, hkrati pa lahko tudi ilustracije samostojno živijo. In čas jim ne more do živega. Želimo si, da bi kmalu nastalo še kakšno njuno skupno delo!

Uvodnik je napisal urednik dela Jože Zupan.

Ilustracija Marjana Mančka iz knjige *Pogledi s hišnega praga* Berte Golob

Boris Golec

DOLENJSKA MESTA IN TRGI V SREDNJEM VEKU (18)

Razen v Mokronogu torej obstoj lastnega sodstva pred koncem srednjega veka ni zanesljivo izpričan v nobenem drugem dolenjskem trgu. Še najbolj verjeten se zdi pri **Radečah**, ki so bile po urbarjih iz sedemdesetih let 16. stoletja edini trg z izrecno omenjenim trškim sodnikom in sodiščem,¹ sredi 18. stoletja pa za Mokronogom nesporno najbolj avtonomen trg, saj so si upravičeno ali ne lastile pristojnosti zemljiške gospoščine.² Zgornjima dejstvoma velja dodati še dve. V zastavitveni listini kralja Ferdinanda I. Sigmundu Višnjegorskemu iz leta 1532 za gospostvo Žebnik se takoj za gradom navaja tudi radeški trg (*markht Ratschach*),³ nakar je ta omenjen še pri poznejših zastavitvah in končno pri prodaji radeškega gospostva leta 1618.⁴ Dosledno omenjanje trga vzbuja pozornost, saj to v podobnih primerih drugod ni bilo v navadi. Radeški trg je imel očitno večjo težo od mnogih drugih trgov, kar moremo povezati predvsem z njegovim posebnim pravnim položajem. Ko se o Radečah sredi 16. stoletja močno namnožijo viri, se leta 1557 prvič omenja trški sodnik⁵ ter od leta 1561 kontinuirano sodnik in svet.⁶ Relikt zgodnejše dobe, preden se je institucionaliziralo posebno trško sodstvo, so še po urbarju leta 1575 predstavljale letne veče (*das gemain marckhtrecht, so man die vetschen nent*), oblika ljudskega sodišča na stopnji patrimonialnega sodstva, ki naj bi v Radečah potekale »od nekdanj« (*von allter heer*).⁷ Tudi volitve trškega sodnika so imele že leta 1575 daljšo tradicijo,⁸ kar je druga značilnost, ki govori v prid zgodnejšemu avtonomnemu razvoju trške skupnosti. Povedanega ne zmanjšuje dejstvo, da Radeče vsaj do konca 16. stoletja niso premogle trškega pečata, saj so v tem pogledu prve med trgi sledile mokronoškem zgledu.⁹

Listina loškega župnika o zastavitvi hiše v Radečah (ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1398 V. 4., s. 1.); foto: Boris Golec

Vendar pa vse do konca srednjega veka in še tja do srede 16. stoletja, ko stopi radeški trg pred nas z razvito upravo in avtonomijo, ne poznamo ne trških sodnikov ne trškega sveta. Že leta 1361 se je sicer skupaj s prvim po imenu znanim tržanom pojavil tudi sodnik, vendar ta v nasprotju z dosedanjim prepričanjem ni bil trški, temveč deželski.¹⁰ Gre za rzsodbo med celjskima grofoma Ulrikom I. in Hermanom I. z Viljemom Svibenskim, v kateri je med drugim obravnavana zadeva z radeškim tržanom Pirczaphom (*purger ze Ratschach*). Slednjega je Ahac Ekkensteiner tožil pred radeškim sodnikom (*vor dem richter ze Ratschach*), Viljem Svibenski pa neuspešno oporekal, češ da bi mu moral soditi on. Tudi radeško pomirje, izpričano leta 1398 v zastavitveni listini Hansa Širskega, župnika v Loki, ki je zastavil hišo v Radečah (*ze Ratsch in dem purchfrid*), ne more biti posebno trško pomirje, tako kot se v frazi »mit des richter hant« ne skriva trški sodnik.¹¹ V tem primeru bi namreč slednji – kar je povsem neverjetno – nastopal kot zemljiška gosposka. Malo pozneje, leta 1415, srečamo v neki listini omembo pokojnega starega sodnika Gregorja (*des alten richter ze Ratschach*), edinega po imenu znanega radeškega deželskega sodnika. Podobno kot laški sodnik in *amtman* (*die zeit richter vnd amptman zu Tyffer*), ki je omenjeno listino pečatil, je bil bržčas tudi Gregor v isti osebi sodnik in *amtman*.¹²

Iz časa gospostva Celjskih grofov velja omeniti še dve listini, obe nastali leta 1441. Potem ko so bile Radeče v celjsko-habsburški vojni »do tal uničene«, je Friderik I. Celjski dvema svojima možema za zvestobo podelil nepremičnine v dedno last po običajnem pravu radeškega trga in pomirja (*als markchts vnd purckchfrids recht ist daselbs zu Ratschach*). Pri tem je grof v drugem primeru še posebej naročal svojim gradiščanom in sodnikom na Žebniku in v Radečah (*vnsern burggrauen vnd richtern zu Sybenekg vnd Ratschach*), naj prejemnika ščitijo pri podeljenih pravicah.¹³ Ali je bil med sodniki/sodnikoma lahko mišljen tudi že trški sodnik, zaenkrat ne vemo. Obstoj ali neobstoj posebnega trškega sodišča bi mogle po letu 1456 potrditi doslej neznane listine, s katerimi je cesar Friderik III. podelil gospostvo Žebnik–Radeče deželnoknežjim oskrbnikom oziroma zastavnim imetnikom; tako kot govorijo o posebnem trškem sodišču sočasne podelitve gospostva Lož¹⁴ ali trga Črnomelj.¹⁵ Radeški sodnik Baltazar Kluschew, ki je leta 1526 v žebniškem in radeškem deželskem sodišču inventariziral cerkvene dragocenosti,¹⁶ je bil očitno deželski sodnik, vendar je mogel ob njem obstajati tudi poseben trški sodnik ali pa je bil to kar Kluschew sam v dvojni funkciji.

Manj indicev kot pri Radečah kaže na obstoj trškega sodstva in avtonomije v **Žužemberku**. Srednji vek je tu nasploh dokumentiran precej slabše kot za Mokronog ali Radeče, zato pa se od leta 1498 začenja skoraj kontinuirana vrsta urbarjev, v katerih celo 16. stoletje ne zasledimo nobenega sodnika in sploh malo znamenj, ki bi trg v pravnem oziru dvigala nad druga podložna naselja. V urbarju iz leta 1521 se sicer navaja hiša, v kateri je prebival pokojni Martin Richter, ki bi mogel biti glede na »priimek« deželski ali trški sodnik, medtem ko je zanesljivo izpričana huba *amtmanovega* sina (*Mathe des amtmans sun*).¹⁷ Toda ko sta brata Jurij in Wolf Auersperg leta 1538 kupila od kralja Ferdinanda žužemberško gospostvo, ki so ga imeli Auerspergi dotlej v zastavi, trg – drugače kot nekaj let poprej Radeče – ob kupoprodaji sploh ni omenjen.¹⁸ Če ne prej, je prišlo glede trške

sodno—upravne avtonomije do znatnega napredka v drugi polovici 16. stoletja. Tedaj edini dolenski privatni trg, za katerega zategadelj ne obstajajo deželno knežji reformirani urbarji in vizitacijski zapisniki, ki bi služili primerjavi z drugimi trgi, je imel leta 1582 razvito trško sodstvo, saj je trški sodnik iz vrst domačinov pomenil za prebivalce trga prvo sodno instanco.¹⁹

Približno v istem času kot v Žužemberku sta prvič izpričana tudi trška sodnika v Litiji²⁰ in Ribnici,²¹ zadnjih dveh od petih dolenskih trgov, ki so kdajkoli dosegli sodno in upravno avtonomijo. Toda v nasprotju z Mokronogom, Radečami in Žužemberkom nič ne kaže, da bi bila njuna trška sodnika v drugi polovici 16. stoletja že sodna organa v pravem pomenu besede, zlasti če sodimo po reformiranih urbarjih, sočasnih poročilih deželno knežjih komisarjev in protokolih vicedomskega sodišča, kjer bi ju mogli najprej zaslediti, a temu ni tako.

Za srednjeveško **Ribnico** je malo znanega celo o deželskem sodišču tamkajšnjega gospostva. Leta 1417 je denimo Viljem Kompoljski (Gumpeler) »der zeit richter in der Reyffnycz« pečatil listino o poravnavi med Marjeto Čušperško in Jurijem Auerspergom.²² V času najhujših turških pustošenj se sicer leta 1473 omenja celo »trški sodnik«, ²³ vendar ne smemo prezreti dejstva, da gre za ribniškega gradiščana Lenarta, navedenega v kopalni knjigi oglejskega patriarha kot gradiščan (gospostva) in sodnik trga Ribnica (*castellano et iudici oppidi Raiffniz*). Dejansko je bil Lenart deželski sodnik, v vlogi trškega sodnika pa je nastopal samo glede na okoliščine — kot sodna oblast za ribniški trg. Poskrbel naj bi namreč, da neki Hans Pruča vrne ukradeni puščici zbranega denarja zoper Turke in bratovščine sv. Rešnjega Telesa, ki ju je ukradel v času, ko so Turki napadli Ribnico.²⁴ Da v Ribnici tedaj ni obstajalo posebno trško sodišče, posredno spričuje tudi listina, s katero je Andrej Hohenwarter v zameno za grad in glavarstvo Metlika dobil v zastavo deželno knežji grad Ribnico, pri čemer se trg in njegovo sodišče ne omenjata.²⁵

Medtem ko poznamo v srednjeveški Ribnici le posamezne tržane, je za **Litijo** izpričana skupnost trških prebivalcev in noben posameznik. Privilegij Friderika III. o obnovi tedenskega sejma leta 1443 ne govori niti o tržanih, temveč o »vnser leut gemanecklich in vnnserm marckht zu Luthey«. ²⁶ Litija je torej na področju upravne avtonomije močno zaostajala za Višnjo Goro, ki je spadala pod isto deželsko sodišče in gospostvo ter že tedaj premogla trški svet, občino in pečat.²⁷ Tudi naslednjih sedemdeset let se upravni položaj litijskega trga ni mogel bistveno spremeniti. Litijani se namreč v Maksimilijanovi obnovitveni listini za nedeljski sejem iz leta 1514 imenujejo le »die von Lutey«, ²⁸ v sočasnem cesarjevem ukazu kranjskemu upravitelju in vicedomu »vnnsern leuten zu Luthey«, ²⁹ v leto dni mlajšem vicedomovem ukazu o javni razglasitvi sejma pa celo samo kot soseska: »nachberschaft in der Luthey«. ³⁰

Že na pogled gre za pomembno razliko s trgom **Poljane** ob Kolpi, ki sicer nikoli ni razvil lastne uprave in sodstva, vendar grof Friderik Celjski njegove prebivalce že leta 1421 naslavlja kot »vnsern burgern daselbst zu Pöllan«. ³¹ Tržani so dobili tedaj sicer šibek, a koristen privilegij, ki jih je glede fevdalnih bremen dvigal nad druge poljanske podložnike in jim kot skupnosti priznaval že prej uveljavljena naslova trga in tržanov. Brez Friderikovega pisma in njegovih vladarskih potrditev bi trg Poljane pozneje zlahka doletela enaka usoda izgube

trškega naslova kot zakrnela trga Trebnje in Šentvid, tako pa se je, čeprav kot Stari trg, uspel vsaj še 360 let obdržati kot naselje s prizanim trškim naslovom.³²

O zametkih lastne uprave prav tako ni nobenih znamenj v trgih Svibno in Turjak, dveh pozno izpričanih in zgodaj zakrnelih tržcih. O srednjeveškem **Turjaku** tako ali tako ne vemo ničesar, o trgu **Svibno** in njegovih prebivalcih pa poznamo poleg urbarja eno samo listino iz leta 1439. Pomenljivo je, da je tržan Hans Angrer prodal svoje nepremičnine v trgu po kupnem in običajnem pravu pomirja svibenskega trga (*nach kauffs vnd purgkfridsrecht des margks ze Scherffenbergk*). Prodajalec se je skliceval na zaščito štajerskega deželnega kneza oziroma njegovega namestnika na Svibnem, s čimer je bil mišljen pač svibenski oskrbnik, ki je listino tudi pečatil.³³ Če razumemo formulacijo v pomenu trškega pomirja, bi šlo v srednjem veku za edino znano pomirje pri katerem od obravnavanih trgov. Primerjava z dve leti mlajšo formulo pri Radečah (*als markchts vnd purkchfrids recht ist daselbs zu Ratschach*)³⁴ slej ko prej priča, da imamo v obeh primerih opraviti zgolj s splošno formulo. Malo Svibno ni premoglo trškega pomirja z lastnim sodstvom, saj se nenazadnje pri menjavah lastnikov, oskrbnikov in zakupnikov skupaj z gradom nikoli ne omenja niti trg, kaj šele njegovo sodišče.³⁵

Šentvid pri Stični je na prehodu v novi vek izgubil trški naslov, ne da bi poprej uspel razviti lastno upravo. Šentviške tržane srečamo zaradi neugodne strukture virov samo pri najzgodnejših omembah trga leta 1333 in domnevno 1326,³⁶ prebivalce trga – brez atributa tržanov – pa ponovno šele leta 1475, ko se kraj v svetnih virih zadnjič omenja kot trg. Gre za listino Doroteje iz Šentvida (*Dorothea Vrssulln czu Sand Vaytt säligen tochter*) o zastavitvi njive, s katero lahko novi imetnik razpolaga v moči deželnega prava in šentviških trških pravic (*markhtrehtn czu Sand vaytt*), sodi pa višnjegorski gospoščinski oskrbnik oziroma tisto gospostvo in sodišče, pod katera bi v bodoče prišlo njeno imetje.³⁷ Že K. Črnologar je na podlagi listine ugotavljal, da je šentviški trg pripadal gospostvu in deželskemu sodišču Višnja Gora ter da ni imel ne trškega sodnika in sveta ne pravice pečatenja.³⁸ Dejstvo, da je Doroteja za pečatenje listine prosila višnjegorskega trškega sodnika in svet, pa kaže na čedalje večji pomen Višnjjanov kot overiteljev in na verodostojnost njihovega trškega pečata. Vzponu bližnje Višnje Gore, od leta 1478 mesta, je sledil nagli zaton šentviškega trga.

Med specifičnimi problemi, ki jih porajajo nanizani drobcji o posameznih trgih, tako kot pri mestih posebej izpostavljamo vprašanje **voljenega trškega sodnika** iz vrst tržanov. Ta posebna pravica trške skupnosti namreč odraža visoko stopnjo avtonomije, v katero se je že vključil sodnik, prvotno organ trškega gospoda. Deželnoknežja podelitev privilegija o volitvah sodnika Višnji Gori leta 1461 je, kolikor nam je znano, na slovenskih tleh izjema, in sicer skupaj s tri leta mlajšo enako koncesijo ljubljanskega škofa trgu Ljubno v Savinjski dolini (1464).³⁹ Pri tem je treba opozoriti, da so se v istem času volitve celo v mestih šele uveljavljale in da je šlo nemara že za neke vrste »pripravljalno dejanje« pred povzdignitvijo Višnje Gore v mesto. V 15. stoletju ni voljeni sodnik neposredno izpričan v nobenem drugem trgu, če izvajamo posebni primer – (tedaj) gorenjski tržec Bela Peč, kjer so si najpozneje konec stoletja volili sodnika fužinarji.⁴⁰ Šlo je torej za specifičen položaj, ki bi mu na Slovenskem težko našli

primerjavo. V nasprotju s sodobnim poročilom o voljenih belopeških sodnikih je zelo vprašljiva verodostojnost veliko mlajšega pričevanja o zgodnjem obstoju volitev v drugem gorenjskem trgu Vače. Leta 1667 je cesar Leopold I. izdal privilegij, s katerim je potrdil domnevni deželnoknežji privilegij, uničen pred 188 leti, torej v resnično nemirnem letu 1479. Zgolj po navedbi Vačanov naj bi pogoreli privilegij vseboval tudi pravico do letnih volitev sodnikov. Ta je bila sicer del običajnega prava malega vaškega trga v 17. stoletju, njeno prenašanje dvesto let v preteklost pa nima nobene osnove,⁴¹ četudi podelitev »posebne milosti«, podobno kot Višnji Gori, v času najhujših turških vpadov in Friderikove graditve krankske mestne mreže vsaj teoretično ni povsem izključena.

Izsledke o počasnem razvoju trške samouprave na dolenskih tleh sicer posredno potrjujejo primerjave s širšim prostorom. Precej bolj dokumentirano stanje v slovenskoštajerskih kot v kranskih trgih namreč spričuje, da je bilo postopno uveljavljanje sodniških volitev predvsem pojav 16. stoletja. Kolikor nam je znano, je prvi dobil pravico do volitev trškega sodnika trg Ljubno že leta 1464,⁴² za njim pa sta voljenega sodnika leta 1524 izposlovala trga Vojnik in Braslovče, a slednji s pridržkom, da je končna izbira med dvema kandidatom v rokah zemljiškega gospodstva.⁴³ Šele v drugi polovici 16. stoletja so trem navedenim savinjskim trgom z večjimi ali manjšimi težavami sledili drugi štajerski trgi. Kronološko jima tako lahko na Dolenskem postavimo ob bok Mokronog, za katerega so letne volitve zabeležene v privilegiju krškega škofa iz leta 1531. Ker se privilegij opira na starejša določila, nastala med letoma 1505 in 1519, je kratki opis volitev upravičeno označen že »kot od nekdaj« (*wie von alter*).⁴⁴ Glede na usklajenost volilnega dne z dnem, ko je trški sodnik po urbarju iz leta 1502 gospodstvu poravnal dvorni šiling,⁴⁵ pa moremo, kot že rečeno, ne nazadnje domnevati tudi zgodnejši pojav mokronoških volitev.

Poznavanje srednjeveške pravno-upravne ureditve trgov dolenskega prostora je torej skromno in predvsem veliko bolj nepopolno kot v primeru mest. Vendar pomanjkanje virov ni tolikšno, da ne bi slej ko prej naleteli na relevantne elemente lastne uprave, ko bi le-ta kje resnično obstajala oziroma imela zadostno veljavo. Navzlic slabi dokumentiranosti, posredno pa zaradi te-iste, je najsplošnejša ugotovitev naslednja: kvalitativna razlika med mestnimi in trškimi naselji je na tem področju globlja in očitnejša kot na primer v gospodarskem oziru.

Za večino trgov je moč ugotoviti nizko ali neznatno stopnjo pravno-upravne avtonomije. Lastno nižje sodstvo s sicer neznanimi pristojnostmi je zanesljivo izpričano šele od srede 15. stoletja, in še to samo pri treh trgih – Mokronogu, Višnji Gori in Črnomlju –, od katerih mokronoški pozneje edini ni postal mesto. Neevidentnost trškega pomirja in omejena sodna oblast mokronoškega sodnika še v prvih desetletjih 16. stoletja nakazujeta, kako šibke elemente lastnega sodstva smemo pričakovati pri drugih manj samostojnih trgih. Kolikor se drugod omenjajo sodniki, slej ko prej ne gre za predstavnike trške skupnosti, četudi se sredi 15. stoletja na Gorenjskem in Štajerskem pojavljajo krajevni sodniki celo v nekaterih zelo majhnih trgih.⁴⁶ Prav tako je komaj zaslediti trške korporacije, v nasprotju s sodniki neizpodbitne nosilce avtonomne oblasti in uprave. Medtem ko se v starejših mestih obravnavanega prostora pojavi kot predhodnik mestnega

sveta dvanajstija, le-te v trgih ne srečamo. Tudi trški svet in občina tržanov v Višnji Gori, dokumentirana od štiridesetih let 15. stoletja, sta do konca srednjega veka izjema. Zdi se, da je bilo v obravnavanem prostoru naslavljanje trškega predstavniškega organa kot trški svet vsaj v občevanju navzven povezano z obstojem lastnega trškega sodišča. Kot tak ni svet izpričan niti v Mokronogu, ki je imel sicer dolgo tradicijo upravno-sodne emancipacije. Vsekakor pa je tu zgodaj nastala določena korporacija z ambicijami po samostojnosti, saj naj bi Mokronog že v 14. stoletju premogel lasten trški pečat, poleg višnjegorskega edini znani srednjeveški pečat kakšnega kranjskega trga. Nasprotno vse kaže, da drugje ni prišlo niti do izločitve trške občine iz skupnosti vseh tržanov (*gemeine bürgerschafti*), ki se kot edina korporacija pojavlja v inskripcijah listin in drugih virih.

OPOMBE:

¹ Arhiv Republike Slovenije (ARS), Terezijanski kataster za Kranjsko (TK), RDA, N 168, No. 43, urbar Radeče 1575, s. p. – Istotam, Vicedomski urad za Kranjsko (Vic. A.), šk. 107, I/60, lit. S X, urbar Radeče 1576, pag. 317.

² ARS, TK RDA, N 168, No. 25, 20. 1. 1749.

³ ARS, Vic. A., šk. 107, I/60, lit. S XIII–6, 12. 2. 1532.

⁴ Istotam, 5. 6. 1535; šk. 260, I/135, lit. R IX–2, 26. 3. 1618.

⁵ ARS, Zapuščinski inventarji, fasc. XL, R–5, 6. 6. 1557.

⁶ ARS, Vic. A., šk. 373, protokoli zaslišanj 1560–1563, fol. 139, 17. 7. 1561.

⁷ Anton Kaspret, O večah, v: Časopis za zgodovino in narodopisje (ČZN) 4 (1907), str. 219. – Prim. Janko Polec, Razpored sodnih instanc v slovenskih deželah od 16. do 18. stoletja, v: Zbornik znanstvenih razprav VI (1927–1928), Ljubljana 1928, str. 121–122.

⁸ ARS, Vic. A., šk. 107, I/60, lit. S XIII–5, 27. 3. 1575, pag. 545.

⁹ Leta 1596 so Radečani prosili nadvojvodo Ferdinanda, naj jim dovoli, da bi kot druga mesta in trgi uporabljali pravi trški pečat (*eines ordenlichen marckht sigils*), ter predložili njegov osnutek (ARS, Vic. A., šk. 260, I/135, lit. R IX–1, s. d., predstavljeno 9. 5. 1596). Pečat je nato izpričan šele poznega leta 1734 (Steirmärkisches Landesarchiv, Graz (StLA), Innerösterreichische Hofkammer (I.Ö. HK), Reg. 1734–X–11, 22. 5. 1734, 31. 5. 1734).

¹⁰ Jože Koropec, Žebnik, Radeče in Svibno do 17. stoletja, v: ČZN NV 15 (1979), str. 54, zmotno govori o trškem sodniku (*marchrichter*), ki je v viru v resnici imenovan samo »richter ze Ratschach« (ARS, Zbirka listin, Listine iz HHStA, Repertorij III, 1361 IV. 9., Slovenska Bistrica).

¹¹ ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1398 V. 4., s. I. – A. Kaspret, n. d., str. 219, utemeljuje na podlagi radeškega urbarja iz leta 1575, da »so šle vse globe graščaku posestniku /.../ ker je trško obgradje spadalo pod graščino«.

¹² ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1415 X. 22., s. I.

¹³ StLA, All. Urk. Reihe, No. 5732 b, 1441 VI. 5., s. I. (prepis); No. 5764 h, 1441 s. d. (prepis).

¹⁴ ARS, Mikrofilmi, Listine iz HHStA, 14 D/11, 1457 VI. 12., Kranj; 14/D, 1461 V. 22., Lož. – Prim. Božo Otoresec, Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem, Ljubljana 1988, str. 98.

¹⁵ ARS, Mikrofilmi, Listine iz HHStA, 14 D/25, 1461 IX. 4.

¹⁶ Anton Koblar, Kranjske cerkvene dragocenosti I. 1526, v: Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko (IMDK) V (1895), str. 199.

¹⁷ Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien (HHStA), Archiv Auersperg (AAu), A–15–58, Urbar Seisenberg 1521, fol. 37, 37'.

¹⁸ StLA, Kammer–Reg. 1538, fol. 2, 1. 1. 1538.

¹⁹ ARS, Vic. A., šk. 373, protokoli zaslišanj 1582–1584, fol. 24, 5. 1. 1582, fol. 46. 16. 2. 1582.

²⁰ Istotam, šk. 124, I/70a, lit. W XXIII–3, urbar Višnja Gora 1566, s. p., Marckht Littay.

²¹ Istotam, šk. 105, I/59, lit. R X–6, 7. 2. 1580.

²² Regest 1417 XII. 6., v: Fr. Komatar, Das Schloßarchiv in Auersperg, v: Mitteilungen des

Musealvereines für Krain (MMVK) XX (1907), str. 178, št. 309. – Prim. Božo Otorepec, Doneski k zgodovini Ribnice in okolice v srednjem veku, v: *Kronika* 30 (1982), str. 82.

²³ B. Otorepec (istotam, str. 82) navaja, da se »trški sodnik omenja izrecno šele (!) konec srednjega veka in to kot »iudex oppidi Raiffinič«.

²⁴ O vsebini listine gl. Anton Koblar, Drobtnice iz furlanskih arhivov, v: *IMDK I* (1891), str. 23. – Navedba v izvirniku je povzeta po: Milko Kos, Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500), I–III. Ljubljana 1975, str. 521.

²⁵ ARS, Mikrofilmi, Listine iz HHStA, 15 D/17, 1470 V. 10.

²⁶ ARS, Vic. A., šk. 124, I/70a, lit. W XXIII–5, prepis listine 28. 8. 1443; šk. 191, I/105a, lit. L XIII–1, prepis listine 28. 8. 1443.

²⁷ ARS, Collectanea, fasc. 3, prepisi listin, zadevajočih župnijo Višnja Gora, protokol iz 1504–1507, pag. 33–35, V. 23. 1443. – StLA, I.Ö. HK–Sach, K 93/6, prepis iz 16. stoletja, 1444 II. 3., Ljubljana. – Prim. Božo Otorepec, Ob 500–letnici mesta Višnja Gora, v: *Zbornik občine Grosuplje X*, Grosuplje 1978, str. 280 in 281.

²⁸ Prepisa listine 1514 VI. 23., Celje v: ARS, Vic. A., šk. 191, I/105a; šk. 124, I/70a, lit. W XXIII–5.

²⁹ ARS, Vic. A., šk. 124, I/70a, lit. W XXIII–5, 23. 6. 1514.

³⁰ Istotam, prepis ukaza 6. 3. 1515.

³¹ HHStA, AAu, Urkunden, 1421 II. 24., Celje, vidimus v: 1599 IV. 4., Gradec.

³² Tržanom je stare pravice in svoboščine še leta 1781 potrdil lastnik poljanskega fidei-komisnega gospostva knez Henrik Auersperg (HHStA, AAu, Urkunden, 1781 VIII. 1., Dunaj).

³³ ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1439 IV. 24., s. I.

³⁴ StLA, All. Urk. Reihe, No. 5732 b, 1441 VI. 5., s. I. (prepis), No. 5764 h, 1441 s. d. (prepis).

³⁵ ARS, Mikrofilmi, Listine iz HHStA, 8 D/5, 1379 VII. 25. s. I.; ARS, 15 D/16, 1468 IV. 3. – ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1479 I. 15., Gradec. – StLA, Kammer–Reg. 1553, fol. 13, 22. 2. 1547.

³⁶ ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1333 IV. 24., s. I. – Prim. Jože Grebenc, Gospodarska ustanovitve Stične ali njena dotacija leta 1135, Stična 1973, str. 58, št. 175, str. 50, št. 136.

³⁷ Objava v: K. (onrad) Črnologar, Dorf St. Veit bei Sittich 1475 noch ein Markt, v: *MMVK* XIII (1900), str. 137–138. – M. Kos, n. d., str. 613, je zamenjavo letnice 1475 s 1457 zagrešil pomoto. Dejansko obstaja samo listina z dne 1475 I. 3.

³⁸ K. Črnologar, n. d., str. 136.

³⁹ Prim. objavo listine 1464 VII. 17.. v: Franjo Baš, Doneski k zgodovini Gornjegrajskega, v: *ČZN* XXXIII (1938), str. 67.

⁴⁰ ARS, Vic. A., šk. 117, I/67, lit. W–14, Der von Weissenfels freyhaiten, pag. 73; lit. W I–15, Memorial zu Weissenfels, s. d., pag. 92. – Tako zgodnje voljeno predstavništvo je posebnost med trgi, ne pa med fužinarskimi kraji, kar je Bela Peč dejansko bila.

⁴¹ Josip Mal je sicer obstoju privilegija iz časa okoli 1470 pripisoval precejšnjo verjetnost (Privilegiji trga Vače, v: *Carniola NV* III (1912), str. 116–118), vendar omemba sodnika leta 1467 ne more podkrepiti trditve o volitvah (prim. Fran Pokorn, Regesti listin župnijskega arhiva na Vačah, v: *Carniola NV* III (1912), str. 213). Šele leta 1667 je cesar Leopold I. potrdil Vačanom domnevne deželnoknežje svoboščine, kot so mu jih sami posredovali, medtem ko naj bi privilegiji zgoreli že pred 188 leti (1479) med turškim vpadom (ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1667 IX. 21., Dunaj; prim. J. Mal, n. d., str. 191–120). Po J. Malu je sicer »vsled naklonjenosti cesarja Friderika III. meščanskemu življu /.../ zelo verjetno, da jim je te predprave /.../ s svojim pismom uzakonil« (prim. J. Mal, n. d., str. 116–118), pri čemer pa je prezrl, da prošnje Vačanov iz 16. stoletja, ki jih je pritegnil v obravnavo (istotam, str. 118–119), proti pričakovanjem ne govorijo o konkretnem privilegiju, turškem uničenju in enaki vsebini kot zelo poznega leta 1667 (ARS, Vic. A., šk. 285, I/145, lit. W III–1, predstavljeno 3. 2. 1574, predstavljeno 28. 12. 1581).

⁴² Prim. objavo listine 1464 VII. 17.. v: F. Baš, n. d., str. 67.

⁴³ StLA, I.Ö. HK–Sach, K 99, U 15/1, Urbar Hocheneck 1524, fol. 6. – StLA, Stockurbare, Sch. 64/147, Urbar Sanneck 1524, fol. 12.

⁴⁴ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, 1531 II. 23., Strassburg. – Objava v: Peter Hitzinger, Auszug aus dem Archiv des Marktes Nassenfuß, v: *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* VIII (1853), str. 17–19.

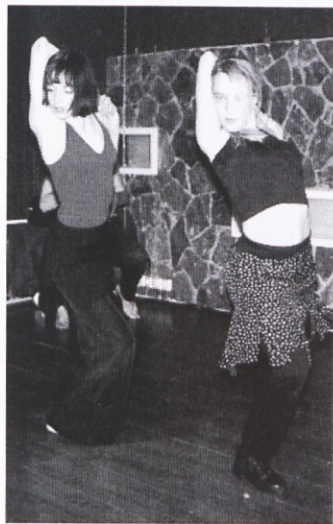
⁴⁵ StLA, Hs. 1230, Urbar Gurk 1502, fol. 97.

⁴⁶ Npr. sodnik na Vačah leta 1467 (regest 1467 VIII. 24. v: F. Pokorn, n. d., str. 213) in istega leta izpričani sodnik na Ptujski Gori: »richter gesessen bey der Newstiftt (Pavle Blaznik, *Historična topografija Slovenije II*. Slovenska Štajerska in jugoslovanski del Koroške do leta 1500, Maribor 1986, II, str. 181).

Dirk Heij: LEBDENJE, 125 x 27 x 150 cm, les (črni gaber), sisal, aluminij

MAREC

Plesni projekt tria Triplless v Klubu LokalPatriot v Novem mestu

NOVO MESTO, 1. marca – V klubu LokalPatriot so odprli razstavo naslovnice Literarne zbirke Goga oblikovalke Sandre Hrovat Grum. Dijaki gimnazije so prebirali odlomke iz Goginih knjig.

NOVO MESTO, 2. marca – V Kulturnem centru Janeza Trdine se je z 2. koncertom samospevov predstavila novomeška mezzosopranistka Irena Yebuah Tiran. Spremljal jo je pianist Klemen Golner.

BREŽICE, 4. marca – V Posavskem muzeju je potekalo medobmočno srečanje mladih pesnikov in pisateljev Dolenjske, Bele krajine in Posavja Urška 2004, ki ga je strokovno spremljal prof. Ivan Gregorčič.

KRŠKO, 4. marca – Otroci in jaz je naslov razstave Jožice Pavlin, ki so jo odprli v Dvorani v parku. Razstavo je predstavila umetnostna zgodovinarica Alenka Černelič Krošelj.

NOVO MESTO, 4. marca – Vseh 18 članov likovnega društva Mavrica se je predstavilo na skupinski slikarski razstavi v Narodnem domu. – V LokalPatriotu se je s projektom Človeški libido ohranja variabilne animalistične linije predstavil glasbeno-plesni trio Triplless. – V Galeriji Krka so odprli fotografsko razstavo TimeBox in Personal topography avtorja Bojana Radoviča. O razstavi je spregovoril Matjaž Berger, z glasbo pa je večer popestrila Leticia Yebuah Slapnik na vibrafonu. – Pod kavarno Tratnik je potekal Četrtek večer s Sašem Hribarjem.

SEVNICA, 4. marca – V Lekos galeriji Ana so na ogled postavili razstavo del slikarja in kiparja Maria L. Vilharja.

TREBNJE, 4. marca – V Piceriji Kamra Gostilne Šeligo je potekal literarni večer s posavsko pesnico Stanko Hrastelj. K prijetnemu vzdušju je prispeval tudi učenec Glasbene šole Trebnje Rok Avbar na klarinetu.

NOVO MESTO, 5. marca – V Narodnem domu so predstavili knjižno novost Sukub pisatelja Vlada Žabota. Z njim se je pogovarjala Jadranka Zupančič, odlomke iz Žabotove knjige je brala Petra Grubar, na harmoniko pa je igral Sandi Ravbar.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 5. marca – Skupina Zvezdice KUD Nove arkade in tamburaška skupina Klasje KUD Žumberak sta pospremili otvoritev razstave akvarelov slikark Banke Medimorac iz Bjelovarja, Jasne Vukmirovič z Reke in Jelice Kupec iz Novega mesta v Zdravilišču Šmarješke Toplice.

BREŽICE, 6. marca – Prleško prekmurska skupina Posodi mi jurja je povabila na koncert v klub Mladinskega centra.

GABRJE, 6. marca – Gledališka skupina KD Otočec je v režiji Maje Beve v kulturnem domu izvedla igro Črna komedija ter jo ponovila še v Kulturnem centru Janeza Trdine v Novem mestu in v OŠ Šmarjeta.

KRŠKO, 6. marca – Na krilih prvega poljuba je naslov koncerta Zorana Predina z Živimi legendami v kulturnem domu.

MULJAVA, 6. marca – Potekal je 11. tradicionalni pohod po Jurčičevi poti od Višnje Gore do Muljave in Krke v spomin na pisatelja in časnikarja Josipa Jurčiča. Osrednja slovesnost je potekala na Jurčičevini, kjer je bil slavnostni govornik pisatelj Vlado Žabot, v kulturnem programu pa so nastopili člani muljavske gledališke skupine, Godba Stična in še drugi. V Ivančni Gorici je ta dan potekalo srečanje mladih novinarjev in literatov. Nekaj dni prej so v Galeriji Kresnička odprli razstavo slik Štefana Horvata.

NOVO MESTO, 6. marca – Tamburaški orkester Dobreč iz Dragatuša je povabil na koncert v Kulturni center Janeza Trdine. – Akademski slikar Jože Marinč je v Dolenjskem muzeju vodil delavnico slikanja z oljnimi barvami.

ŠENTJERNEJ, 6. marca – Na dnevu odprtih vrat šole je nastopil občinski

Slikarka Antonija Petrič na razstavi svojih tihožitij

pihalni orkester, učenci pa so se predstavili z gledališko predstavo Mali princ. ŠENTLOVRENC, 6. marca – V kulturnem domu so na koncertu nastopili: pevska skupina Nov korak KUD Marije Kmetove iz Šentlovrenca, ki je tako obeležila 4. rojstni dan, ter zbor Strune ter Biser in družina Steklasa.

BREŽICE, 7. marca – V Posavskem muzeju je bila nedeljska likovna matineja z restavradorjem in pedagogom Ivanom Bogovčičem.

LJUBLJANA, 7. marca – Novomeški simfonični orkester je nastopil v Slovenski filharmoniji in pod vodstvom Zdravka Hribarja in s priznanimi solisti koncertno izvedel opereto Caričine amazonke Viktorja Parme.

VIŠNJA GORA, 7. marca – Na Čandkovi domačiji so odprli razstavo del akademskega slikarja Franceta Slane.

NOVO MESTO, 8. marca – Tihožitja je naslov razstave Antonije Petrič, ki so jo odprli v restavraciji Splošne bolnišnice. O slikah je spregovoril akademski slikar Savo Sovre, z glasbo pa so večer pospremili učenci Glasbene šole Marjana Kozine ob klavirski spremljavi Cvetke Krampelj.

TREBNJE, 8. marca – Gledališče Prečna je v kulturnem domu zaigralo gledališko predstavo Vinka Moederndorferja Limonada Slovenica v režiji Franca Pluta. Ponovili so jo še v kulturnem domu Metlika in Kulturnem centru Janeza Trdina v Novem mestu.

NOVO MESTO, 9. marca – V avli Kulturnega centra Janeza Trdine so odprli razstavo Vrtičkarji, na kateri so predstavili ustvarjalnost najmlajših iz novomeškega vrtca Kekec. – V LokalPatriotu je potekalo prvo srečanje pred kratkim ustanovljenega društva Klapa novomeških ljubiteljev filma. – V Galeriji Krka so predstavili knjižni projekt Slovenska kronika 1800-1995, ki se je zaključil z izidom 5. knjige. Gostje so bili priznani slovenski zgodovinarji: dr. Marjan Drnovšek, dr. Stane Granda in dr. Igor Grdina ter umetnostni zgodovinar dr. Milček Komelj.

KRŠKO, 10. marca – Lutkovno gledališče Ljubljana je v kulturnem domu gostovalo z lutkovno predstavo Hišica iz kock.

DOLENJSKE TOPLICE, 11. marca – V Hotelu Kristal so predstavili knjigi Sol zemlje in Iskrice v očeh ter istoimensko zgoščenko domačink Marije Regali in ilustratorke Nike Theodore Regali. Nastopil je vokalni kvintet Spev.

KRŠKO, 11. marca – V Valvasorjevi knjižnici je potekal pogovor o mehiški slikarki Fridi Kahlo. Njeno življenje in umetnost so predstavili dr. Manca Košir ter akademska slikarja Martina Koritnik Fajt in Aleksij Kobal.

NOVO MESTO, 11. marca – KD Španski borci so v Kulturnem centru Janeza Trdine gostovali s Partljičevo komedijo Krivica boli. – Pod kavarno Trtnik je potekal Četrtek večer z Bluestreamom.

PODOČJE, 11. marca – V dvorani KS so predstavili arheološka izkopavanja na Starem gradu nad Pobočjem, ki so pod vodstvom dr. Mitje Guština potekala od leta 1992 do 1995. Avtorica knjige je dr. Katarina Predovnik.

TREBNJE, 11. marca – Lutkovno gledališče Tri Kranj je v kulturnem domu uprizorilo predstavo za otroke Kužek in muca.

BREŽICE, 12. marca – Glasbena šola je pripravila koncert tamburaškega orkestra Ferda Livadića iz Samoborja.

ČRNOMELJ, 12. marca – Folklorna skupina Dragatuš je pospremila otvoritev razstave ob stoletnici rojstva črnomaljskega rojaka in dolgoletnega ravnatelja Dolenjskega muzeja, prof. Janka Jarca, v črnomaljskem gradu. – V Razstavišču na Ulici Lojzeta Fabjana so odprli slikarsko razstavo Hrepenenje časa avtorjev članov KUD Laterna.

KOČEVJE, 12. marca – Pozdrav pomladi je bilo naslov območnega srečanja otroških in mladinskih pevskih zborov.

KOSTANJEVICA, 12. marca – V Lamutovem likovnem salonu so odprli skupinsko razstavo Mlada generacija slovenske grafike desetih izbranih grafičnih umetnikov. O delih je spregovorila kustosinja Katja Ceglar. V kulturnem programu sta nastopila flautistka Andreja Zlatič in harmonikar Daniel Ivša.

NOVO MESTO, 12. marca – V klubu LokalPatriot je bila projekcija fotografij in predstavitev kataloga Fotopub 2003 lanske fotografske delavnice.

SEMIČ, 12. marca – Na ogled so postavili razstavo izbranih modnih kreacij

Pesnik Smiljan Trobiš na literarnem večeru in predstavitvi svoje pesniške zbirke *Dan je globok*

in slikarskih del Irene Pavlakovič Štangelj. – V Taborski hiši je potekal literarni večer članov Literarnega kluba Bela krajina in gostov.

STIČNA, 12. marca – Vžgan s plamenom tvojih ran je bil naslov razstave fotografij avtorja Marka Bitenca v Galeriji Slovenskega verskega muzeja. Potekal je tudi literarni večer pesnika Branka Likarja.

TREBNJE, 12. marca – Na dobrodelnem koncertu Odprite srce so nastopili Pihalni orkester Slovenske policije z gosti: Štajerskih 7, Alenko Godec, Nušo Derenda in drugimi.

VELENJE, 12. marca – Novomeški akademski slikar Branko Suhy je izbrane grafike, ustvarjane v obdobju od leta 1993 do 2002, razstavljal v Galeriji Kulturnega centra Ivana Napotnika.

BREŽICE, 13. marca – V Mladinskem centru so odprli kiparsko razstavo del Katerine Stucin in Patricije Trobevšek, učenk šole Famul Stuart.

KRŠKO, 13. marca – Matjaž Javšnik je v klubu Milka zaigral gledališko predstavo *Sex, droge in rocknroll* režiserja Valterja Dragana.

STUDENEC, 13. marca – KD Milana Majcna iz Šentjanža je s komedijo Čaj za dve gostovalo v kulturnem domu.

TREBNJE, 13. marca – Grad teater je v kulturnem domu premierno zaigral komedijo *Fant gre na faks* v režiji Ane Rokvič.

MIRNA PEČ, 14. marca – Mirnopedski gledališčniki so pod režiserskim vodstvom Staše Vovk v domačem kulturnem domu pripravili premierno predstavo *veseloigre Franca Streicherja Vražja vdova*. Z njo so gostovali tudi v novomeškem Kulturnem centru Janeza Trdine.

TREBNJE, 14. marca – Glasbena šola Trebnje je v avli Centra za izobraževanje in kulturo pripravila koncert učencev, ki so si na regijskem tekmovanju z zlatim priznanjem pridobili možnost nastopa na 33. državnem tekmovanju mladih glasbenikov Slovenije.

NOVO MESTO, 15. marca – V Kulturnem centru Janeza Trdine so odprli likovno razstavo *Sprejemanje naših novih prijateljev - integracija bosanskih beguncev*.

BREŽICE, 16. marca – Špas teater je v Prosvetnem domu zaigral monokomedijo *Rifletov šuštar*.

KRŠKO, 16. marca – Kako bi se znebili tujca je naslov komedije, ki jo je v kulturnem domu zaigralo gledališče Satirikon.

BREŽICE, 17. marca – V Intermarketu Picerija Pepe so odprli samostojno razstavo fotografij *Igra narave* Oskarja Gerjeviča.

BREŽICE, 18. marca – V počastitev stoletnice rojstva pesnika Srečka Kosovela so v dvorani glasbene šole pripravili literarni večer.

DOLENJA VAS, 18. marca – Klub osamljenih src je naslov izvirne komedije, ki so jo v gasilskem domu premierno uprizorili igralci KD Žarek.

KOČEVJE, 18. marca – V Pokrajinskem muzeju so predstavili knjigo dr. Boža Repeta *Rdeča Slovenija*.

LOŠKI POTOK, 18. marca – V OŠ dr. Antona Debeljaka je potekala medobčinska revija otroških in mladinskih pevskih zborov, ki delujejo na šolah občin Ribnica, Sodražica in Loški Potok.

MIRNA PEČ, 18. marca – Slovesnosti ob zaključku bralne značke se je v kulturnem domu udeležil pesnik Tone Pavček.

NOVO MESTO, 18. marca – Na novomeški gimnaziji so člani Dramske skupine Goga pripravili predstavo *Na svidenje v peklu*, ki jo je iz romana *Alamut* priredila profesorica Vladka Korošec. Predstavo so večkrat ponovili za dijake. – *Dan je globok* je naslov četrte pesniške zbirke novomeškega pesnika Smiljana Trobiša, ki so jo predstavili v prostorih Visoke šole za upravljanje in poslovanje. – V Knjigarni Mladinska knjiga je potekala Knjižna čajanka za dedke in babice *Besede srca* s svetovalko Slavko Kristan.

TREBNJE, 18. marca – V kulturnem domu je potekala območna revija otroških gledaliških skupin, na kateri so nastopile dramski skupini iz OŠ Mirna, skupina Gledališče doma - družina Steklasa in skupina podaljšanega bivanja OŠ Trebnje. – *Združenje starega in novega* je naslov likovne razstave Jožeta Bartolja, ki so jo odprli v Baragovi galeriji. Kosovelove verze je prebi-

rala Ivanka Višček, umetniške kritike o Bartolju pa sta brala Zala in Florjan Rot. V glasbenem programu je nastopila kantavtorica Zdenka Candellari.

KRŠKO, 19. marca – V Klubu Milka se je s fotografsko razstavo Prehajanja predstavila Anja Zorko, absolventka šole Famul Stuart.

SENOVO, 19. marca – Srečanje plesnih skupin občine Krško je v domu 14. divizije potekalo pod naslovom Plesni mozaik 2004. Nastopilo je 12 skupin iz Leskovca pri Krškem, Kostanjevice, Krškega, Krmelja in Telč.

KOČEVJE, 20. marca – S Klepetalnico se je pričelo 6. območno srečanje otroških gledaliških in lutkovnih skupin v Šeškovem domu.

KRŠKO, 20. marca – V Klubu Milka je bilo mogoče prisluhniti koncertu alternativne glasbe skupin Marvin iz Laškega in God scard.

NOVO MESTO, 20. marca – Sto naslovnice Mladine je naslov razstave, ki so jo odprli v Galeriji Kralj. – V kavabaru Pri slonu so na ogled postavili razstavo Foto rodeo fotografov Mladine Mihe Frasa in Igorja Škafarja. – V klubu LokalPatriot je potekala oddaja Glasbeni vodič z Rastkom Božičem.

SEVNICA, 21. marca – Špas teater je gostoval v kulturni dvorani s predstavo Stevardese pristajajo.

NOVO MESTO, 22. marca – KUD Krka je v prostorih Galerije Krka pripravilo predstavitev knjige štirih zgodb Marijana Ivanuše Kako sem preplaval Kamnito reko.

NOVO MESTO, 22. do 23. marca – Debeluhi v krilcih je naslov predstave, ki jo je v Kulturnem centru Janeza Trdine izvedla Drama SNG Maribor.

ČRNOMELJ, 23. marca – Špas teater je v kulturnem domu gostoval s predstavo Ob letu osorej.

NOVO MESTO, 23. marca – V Glasbeni šoli Marjana Kozine je bil koncert kvarteta klarinetov Clarifour.

NOVO MESTO, 24. marca – Na Gimnaziji sta šolski bralni krožek Bibliofil in Založba Goga ob 50-letnici glasila Stezice pripravila literarni večer z novomeškim pesnikom, pisateljem, novinarjem Dolenjskega lista in urednikom Rasti Milanom Markljem ter Nejcem Gazvoda, dijakom 4. letnika, ki je pred kratkim izdal pesniški prvenec Sedemindvajset. Pogovor je vodila Suzana Krvavica. – Plesne miniature je bil naslov območnega srečanja plesnih skupin Dolenjske in Bele krajine v Kulturnem centru Janeza Trdine.

BREŽICE, 25. marca – V galeriji Posavskega muzeja so odprli razstavo Prestiž Slovenije skupine Vrhunska kultura bivanja s tradicijo. – V župnijski cerkvi sv. Lovrenca je bil koncert Glasbene šole Brežice.

ČRNOMELJ, 25. marca – Zgodbe ne moreš iz žakla zvrnit je naslov knjige Bogomire Kure, ki so jo predstavili v kulturnem domu.

KOČEVJE, 25. marca – V Pokrajinskem muzeju so predstavili knjigo Rdeča Slovenija dr. Boža Repeta.

NOVO MESTO, 25. marca – V Kulturnem centru Janeza Trdine je potekal koncert tamburaške skupine Vodomec z gostom Janezom Doltarjem. – V klubu LokalPatriot je bil gost literarnega večera Zrcala na razpotju Andraž Polič. Pesmi iz zbirke je bral igralec Primož Pirnat.

TREBNJE, 25. marca – Ob materinskem dnevu je KD Trebnje povabilo na prireditev v kulturni dom, na kateri je poleg gostje Nuše Derenda nastopila dramska skupina podaljšanega bivanja OŠ Trebnje z recitalom otroških pesmi Srečka Kosovela. – Trebanjski oktet je s koncertom razveselil stanovalce Doma starejših občanov.

BREŽICE, 26. marca – Na območnem srečanju otroških folklornih skupin so v prosvetnem domu nastopile skupine iz Artič, Pišec in Brežic.

ČRNOMELJ, 26. marca – V razstavnem prostoru KUD Laterna so odprli fotografsko razstavo Svetlopisi Srečka Bastača.

HROVAČA, 26. marca – Gosta prvega letošnjega Škrabčevega literarnega dvojca sta bila koroški pisatelj in letošnji dobitnik Prešernovega nagrade za literarni opus Florjan Lipuš in dijak Slovenske gimnazije iz Celovca Peter Ošlak. Pogovor je vodil Zdravko Duša.

KRŠKO, 26. marca – V prostorih Galerije Krško je svoja dela razstavil novomeški akademski slikar Uroš Weinberger. Za kulturni program sta po-

Sopranistka Mihaela Komočar na svojem prvem samostojnem koncertu v Dvorani v parku v Krškem

skrbela kitarista Andrej Ban in Klemen Škrabec, učenca krške glasbene šole. – V sremiškem hotelu Tri lučke je nastopila tamburaška skupina Drotarji.

NOVO MESTO, 26. marca – V Narodnem domu so predstavili roman Panika Dese Muck. Z avtorico sta se pogovarjala Mario Galunič in Nela Malečkar, pel je šansonjer Jure Ivanušič.

BREŽICE, 27. marca – Prepevajmo pomladi je bil naslov koncerta v župnijski cerkvi sv. Lovrenca, na katerem so nastopili mešani pevski zbor Viva z gostujočima zboroma Vrtojba in Rdeča zvezda iz Saleža.

FARA, 27. marca – V prostorih osnovne šole je potekala 2. tamburaška revija osrednje slovenske regije, na kateri so nastopili tamburaši iz Ivančne Gorice, Litije, Ribnice in Kočevja, gostje večera pa so bili Prifarski muzikanti. V okviru prireditve je bil tudi tamburaški seminar, ki ga je vodil Damir Zajec.

GABRIJELE, 27. marca – Turistično-kulturno društvo Lenart Gabrijele je v cerkvi sv. Lenarta priredilo koncert ljudskih pevcev, na katerem so nastopili: Fantje s Preske, Ljudski pevci iz Boštanj, Koledniki iz Bušče vasi, zbor Zarja iz Velike Račne, Zagoriški fantje in Ljudske pevke s Telč.

KRŠKO, 27. marca – V sremiškem hotelu Tri lučke je domače pesmi pel Posavski oktet. – V Dvorani v parku je na prireditvi Pod dežnikom imela samostojni koncert sopranistka Mihaela Komočar iz Mrtvic pri Leskovcu. V goste je povabila sopranistko Ivano Krajina in Martino Klarič ter basbaritonista Nika Ogorevca.

NOVO MESTO, 27. marca – Špas teater je v Kulturnem centru Janeza Trdine zaigral mjuzikel Obuti Maček. – V Klubu LokalPatriot je novomeška skupina Dan D predstavila svoj nov album Katere barve je tvoj dan.

MIRNA PEČ, 28. marca – Društvo harmonikarjev je povabilo na drugi samostojni koncert v kulturni dom, v goste pa so povabili Podgorjanske prijatelje, ansambel Franca Potočarja in druge.

SEMIČ, 28. marca – Sedmošolci semiške OŠ Belokranjskega odreda so v kulturnem domu Jožeta Mihelčiča ponovili priredbo igre R. Dahla Matilda.

BREŽICE, 29. marca – Glasbena šola je povabila na avtorski večer pianista Vinka Mardešiča.

BREŽICE, 30. marca – V Glasbeni šoli so na koncertu nastopili udeleženci in nagrajenci tekmovanj v tekočem šolskem letu.

KRŠKO, 31. marca – Na območni reviji Pesem mladih src 2004 je v kulturnem domu nastopilo devet predšolskih in otroških pevskih zborov iz Krškega, Podbočja, Koprivnice, Senovega, Brestanice in Kostanjevice.

NOVO MESTO, 31. marca – V Kulturnem centru Janeza Trdine je potekal kabaretni koncert Patetico.

ČRNOMELJ, marca – Člani gledališke skupine ZIK Črnomelj so na oder domačega kulturnega doma premierno postavili komično satiro Hamlet v Dolenjih Guzincih. Predstavo je režirala Helena Vukšinič.

LITIJA, marca – V knjižnici se je predstavil študijski krožek Beremo z Manco Košir, ki v litijski in šmarski občini deluje nekaj let.

PTUJ, marca – Na razstavi 2. mednarodnega ekstepora na temo Maska, na katerem je sodelovalo okrog 160 slikarjev iz Slovenije, Avstrije, Italije in Madžarske, je grand prix Mestne občine Ptuj prejel novomeški akademski slikar Uroš Weinberger.

SEVNICA, marca – V galeriji sevniškega gradu je bila na ogled razstava fotografij instalacij na prostem in instalacij Poetični dvogovori s kraji Damjana Popelarja, arhitekta iz Gabrijel. Na otvoritvi je o razstavi spregovoril prof. Tomaž Valena z ljubljanske Fakultete za arhitekturo, avtor razstave ter Blanka Knez, Sebastian Hočevnar in dekleška skupina Idila pa so izvedli izviren performans.

APRIL

KRONIKA
Rast 3–4 / 2004

BREŽICE, 1. aprila – Glasbeno gledališče Melite Osojnik je v knjižnici gostovalo z otroško predstavo Zgodba o izgubljeni dudi.

KRŠKO, 1. aprila – Literarna sekcija KD je v Dvorani v parku pripravila večer poezije in glasbe, na katerem so se predstavile štiri posavske besedne

Fotografinja Maja Bačer v razstavišču kavabara Pri slonu v Novem mestu

ustvarjalke: Slavica Jarkovič, Doroteja Jazbec, Stanka Hrastelj in Tamara Vonta ter kvartet klarinetov ClariFour in organist Lucijan Cetin.

METLIKA, 1. aprila – Gledališče Geoss je v kulturnem domu izvedlo Burko o jezičnem dohtarju. Predstavo je režirala Anka Kolenc.

NOVO MESTO, 1. aprila – V Kulturnem centru Janeza Trdine je potekala območna revija predšolskih in otroških pevskih zborov. – V kavabaru Pri slonu so odprli razstavo fotografij Maje Bačer z naslovom Kič/krš. – Bralni krožek pri novomeškem Razvojno izobraževalnem centru, ki ga vodi trebanjska pisateljica Barica Smole, je medse povabil novomeškega pesnika in pisatelja Milana Marklja. – V Domu starejših občanov so odprli likovno razstavo novomeške slikarke Jožice Škof z naslovom Dih pomladi. Slovesnost so popestrili pesnik Smiljan Trobiš, citrarka Lavra Martinčič in člani folklorne skupine Kres. – Pod kavarno Tratnik so na Četrtekovem večeru zavrteli film Romana Makšeta o alpinistu Andreju Markoviču.

ČRNOMELJ, 2. aprila – KUD Vesel teater iz Dolenjskih Toplic je v kulturnem domu gostovalo s komedijo Bosa v parku.

KOČEVJE, 2. aprila – V Šeškovem domu je bila prireditev Ples in gib.

KRŠKO, 2. aprila – Mladost s harmoniko je bil naslov koncerta ob desetletnici poučevanja harmonike Tonija Sotoška v kulturnem domu.

MIRNA PEČ, 2. aprila – KUD Mirna Peč je na domačem odru še enkrat zaigralo veseloigro Vesela vdova. Ponovili so jo tudi v Kulturnem centru Janeza Trdine v Novem mestu, v gasilskem domu v Stranski vasi ter v trebanjskem in metliškem kulturnem domu ter na Dvoru.

RIBNICA, 2. aprila – V galeriji Miklova hiša so odprli razstavo Meje in omejitve Dušana Kirbiša. O razstavi je spregovoril Igor Zabel.

SEMIČ, 2. aprila – V kulturnem domu je potekala revija pevskih zborov Bele krajine.

VELIKI PODLOG, 2. aprila – V gasilskem domu je Veseli oder KD Žarek uprizoril izvirno komedijo Klub osamljenih sončnic. Naslednji dan so jo ponovili v Artičah in kasneje še v Zdolah.

ADLEŠIČI, 3. aprila – Gledališka skupina Zik Črnomelj je v kulturnem domu uprizorila komedijo Hamlet v Dolenjih Guzincih.

BRESTANICA, 3. aprila – V Domu svobode so pripravili Večer z Ježkom.

KRŠKO, 3. aprila – V sremiškem gostišču Tri lučke so zapele ljudske pevske s Krškega polja, naslednji dan pa so pripravili voden ogled razstave Stari časi, kam hitite.

MOKRONOG, 3. aprila – Gledališka skupina KD Otočec je v kulturnem domu zaigrala Črno komedijo.

OREHOVICA, 3. aprila – V kulturnem domu je bil koncert zbora Ajda z gostujočima Šentjernejskim oktetom in Triom klarinetov.

SEMIČ, 3. aprila – V Taborski hiši so na ogled postavili razstavo drsank in kvačkanih nageljnov.

NOVO MESTO, 5. aprila – V Dolenjskem muzeju so predstavili arheološko brošuro o novomeških situlah in predlog, da Novo mesto postane mesto situl. – V Kulturnem centru Janeza Trdine je potekala zaključna prireditev predšolske bralne značke Mavrična ribica s podelitvijo priznanj in značk ter s predstavo Maček Muri v izvedbi Družinskega gledališča Kolenc. – V Klubu LokalPatriot so odprli razstavo z naslovom Koncertna fotografija.

BREŽICE, 6. aprila – Primorsko dramsko gledališče je v prosvetnem domu gostovalo s satiričnim kabaretom Borisa Kobala Dragi Kučan ti pišem...

DOLENJSKE TOPLICE, 6. aprila – Moški pevski zbor Šmihel je obogatil otvoritev likovne razstave Vera, upanje, ljubezen avtorice Mihaele Žakelj Ogrin v Zdravilišču.

KRŠKO, 6. aprila – V Dvorani v parku so predstavili knjigo Zapuščina Janeza Vajkarda barona Valvasorja v Krškem. Knjigo sta predstavila urednica Alenka Černelič Krošelj in soavtor prevoda mag. Igor Weigl.

NOVO MESTO, 6. aprila – Volodja Balžalorsky in Igor Saje sta glasbeno pospremila otvoritev razstave likovnih del Iva Prančiča v Galeriji Krka. Umetnika je predstavil dr. Andrej Smrekar. – Koncertni cikel Jazzinty abonma

Rogistka Maja Burger na koncertu v Kulturnem centru Janeza Trdine v Novem mestu

se je pričel s koncertom kabareta Patetica v Kulturnem centru Janeza Trdine.

ŠENTJERNEJ, 6. aprila – V osnovni šoli je bila zaključna prireditev predšolske bralne značke Mavrična ribica za šentjernejsko občino. Družinsko gledališče Kolenc je zaigralo predstavo Maček Muri.

KRŠKO, 7. aprila – Lutkovno gledališče Maribor je v kulturnem domu gostovalo z lutkovno predstavo Deklica in angel.

KRŠKO, 8. aprila – Pesem mladih src 2004 je bil naslov območne revije mladinskih pevskega zborov v kulturnem domu.

NOVO MESTO, 8. aprila – V Narodnem domu so predstavili knjigo Arhitektura za vse čase arhitekta in publicista akademika Marjana Mušiča. Predstavila sta jo arhitekt Marko Mušič in umetnostni zgodovinar dr. Nace Šumi. Za kulturni program je poskrbela violinistka Petra Božič. – Pod kavarno Tratnik je Četrtek večer potekal s kabarejsko skupino Slon in Sadež.

PIŠECE, 8. aprila – V večnamenski dvorani je bila območna revija otroških pevskega zborov.

SEVNICA, 8. aprila – Anemone, ki jih meri čas je bil naslov razstave boštanjskega rezbarja, oblikovalca unikatnega pohištva, kiparja in restavradorja Alojza Raka v Lekos galeriji Ana. Umetnika je predstavil Jožef Matijevič, v kulturnem programu pa je nastopil klavirski kvartet.

TREBNJE, 8. aprila – Mini teater je v kulturnem domu uprizoril predstavo za otroke O deklici, ki je prehitro rasla.

BREŽICE, 9. aprila – V klubu Mladinskega centra je bil večer songov in poezije avtorjev Saše in Gusa.

KRŠKO, 9. aprila – Skupini Dom za sanje in Ad Libitum sta povabili na koncert v Klub Milka.

NOVO MESTO, 9. aprila – V Kulturnem centru Janeza Trdine so predstavili filmski prvenec Vesmina Kajtazoviča Med nebom in zemljo, sledil je pogovor z avtorjem.

KRŠKO, 10. aprila – V Dvorani v parku je bil koncert kvarteta klarinetov ClariFour.

DOBOVA, 12. aprila – V župnijski cerkvi Imena Marijinega so na tradicionalnem velikonočnem koncertu nastopili domači pevskega zbori, učenci dobovske šole, člani KD Žarek, rogisti in pihalni orkester iz Loče.

NOVO MESTO, 12. aprila – KD Tartini je v Kulturnem centru Janeza Trdine pripravilo Pomladni koncert. Nastopil je komorni orkester pod vodstvom Aleša Makavca, nastopili sta rogistka Maja Burger in mezzosopranistka Irena Yebuah Tiran ter združeni pevskega zbori.

STRAŽA, 12. aprila – V kulturnem domu je bil velikonočni koncert z nastopom Šavrank in KvinTona ter pevcev ljudskih pesmi.

TREBNJE, 12. aprila – Gledališka skupina KD Šentrupert je v kulturnem domu zaigrala komedijo Bog ne daj, da bi crknu.

ČRNOMELJ, 13. aprila – Osem otroških pevskega zborov belokranjskih osnovnih in podružničnih šol je nastopilo v kulturnem domu na 19. reviji otroških pevskega zborov Bele krajine pod naslovom Zapijmo pesem.

NOVO MESTO, 13. aprila – Mali gledališki oder je naslov medobmočnega srečanja otroških gledaliških skupin, ki je potekalo v Domu kulture. – V Kulturnem centru Janeza Trdine so odprli razstavo podvodne fotografije z izborom najboljših fotografij 6. mednarodnega natečaja. – V Šolskem centru so odprli razstavo izdelkov umetnostnega varjenja Jožeta Lisca.

KRŠKO, 14. aprila – V Dvorani v parku je nastopil harmonikarski ansambel iz Švice Akordeon Treff Embrach in harmonikarji domače glasbene šole.

METLIKA, 14. aprila – Na medobmočnem srečanju plesnih skupin Bele krajine, Dolenjske in Posavja so nastopili plesalci plesnih šol Anika iz Krškega, Enough iz Brežic, Terpsihore iz Novega mesta, plesnih društev Pan iz Novega mesta, in Krokar iz Metlike, Harlekin KD Kostanjevica na Krki in Tarantela Mladinskega centra Krško.

NOVO MESTO, 14. aprila – V Kulturnem centru Janeza Trdine so odprli razstavo izbranih likovnih del, ki so nastala na lanski tradicionalni 40. poletni

likovni koloniji v Medijskih toplicah na Izlakah. – Gledališče Satirikon je v Kulturnem centru Janeza Trdine gostovalo s komedijo Rjazanova, Braginskega in Slaparja Poljub za lahko noč.

BREŽICE, 15. aprila – Muzejska svetovalka dr. Irena Lazar je v Posavskem muzeju imela predavanje z naslovom Stekleni odsevi, tradicija steklarske obrti skozi arheološka obdobja.

ČRNOMELJ, 15. aprila – Igraj kolce je naslov 21. revije otroških folklornih skupin Bele krajine, ki je potekala v kulturnem domu.

METLIKA, 15. aprila – Člani metliške folklorne skupine Ivana Navratila so »na placu zavirali kolo«, igrala je tudi Mestna godba, kot gostja pa je nastopila otroška folklorna skupina iz Dragatuša.

NOVO MESTO, 15. aprila – Slavka Kristan je v Knjigarni Mladinska knjiga vodila knjižno čajanko za dedke in babice na temo Če bralec na rajžo gre. – V Kulturnem centru Janeza Trdine je potekal prvi del območne revije odraslih pevskih zborov. – V kava baru Pri slonu so odprli likovno razstavo Vita Šaruge. – V Klubu LokalPatriot je bilo mogoče prisluhniti koncertu kvarteta kitarista Sama Šalamona z gostom, saksofonistom Daveom Binneyem. – Pod kavarno je potekal Četrtek večer s pevcem Janezom Doltarjem.

SEVNICA, 15. aprila – V okviru prireditve Kultura brez meja je potekalo območno srečanje otroških pevskih zborov sevniške občine.

TREBNJE, 15. aprila – Litearni večer v piceriji Kamra Gostilne Šeligo je bil posvečen pesniški zbirki Drobeci sonca Franceta Režuna in ilustratorja Lucijana Reščiča.

BREŽICE, 16. aprila – V cerkvi sv. Roka je bil prvi koncert Pesem Posavja 2004.

ČRNOMELJ, 16. aprila – Naj slike govorijo je naslov razstave Dreje Novak, ki so jo odprli v Galeriji Laterna. – V kulturnem domu je bil koncert romske glasbe s skupino Šukar.

KRŠKO, 16. aprila – V Klubu Milka so odprli fotografsko razstavo Ženski akt dolenjske avtorice Sonje Kralj. – Josipa Lisac je povabila na koncert v kulturni dom.

KRŠKO, 16. do 18. aprila – V smreškem gostišču Tri lučke je nastopila tamburaška skupina Drotarji, prisluhniti je bilo mogoče ljudskim pevkam iz Telč ter ljudskim pevcem iz Dolenje vasi.

LESKOVEC PRI KRŠKEM, 16. do 17. aprila – Domači gledališčniki so v osnovni šoli zaigrali komedijo Cvetje hvaležno odklanjamo.

METLIKA, 16. aprila – V kulturnem domu je potekalo srečanje plesnih skupin Bele krajine, Dolenjske in Posavja.

NOVO MESTO, 16. aprila – V Kulturnem centru Janeza Trdine se je nadaljevala območna revija odraslih pevskih zborov.

TREBNJE, 16. aprila – 11. spominski dan Pavla Golie je bil posvečen domačemu ilustratorju Lucijanu Reščiču. Prof. Jože Zupan je ob tej priložnosti predstavil nov zbornik o umetniku z naslovom S prijateljstvom do konca, spregovoril pa je tudi o širitvi stalne razstave Rastoča knjiga. Slavnostni govornik na akademiji je bil pesnik Tone Pavček. Podelili so Golieva priznanja, častna občanka pa je postala sopranistka Vilma Bukovec.

ŽUŽEMBERK, 16. aprila – V osnovni šoli je bil dobrodelni koncert družinskega tria Novina.

BUČKA, 17. aprila – Bučenski ramplači so povabili v kulturni dom na prvi samostojni koncert. V goste so povabili ansambel Tramte, duo Mladost, harmonikarja Draga Jeleniča in Ladislava Lekšeta ter skupino OŠ Mokronog.

KOSTANJEVICA, 17. aprila – Lunca, ti si kriva je bil naslov šestega samostojnega koncerta ženskega pevskega zbora Aktiva kmečkih žena Pod Gorjanci. Gosta večera sta bila Joži Kališnik in citrar Miha Dovžan.

KRŠKO, 17. aprila – V avli Kulturnega doma je potekalo srečanje oktetov in malih pevskih skupin Pesem Posavja 2004.

MIRNA, 17. aprila – KUD Klas Mira je pod režiserskim vodstvom Stanka Tomšiča v TVD Partizan premierno izvedel dramo v treh dejanjih Poršija Koklin. Ponovili so jo v muljavskem kulturnem domu.

Ilustrator Marjan Manček, pisateljica Berta Golob in urednik Jože Zupan na predstavitvi knjige

MOKRONOG, 17. aprila – Trije vaški svetniki je naslov komedije, ki jo je v kulturnem domu zaigrala gledališka skupina KUD Groblje pri Domžalah.

NOVO MESTO, 17. aprila – V prvem delu 5. revije simfoničnih orkestrrov slovenskih glasbenih šol so v Kulturnem centru Janeza Trdine nastopili štirje: iz Novega mesta, Brežic, Hrastnika in Žalca. – V Klubu LokalPatriot je bil koncert skupine The Bambi Molesters.

STARI TRG, 17. aprila – Dramska skupina ZIK Črnomelj je v osnovni šoli predstavila igro Hamlet v Dolenjih Guzincih, ponovila pa jo je še v novomeškem Kulturnem centru Janeza Trdine.

ŠENTJERNEJ, 17. aprila – Mešani pevski zbor Vlaste Tavčar je 25-letnico delovanja obeležil s koncertom v OŠ. Nastopili so še mešani pevski zbor Ajda Orehovica, pevska skupina Plamen iz Škocjana, violinistka Petra Božič in harmonikar Branko Rožman ter Nace Junkar.

ČRNOMELJ, 18. aprila – V športni dvorani OŠ Mirana Jarca je Godba Črnomelj predstavila novo zgoščenko Belokranjci Belokranjcem. Na koncertu so nastopili vsi belokranjski glasbeniki, ki so sodelovali pri snemanju.

KRŠKO, 18. aprila – V drugem delu 5. revije simfoničnih orkestrrov slovenskih glasbenih šol so v krškem kulturnem domu zaigrali glasbeniki krške in logaške glasbene šole ter orkestra Zveze primorskih glasbenih šol.

NOVO MESTO, 18. aprila – Slovensko narodno gledališče Nova Gorica je v Kulturnem centru Janeza Trdine zaigralo Kobalov satirični kabaret Dragi Kučan ti pišem ...

SEMIČ, 18. aprila – KD Otočec je v kulturnem domu zaigralo Črno komedijo.

SEVNICA, 18. aprila – Na gradu je bil 3. koncert Pesem Posavja 2004.

VELIKE LAŠČE, 18. do 25. aprila – V okviru svetovnega in slovenskega dneva knjige je potekal večer pesmi in poezije domače vokalne skupine, akcija knjižnice Podarimo knjigo, predstavitev mladinskega znanstveno-fantastičnega romana domačine Ane Porenta Virtualni svet.com na Trubarjevi domačiji, pogovor z Andrejem Rozmanom Rozo, predavanje o Trubarju in prvi slovenski knjigi in multimedijška predstavitev Benke Pulko.

NOVO MESTO, 19. aprila – Na literarno-glasbenem večeru v Knjigarni Goga so predstavili prevode novogrške kratke proze in grško ljudsko glasbo v interpretaciji pevke Klarise Jovanović in kitarista Žarka Živkovića.

ŠENTRUPERT, 19. aprila – Na OŠ dr. Pavla Lunačka so pripravili prvo predstavitev knjižne novosti pisateljice Berte Golob in ilustratorja Marjana Mančka, Pogledi s hišnega praga, ki je izšla pri Založbi Karantanija. Pogovor z gosti je vodil prof. Jože Zupan.

BREŽICE, 20. aprila – Gimnazijsko KUD Franja Stiplovska je pod mentorstvom prof. Bernardke Ravnikar pripravilo Brežiško akademijo gimnazijcev, ki so jo izvedli v Prosvetnem domu.

ČATEŽ, 20. aprila – V Termah so odprli razstavo Lions mednarodnega likovnega natečaja 2003/2004 v Posavju Ustvarimo svetlejši jutri.

NOVO MESTO, 20. aprila – V Knjigarni Goga je potekala lončarska delavnica za otroke Glina in pravljice z Vesno Majes.

BREŽICE, 21. aprila – Na območni reviji mladinskih pevskih zborov Brežice 2004 se je v Srednji ekonomski in trgovski šoli predstavilo deset zborov iz Globokega, Dobove, Bizeljskega, Pišec, Cerkelj, Velike Doline, Artič in Brežic.

NOVO MESTO, 21. aprila – Osrednja prireditev ob mednarodnem in slovenskem dnevu knjige je bila v Narodnem domu, kjer so se zbrali besedni ustvarjalci z območja novomeške občine in gostje iz Karlovca. Prisluhniiti je bilo mogoče pogovoru Jadranke Zupančič z letošnjim dobitnikom plakete Novega mesta, publicistom Slavkom Doklom. Program je popestrila Marija Jerele. – V avli Kulturnega centra Janeza Trdine so na območni reviji nastopili mladinski pevski zbori. – Prof. Irena Potočar Papež je v Knjigarni Goga predstavila polstoletno pot Stezic.

RIBNICA, 21. aprila – Na literarnem večeru v Miklovi hiši so predstavili tri izvirne romane, ki so izšli v preteklem letu pri Založbi Mondena, avtorjev

Na razstavi 15. otroškega ekstempora v Lamutovem likovnem salonu v Kostanjevici

Sama Dražumeriča, Ivanke Mestnike in Gorana Gluvića. Z gosti se je pogovarjal Ivo Frbežar. Predstavitve so naslednji dan ponovili v novomeškem Narodnem domu.

ČRNOMELJ, 22. aprila – V kulturnem domu je bila gledališka predstavitev pesniške zbirke *Pesmi treh*.

HROVAČA, 22. aprila – Na Škrabčevi domačiji so predstavili knjigo dr. Vita Hazlerja *Kozolci na Slovenskem*.

KRŠKO, 22. aprila – V Dvorani v parku so pripravili predstavitev antologije grške kratke proze *Luči na odprtem morju* v besedi in glasbi s Klariso Jovanovič in Žarkom Živkovičem.

MIRNA, 22. aprila – V športni dvorani osnovne šole je potekala območna revija otroških pevskih zborov trebanjske občine.

NOVO MESTO, 22. aprila – Večnost trenutka je naslov fotografske razstave Janka Orača, ki so jo odprli v stavbi na Seidlovi 1. – V OŠ Dragotina Ketteja so predstavili pesniški prvenec V objemu pelina Novomeščanke Hede Rus Kastelic. Nastopila so: vokalna skupina tamkajšnjih učiteljic in kvintet Spev ter violinistka Petra Božič. – Na tematskem literarnem večeru v Knjižarni Goga so predstavili Baudelairove zbirke *Rože zla* v prevodu Marije Javoršek. – Med odsevi in resničnostjo je naslov fotografske razstave Mateja Škofa, ki so jo na ogled postavili v atriju Visoke šole za upravljanje in poslovanje. – Lutkovno gledališče Ljubljana je v Domu kulture izvedlo lutkovno glasbeno predstavo *Zakaj*. – Četrtek večer Pod kavarno je potekal s skritimi kamerami Francija Keka.

SEVNICA, 22. aprila – Ob svetovnem dnevu knjige je knjižnica povabila v Očkov kotiček Damijana Šinigoja.

BREŽICE, 23. aprila – V knjižnici so predstavili knjigo *Po zemlji okoli sonca* popotnice Benke Pulko.

ČRNOMELJ, 23. aprila – V Špeličevi hiši so na ogled postavili skulpture Janeža Pereniča z Brezovice.

KOSTANJEVICA, 23. aprila – V Lamutovem likovnem salonu so odprli razstavo 15. otroškega ekstempora in 1. mednarodnega srečanja mladih likovnikov. Na prireditvi so sodelovali domači pihalni orkester in učenci kostanjeviške osnovne šole.

KRŠKO, 23. aprila – V Dvorani v parku je potekal literarni nočno sedmih literatov iz krške občine – V Klubu Milka je bil koncert skupine Entreat iz Novega Gorice in Chang Ffos iz Zagreba.

METLIKA, 23. aprila – V kulturnem domu so predstavili knjigo folklornih pripovedi iz Bele krajine *Zgodbe ne moreš iz žakla zvrnit*.

MIRNA, 23. aprila – Mešani peski zbor DU Murna je petletnico delovanja proslavil s prireditvijo *Za Mirno* s ljubeznijo v dvorani TVD Partizan. Gostje so bili igralska skupina, zbor župnije Mirna, Jožica Kališnik in Miha Dovžan ter Polona Tratar.

MOKRONOG, 23. aprila – Orkester slovenske policije je imel koncert v kulturnem domu, nastopila pa sta še gosta Alenka Godec in Matjaž Mrak.

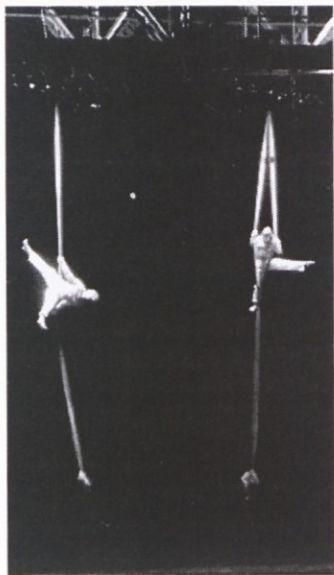
NOVO MESTO, 23. aprila – V športni dvorani Marof je bil koncert Orkestra Slovenske vojske, Partizanskega pevskega zbora in skupine Rokn band ob dnevu upora proti okupatorju. – Na koncertu v OŠ Grm sta nastopila mešana pevska zbora Adriatic iz Hrvatina in Revoz iz Novega mesta. – V Narodnem domu so odprli fotografsko razstavo *Pustni ples* v Narodnem domu v 19., 20. in 21. stoletju.

RAKA, 23. aprila – V šoli so na dobrodelnem koncertu nastopili: Fantje z vasi, Strake z Rake, raški moški pevski zbor, ansambel Jasmin in Frančič, gost večera pa je bil Vili Resnik.

ARTIČE, 24. aprila – V Prosvetnem domu je potekalo območno srečanje folklornih skupin Posavja, na katerem so nastopile dve skupini iz Artič ter po ena iz Pišec in Senovega.

ČRNOMELJ, 24. aprila – V Kulturnem domu so pripravili revijo folklornih skupin Bele krajine.

DOBRNIČ, 24. aprila – KUD Vesel Teater iz Dolenjskih Toplic je v kul-

Iz umetniške akcije *Nebo ni mistika*, ampak je prostor inscenatorja Matjaža Bergerja

turnem domu uprizoril komedijo *Bosa* v parku.

KRŠKO, 24. aprila – V Dom kulture so povabili na večer baletno-plesnih uspešnic s solisti in ansamblom Opere in baleta SNG Maribor. – Vokalna skupina Valvasor je v cerkvi sv. Ruperta pripravila tretji samostojni koncert.

SEMIČ, 24. aprila – V Taborski hiši so odprli razstavo slik Marjana Skumavca. Umetnika je predstavil Aco Lebarič, za glasbeno popestritev pa so poskrbele pevka Sandra Šuštaršič, učenke semiške podružnice črnomaljske glasbene šole in kitarist Armin Furjan.

ŠENTJERNEJ, 24. aprila – Dekliški pevski zbor *Beli cvet* je kot gosta na svoj koncert v osnovno šolo povabil tolkalno skupino *Muvaruvagruva*.

TREBNJE, 24. aprila – V kulturnem domu je potekala območna revija odraslih pevskih zborov občine Trebnje.

GORA, 25. aprila – Na literarno-glasbeni prireditvi *Pomlad* na vasi so v gasilskem domu nastopili: mladinski in otroški pevski zbor ter literatki Marija Pompe in Slavica Jarkovič.

KRŠKO, 25. aprila – Nobena svinja me več ne pogleda je bil naslov predstave *Mala komedija - Jake Šraufcigerja* v kulturnem domu.

NOVO MESTO, 27. aprila – Na *Loki* je potekala umetniška akcija inscenatorja Matjaža Bergerja *Nebo ni mistika*, ampak je prostor.

ČRNOMELJ, 29. aprila – V kulturnem domu so na koncertu predstavili novo zgoščenko *Mama se kerava* glasbene skupine romskega KD Vešoro.

NOVO MESTO, 29. aprila – Knjižnica Mirana Jarca je povabila na predstavitev publikacije Družina Gregorič avtorjev Anice Bobič in Andreja Majcna. – Četrtek večer pod kavarno *Tratnik* je potekal s pevko Ditko Haberl in kitaristom Žarkom Živkovičem.

SEMIČ, 29. aprila – V Taborski hiši so odprli razstavo slik Marjana Skumavca.

SEVNICA, 30. aprila – V kulturnem programu na osrednji prireditvi ob vstopu Slovenije v EU so nastopili Mešani pevski zbor Primoža Trubarja Loka, Godba Sevnica, otroški zbor in pevska skupina Mačkice iz OŠ Krmelj ter Big band Sevnica.

ŠENTRUPERT, 30. aprila – Na osrednji trebanjski prireditvi ob vstopu Slovenije v EU so za kulturni program poskrbeli glasbeniki pihalnega orkestra sv. Ruperta ter ansambel Vrisk.

BEOGRAD, aprila – Pri Slovenskem društvu Sava je gostoval Pihalni orkester Krka.

LJUBLJANA, aprila – V Galeriji Sončnica so bile na ogled ilustracije iz knjige *Kraljičina na trnu graha*, ki jih je ustvaril novomeški rojak Marjan Manček.

MUENCHEN, aprila – V okviru mednarodnega citrarskega festivala so izvedli tudi projekt *Jide@park* z mednarodnim šestnajstčlanskim citrarskim orkestrom, v katerem so igrale tudi štiri slovenske citrarke, med njimi tudi Mateja Avšič iz brežiške glasbene šole.

PODZEMELJ, aprila – Na OŠ je potekal knjižni kviz učencev iz OŠ Šmarjeta, Škocjan, Podzemelj, Dragatuš in Metlika, tema pa so bila dela mladinskih pisateljev Leopolda in Primoža Suhadolčana.

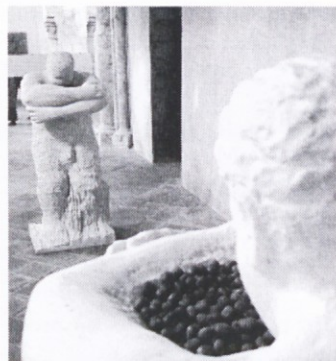
ZAGORJE, april – Otroški pevski zbor OŠ Grm iz Novega mesta je na 19. reviji otroških in mladinskih pevskih zborov osvojil z zlato plaketo. Zbor vodi Sonja Čibej. Nastopili so še zbori iz OŠ 14. divizije Senovo, OŠ Mirana Jarca Črnomelj in OŠ Primoža Trubarja iz Velikih Lašč.

MAJ

NOVO MESTO, 1. maja – V LokalPatriotu je bil skupen koncert jazzovskega saksofonista Igorja Lumperta in skupine Caminoigra, in sicer kot uvod v drugi del abonmaja Jazzinty.

NOVO MESTO, 3. maja – V Klubu LokalPatriot so na ogled postavili razstavo fotografij Uroša Ipavca iz Renč in Tomaža Serjuna iz Tolmina.

BREŽICE, 4. maja – V Prosvetnem domu si je bilo mogoče ogledati satirični kabaret *Dragi Kučan ti pišem*.

Detajl slikarsko-kiparske postavitve Jirija Kočice in Žige Okorna v Galeriji Božidarja Jakca v Kostanjevici

NOVO MESTO, 4. maja – V Kulturnem centru Janeza Trdine je potekala prireditev ob desetletnici Glasbene delavnice Lipičnik. – Odblesk je naslov slikarske razstave, na kateri se je v Kulturnem centru Janeza Trdine predstavila Tamara Rifelj iz Novega mesta. Predstavil jo je Jožef Matijević. Otvoritev sta popestrila saksofonistka Andreja Saje in pianistka Alenka Bogolin.

LJUBLJANA, 5. maja – Novomeška založba Goga je predstavila novosti: pesniško zbirko Andraža Poliča Zrcala na razpotju in roman hrvaške pisateljice Vedrane Rudan Uho, grlo, nož.

ARTIČE, 6. maja – Na medobmočnem srečanju gledaliških skupin Dolenjske, Bele krajine in Posavja so v Prosvetnem domu nastopili šentjanški gledališčniki s komedijo Čaj za dve in mirnopoški s komedijo Vražja vdova.

ČRNOMELJ, 6. maja – Ohranimo svojo kulturo je naslov prireditve romskega društva Rom v kulturnem domu.

KOČEVJE, 6. maja – Kočevska glasbena šola je v Šeškovem domu gostila baletne plesalce Srednje baletne šole Ljubljana. Za glasbene točke so poskrbeli učenci domače glasbene šole.

MOKRONOG, 6. maja – Na kulturno-družabni prireditvi Povabilo na čaj so v kulturnem domu nastopili pevci Moškega pevskega zbora Emila Adamiča iz Mokronoga ter Ženski pevski zbor KUD Svoboda z Mirne, oba pod vodstvom Staneta Pečka. Ika Janežič je recitirala svoje pesmi.

NOVO MESTO, 6. maja – V Knjižnici Mirana Jarca so predstavili indijsko klasično glasbo s predavanjem in koncertom Martina Lumbarja.

DOBOVA, 7. maja – Medobmočno srečanje gledaliških skupin Dolenjske, Bele krajine in Posavja se je nadaljevalo v kulturnem domu z igro Hamlet v Dolenjih Guzincih v izvedbi Gledališke skupine ZIK Črnomelj.

KOSTANJEVICA, 7. maja – Naslovljeno na svobodo drugega je naslov slikarsko-kiparske postavitve Jirija Kočice in Žige Okorna v Galeriji Božidarja Jakca.

KRŠKO, 7. maja – V Dvorani v parku so odprli razstavo Letni časi akademске slikarke Mateje Kavčič. Predstavila jo je Alenka Černelič Krošelj.

NOVO MESTO, 7. maja – V Kulturnem centru Janeza Trdine je bilo mogoče prisluhniti koncertu romske glasbe s skupine Šukar. – V Klubu Lokal-Patriot je bila premiera novih kratkih filmov Mirkov boj ter študijski kratki film Oglas za youth hostel avtorja Žige Virca.

ŠENTJERNEJ, 7. maja – V atriju osnovne šole je potekal pomladni koncert Pihalnega orkestra občine Šentjernej s krstom mladih godbenikov.

BREŽICE, 8. maja – Mešani pevski zbor Viva je povabil na koncert v Viteško dvorano Brežiškega gradu. Kot gosta sta nastopila zbor Razpotje s Cola in Stella Alpina iz Verone.

BUČKA, 8. maja – Na tradicionalni Bučenski pomladi, večeru ljudskih pevcev, so nastopili pevci iz škocjanske, krške in sevniske občine.

ČRNOMELJ, 8. maja – V Mladinskem klubu je nastopila kulturno-umetniška zasedba L Enfance Rouge.

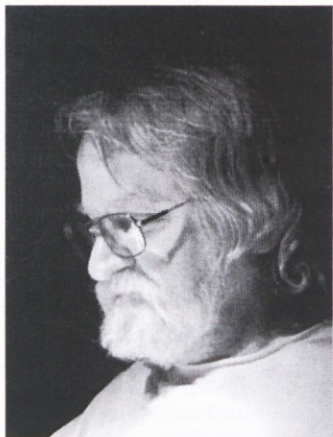
SEVNICA, 8. maja – V Galeriji Ana Lekos se je pričel mednarodni haiku tabor Češnjev cvet - Sakura 2004 v organizaciji Rudija Stoparja. Zlato plaketo Češnjev cvet so podelili pesniku Marku Hudniku z Jesenic.

ŠENTRUPERT, 9. maja – V osnovni šoli so predstavili knjižni prvenec Biseri v očeh domačinke Majde Krnc. Knjigo je uredil Jože Zupan.

NOVO MESTO, 10. do 14. maja – V Galeriji Krka so odprli tradicionalni, že 27. dolenjski knjižni sejem. Na ogled so bile vse novoizdane slovenske knjige ter razstavi o gostu sejma Florjanu Lipušu in pesniku Srečku Kosovelu, čigar stoletnico rojstva praznujemo letos. Gost otvoritvene slovesnosti je bil letošnji dobitnik Prešernove nagrade, slovenski pisatelj Florjan Lipuš. V sklopu sejma so prof. dr. Janez Vrečko, urednik Aleš Berger in mag. Marijan Dovič predstavili monografijo Ikarjev sen, najmlajši literati pa so se srečali z mladinskim pisateljem Slavkom Preglom.

BREŽICE, 11. maja – Na odru Prosветnega doma so nastopili učenci domače glasbene šole na koncertu, ki so ga naslovili Znamo tudi drugače.

NOVO MESTO, 11. maja – V Knjižnici Mirana Jarca so odprli Tušev

Pisatelj Mate Dolenc

bistri kotiček, ravno tako pa tudi v brežiški in šentjernejški knjižnici. – V Domu kulture so odprli razstavo Dedki in babice z likovnimi deli otrok Vrtca Muce pri OŠ Brusnice. – Za glasbeni abonma je v Kulturnem centru Janeza Trdine potekal koncert tolkalne skupine Stop.

NOVO MESTO, 12. maja – V Kulturni center Janeza Trdine so povabili na medobmočno revijo mladinskih pevskih zborov.

KOČEVJE, 13. do 14. maja – Čarovnija gledališča je naslov srečanja otroških gledaliških skupin Slovenije, ki je potekalo v okviru prireditev Kultura brez meja. Nastopilo je enajst skupin.

NOVO MESTO, 13. maja – Mestna godba Novo mesto je povabila na letni koncert v Kulturni center Janeza Trdine. – V Knjigarni Goga so pripravili literarni večer s pisateljem Matetom Dolencem in njegovim romanom Golem iz Turina. Pogovor je vodil Matjaž Grum.

TREBNJE, 13. maja – Lutkar Cveto Sever je otroke razveselil s predstavo Nočna zgodba v Kulturnem domu.

BREŽICE, 14. maja – V Brežiškem gradu je bilo mogoče prisluhniti koncertu pevskega zbora Solzice.

KOSTANJEVICA, 14. maja – V Lamutovem likovnem salonu so odprli razstavo Marjana Gumilarja. Umetnika je predstavil dr. Andrej Smrekar.

KRŠKO, 14. maja – Osem žensk je bila predstava Šentjakobskega gledališča, s katero so se predstavili v Kulturnem domu. – V Klubu Društva zaveznikov mehkega pristanka so predstavili mednarodni festival Kino Otok s projekcijo izbranega filma iz festivalske video zbirke.

METLIKA, 14. maja – KUD Klas Mirna je v kulturnem domu zaigral dramo Koklija Poršin.

NOVO MESTO, 14. maja – V Klubu LokalPatriot je bil prvi finalni koncert izbora skupin za Rock Otočec 2004.

PODHOSTA, 14. maja – KUD Šentrupert je v kulturnem domu zaigral komedijo Bog ne daj, da bi crknu.

NOVO MESTO, 14. maja – Folklorna skupina Tineta Rožanca je povabila na celovečerni koncert v Kulturni center Janeza Trdine. – V Klubu LokalPatriot je potekal drugi finalni koncert izbora skupin za Rock Otočec 2004.

TREBNJE, 14. maja – Vokalna skupina OŠ Trebnje in trio Gray Miller Band so pospremili prvi samostojni koncert trebanjskega Stil kvarteta v kulturnem domu.

ČRNOMELJ, 15. maja – V sklopu prireditev desetletnice KUD Artoteka je bila otvoritev fotografske razstave Aleksandre Podrebarac iz Karlovca z naslovom Meglice/Zrcalne podobe v Špeličevi hiši.

PODHOSTA, 15. maja – Poletni kulturni večeri v občini Dolenjske Toplice so se pričeli s komedijo Bog ne daj, da bi crknu v izvedbi šentruperskih gledališčenikov.

VELIKO MLAČEVO, 15. maja – V galeriji Grad Boštanj so odprli razstavo 3. slikarske kolonije, ki je lani poleti potekala v Dobrepolju.

PIŠECE, 16. maja – V župnijski cerkvi sv. Mihaela je potekal koncert Orožnovi dnevi z nastopom šestih pevskih zborov in pevskih skupin.

SEMIČ, 16. maja – Zveza paraplegikov Slovenije je v sodelovanju s semiško občino in JSRS za kulturne dejavnosti v Taborski hiši pripravila otvoritev razstave likovnih del svojih članov, udeležencev slikarske šole Semič 2004.

BREŽICE, 18. maja – V Posavskem muzeju so ob mednarodnem dnevu muzejev odprli razstavo protokolarnih daril, ki jih je muzeju odstopil državni sekretar dr. Milan Jazbec, pripravili pa so tudi pogovor kustosa pedagoga Ivana Kastelica z vodjo delegacije EU v Sloveniji Erwanom Fourejem in nemškim veleposlanikom Hansom Jochenom Petersom.

METLIKA, 18. maja – Na mednarodni dan muzejev so v Belokranjskem muzeju predstavili film Podobe Bele krajine in prvo knjižico iz zbirke Belokranjski muzej za otroke ter odprli Vitrino pridobitev s prikazom novih, muzeju podarjenih predmetov.

NOVO MESTO, 18. maja – Glasbena šola Marjana Kozine je povabila na zaključni javni nastop učencev v Kulturni center Janeza Trdine.

Pisatelj Ivan Sivec in glasbenik Lojze Slak na predstavitvi Sivčeve knjige *En godec nam gode* - Lojze Slak v Proštiji v Novem mestu

RIBNICA, 18. maja – V muzeju Miklova hiša so pripravili En dan z muzejsko trgovino.

SEVNICA, 18. maja – Na gradu je potekalo medobmočno srečanje otroškega zborovskega petja Dolenjske, Bele krajine in Posavja. Nadaljevalo se je v Kulturnem domu v Krškem naslednji dan.

NOVO MESTO, 19. maja – V Galeriji Krka so odprli razstavo del akademskega slikarja Gašperja Jemca. Avtorja in njegova dela je predstavila Tatjana Pregl Kobe, za glasbo je poskrbel pianist Marko Petrušić Petko.

NOVO MESTO, 20. maja – V proštiji so predstavili novo knjigo Ivana Sivca *En godec nam gode* - Lojze Slak. – V Domu kulture je potekala zaključna prireditev bralne značke za dolenjske zlate značkarje. – Na Muzejskih vrtovih je bil koncert skupine Terra folk v okviru abonmaja Jazzinty. – Knjigarna Mladinska knjiga je pripravila Knjižno čajanko za dedke in babice.

RIBNICA, 20. maja – Glasbena šola je povabila na koncert šolskega godalnega in pihalnega orkestra v Ideal center.

SEVNICA, 20. maja – V gasilskem domu je gledališka skupina EnXen Teater zaigrala Črno komedijo.

ŠENTJERNEJ, 20. maja – Na zaključnem javnem nastopu v osnovni šoli so se predstavili učenci šentjernejskega oddelka Glasbene šole Marjana Kozine iz Novega mesta.

BREŽICE, 21. maja – V Mladinskem centru je bila lutkovna predstava Janko in Metka v izvedbi Lutkovnega gledališča Maribor.

KOSTANJEVICA, 21. maja – V lapidariju Galerije Božidarja Jakca so odprli slikarsko razstavo Dušana Podgornika Dihanja. Avtorja je predstavila Katja Ceglar, glasbeni program pa je prispeval Emil Kotnik.

Premiera scenske postavitve glasbene drame *Vražje dekle* na odru Kulturnega doma v Krškem

KRŠKO, 21. do 22. maja – Z uprizoritvijo glasbene drame *Vražje dekle*, ki jo je na libreto Silvestra Mavsarja uglasbil skladatelj Milko Lazar, so združeni pevski zbori občine Krško pod vodstvom Janka Avsenaka v krškem domu počastili 35-letnico Območne obrtne zbornice Krško. Poleg solistov je nastopil Simfonični orkester glasbene šole Krško pod vodstvom dirigenta in vodje projekta prof. Draga Gradiška.

PODSREDA, 21. maja – Utrinki pragozda je naslov fotografske razstave Jožice Mikek Veber, ki so jo odprli na gradu Podsreda.

NOVO MESTO, 22. maja – 3. kulturni dan slovenskih vrtcev so v Kulturnem centru Janeza Trdine obeležili s koncertom pevskih zborov, vokalno-

Ilustrator Zvonko Čoh, pomočnica ravnateljice OŠ Dragotina Ketteja Vojka Babič in knjižničarka Slavka Kristan ob predaji knjižnega darila novomeški šoli ob odprtju Ciciklubovega kotička v Knjigarni Mladinska knjiga v Novem mestu

instrumentalnih skupin in solistov ter z odprtjem likovne razstave del zaposlenih v slovenskih vrtcih.

STRAŽA PRI KRŠKEM, 22. maja – Dramska sekcija KD Gora in več pevskih ter folklornih skupin je nastopilo na Kerinovi kmetiji na etnološki prireditvi Pušelšank.

MAREZIGE, 23. maja – Na tradicionalnem prazniku refoška je na koncertu izbranih pevskih zborov nastopil tudi ženski pevski zbor KUD Svoboda z Mirne.

NOVO MESTO, 25. maja – Vrtničarji razstavljajo je naslov razstave, ki so jo pripravili otroci Vrta Ciciban na temo Knjiga, moja prijateljica.

NOVO MESTO, 26. maja – Pevski zbor Revoz je pospremil otvoritev razstave slikarjev KUD Revoz v restavraciji Splošne bolnišnice. Dela je predstavil Jožef Matijević. – V Knjigarni Goga so pripravili pogovorni večer z Društvom Novo mesto na temo Novomeški ustvarjalci - zgodovina za prihodnost. – Film Življenje v senci je otvoril niz predstavitev domače video produkcije z naslovom Art video.

ČATEŽ, 27. maja – V dvorani Hotela Toplice je bilo mogoče prisluhniti koncertu simfoničnega in godalnega orkestra Glasbene šole Brežice.

NOVO MESTO, 27. maja – V Narodnem domu so predstavili diplomsko nalogo prof. Antona Andrejčiča o zgodovini osnovnega šolstva v Novem mestu in OŠ Center. – Barica Smole je v Knjigarni Goga vodila pogovor s pisateljema Janijem Virkom in Cristianom Spilom v okviru prireditev festivala evropske kratke zgodbe Fabula. – Založba Mladinska knjiga je v Knjigarni Mladinska knjiga odprla Ciciklubov kotiček. Na otvoritveni slovesnosti je bil gost ilustrator Zvonko Čoh.

RAKA, 27. maja – Dekliška vokalna skupina Srake z Rake je povabila na koncert slovenskih zimzelenih popevk v osnovno šolo. Gostji sta bili Mateja in Jerneja Žarn.

SEVNICA, 27. maja – S koncertom sevniškega Okteta Jurija Dalmatina in celjskega komornega zbora Emanuel v Lutrovski kleti se je pričelo letošnje Sevnško grajsko poletje. V Boštanju so prepevali ljudski pevci, v župnijski cerkvi sv. Nikolaja pa je Gregor Čušin zaigral komedijo Hagada.

SEVNICA, 27. maja – V Lekos Galeriji Ana so odprli razstavo fotografij in čebelarških pridelkov ob 70-letnici Čebelarškega društva Sevnica.

BOŠTANJ, 28. maja – V TVD Partizan je potekalo tradicionalno srečanje ljudskih pevcev.

BRESTANICA, 28. maja – Vezi, ki živijo je bil naslov fotografske razstave in publikacije, ki so jo na ogled postavili in predstavili v gradu Rajhenburg.

ČRNOMELJ, 28. maja – Člani KD Ulak iz Karlovca so se s svojimi deli predstavili na skupinski razstavi na gradu.

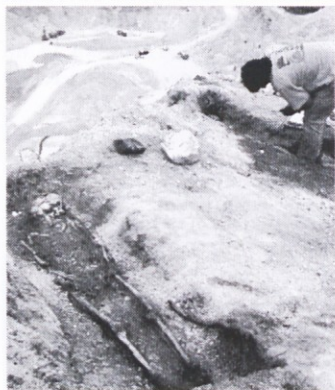
ČRNOMELJ, 28. do 29. maja – Dvanajst ljubiteljskih likovnikov se je udeležilo likovne kolonije Pomlad v Črnomlju. Ob koncu so dela razstavili v organizaciji KUD Laterna. V kulturnem programu na otvoritvi sta nastopila orgličar Brane Banovec in kitarist Jaenz Weiss, za satirični nastop pa je poskrbel Anton Vivod.

DOBOVA, 28. maja – Domača šola je ob 30-letnici dela zborovodkinje Pavle Bunetič pripravila koncert Rastejo trave in misli, na katerem so se v Prosvetnem domu predstavili štirje šolski zbori.

HROVAČA, 28. maja – Na skednju Škrabčeve domačije je potekal Literarni dvojec s Svetlano Makarovič in Tomislavom Vrečarjem.

KOBILE, 28. maja – V prostorih etnološke zbirke Šribar so odprli slikarsko razstavo Za sčep Leskovca Rafaela Andlovica Elčija.

NOVO MESTO, 28. maja – Ringa raja 2004 je bil naslov srečanja otroških folklornih skupin Slovenije v Kulturnem centru Janeza Trdine. Nastopili so tudi novomeški in šentviški folkloristi. – V Dolenjskem muzeju so odprli arheološko razstavo Steklo in jantar Novega mesta. – V Klubu LokalPatriot je bil zaključni koncert sezone 2003/2004 s skupino Srečna mladina. – V atriju Knjigarne Goga so na Gogini podoknici pripravil literarno-glasbeno-vizualni dogodek. Trdinove Bajke in povesti o Gorjancih sta recitirala Katarina

Arheološko izkopavanje staroselskega grobišča na Camberku nad kamnolomom

Vse fotografije v Kroniki: Milan Markelj

Avbar in Tomaž Koncilija, glasbeno pa so večer dopolnili Jan Tomšič, Vasko Atanasovski, Matjaž Zorko in Marijan Dovič.

SOTESKA, 28. maja – V Hudičevem turnu je bil koncert belokranjske skupine Vodomec.

BRESTANICA, 29. maja – Na gradu Rajhenburg je potekalo srečanje pevcev ljudskih pesmi in godcev ljudskih viž.

BREŽICE, 29. maja – V športni dvorani pri osnovni šoli so pripravili 11. srečanje pevskega zborov socialnih zavodov Slovenije.

ČRNOMELJ, 29. maja – Na prireditvi Glas mladih Bele krajine je nastopilo 16 mladih pevcev iz Bele krajine, Dolenjske, Posavja in Hrvaške.

DOLENJSKE TOPLICE, 29. maja – Pri osnovni šoli je bil koncert skupine Dan D s predskupino Dom za sanje.

KRŠKO, 29. maja – V Dvorani v parku je bil koncert Posavskega okteta.

MOKRONOG, 29. maja – V kulturnem domu je bila predstavitev plesov in ljudskih pesmi Slovenije s folklorno skupino Vidovo iz Šentvida pri Stični.

MULJAVA, 29. maja – V kulturnem domu so pripravili svečanost Poklon rojaku ob 160-letnici rojstva Josipa Jurčiča z gostjo, pisateljico Barico Smole iz Trebnjega. – V galeriji Kresnička na Jurčičevi domačiji so odprli likovno razstavo ekstempora Muljava 2004.

PODHOSTA, 29. maja – KUD Mirna Peč je v kulturnem domu uprizorilo komedijo Vražja vdova.

RAKA, 29. maja – Dekliška vokalna skupina Srake z Rake je povabila na koncert v telovadnico šole.

VELIKI GABER, 29. maja – KUD dr. Petra Držaja je pripravilo tradicionalno prireditev Pesem nas družijo z nastopom domačih pevskega skupin. Kot gostje so nastopili pevci Savinjskega okteta KUD Žalec, ljudske pevke iz Ponikev, citrarki Karmen in Neli Kos.

SEMIČ, 30. maja – Gašper Banovec in Luka Derganc sta glasbeno popestrila otvoritev razstave akademskega slikarja Jošta Snoja in kiparja Eda Dilinarja v Taborski hiši.

TREBNJE, 30. maja – V avli Cika je Glasbena šola Trebnje pripravila koncert z violončelistko Kajo Kapus in violinistko Jero Rot, pri klavirju pa je bil prof. Zoltan Peter.

NOVO MESTO, 31. maja – Plesno društvo Terpsihora je povabilo na zaključno produkcijo v Kulturni center Janeza Trdine. – Na dvorišču proštije je bilo mogoče prisluhniti koncertu mešanega pevskega zbora KD Ignacija Hladnika in ženskega pevskega zbora Jasmin.

RIBNICA, 31. maja – V Miklovi hiši so pripravili predavanje strokovnjaka za zgodovino Egipta, dr. Guentherja Hoelbla.

BREŽICE, maja – V Mladinskem centru so na ogled postavili razstavo znanega fotografa Hrvoje Oršanića na temo gozd, v klubu pa so odprli razstavo del, udeležencev natečaja Maxi fotografija Foto video kluba Brežice.

KOČEVJE, maja – S slavnostnim koncertom v Šeškovem domu je Moški pevski zbor Svoboda Kočevje obeležil 30. letnico delovanja.

LJUBLJANA, maja – Društvo slovenskih skladateljev je letošnjo Kozi novo nagrado podelilo skladatelju Jakobu Ježu, ki se je rodil v Boštanju.

NOVO MESTO, maja – Novomeška oblikovalka in knjižna ilustratorka Suzi Bricelj je bila s še štirimi slovenskimi ilustratorji izbrana za udeležbo na bienalu knjižne ilustracije azijskih in evropskih držav Oita 2004 na Japonskem. – Novomeški arheologi so na robu kamnoloma na Camberku pri Cerovem Logu odkrili 16 skeletnih staroselskih grobov.

TUZLA, maja – Tamburaški orkester KUD Otona Župančiča iz Artič, ki ga vodi prof. Dragutin Križanič, je na Festivalu tamburaške glasbe Osijek osvojil zlato plaketo.

R A S T

REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA

LETNIK XV, JULIJ 2004, št. 3-4 (93-94) ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

IZDAJATELJICA:	Mestna občina Novo mesto, zanjo župan mag. Boštjan Kovačič
SOIZDAJATELJICE:	Občine Črnomelj, Dolenjske Toplice, Mirna Peč, Semič, Šentjernej, Škocjan, Trebnje, Žužemberk in Založba Goga
SVET REVIJE:	Predsednica sveta: Staša Vovk (Mestna občina Novo mesto), člani: Rudolf Cerkovnik (Žužemberk), Anica Jakša (Semič), Ksenija Khalil (Črnomelj), Cvetka Klobučar (Škocjan), Jože Kumer (Dolenjske Toplice), Ida Zagorc (Šentjernej), Aleksander Rupena (Mirna Peč), Občina Trebnje in Mitja Ličen (Založba Goga)
UREDNIŠTVO:	Milan Markelj (odgovorni urednik), Nataša Petrov (namestnica odgovornega urednika), Ivan Gregorčič (Literatura), Marinka Dražumerič (Kultura), Marko Koščak (Družbena vprašanja), Tomaž Koncilija (Odmevi in odzivi), Janko Orač (likovni urednik)
NASLOV UREDNIŠTVA IN TAJNIŠTVA:	Mestna občina Novo mesto, Novi trg 6, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (07) 39-39-105 in (07)39-39-253, faks: (07) 39-39-208, elektronska pošta: rast@infotehna.si
TAJNIK REVIJE:	Franc Zaman
LEKTOR:	Peter Štefančič
NAROČNINA:	Podračun Mestne občine Novo mesto, št. 01285-0100015234, s pripisom: za revijo Rast Letna naročnina za fizične osebe je 4.500 SIT, za pravne osebe 7.500 SIT. Ta številka stane v prosti prodaji 1.000 SIT Odpovedi so možne samo v začetku koledarskega leta.
PRISPEVKI:	Rokopise sprejemajo tajnik revije in uredniki. Nenaročenih rokopisov in drugih gradiv ne vračamo. Željeno je, da so prispevki napisani z računalnikom, tiskani v dveh izvodih na eni strani papirja in s širokim razmikom (30 vrst na stran). Zapisi na računalniški disketi naj bodo shranjeni v formatu MS Word.
NAKLADA:	500 izvodov
PRIPRAVA ZA TISK:	MiM
TISK:	Tiskarna Novo mesto

Na podlagi Zakona o davku na dodano vrednost (Uradni list RS, št. 89/98) je revija uvrščena med proizvode, za katere se obračunava davek na dodano vrednost po stopnji 8,5 odst.
Izhaja dvomesečno

Izid te številke so podprli: Mestna občina Novo mesto, Upravna enota Novo mesto, občine soizdajateljice in Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

TINA BAN, sodelavka iz Novega mesta, Novo mesto

RASTO BOŽIČ, sodelavec iz Novega mesta, Novo mesto

MATJAŽ BRULC, sodelavec iz Novega mesta, Novo mesto

KATJA CEGLAR, univ.dipl. umetnostna zgodovinarica in univ.dipl. sociologinja kulture, kustosinja v Galeriji Božidarja Jakca, Kostanjevica na Krki

HELENA CRČEK, študentka na Veterinarski fakulteti v Ljubljani, Ljubljana

MARINKA DRAŽUMERIČ, univ. dipl.umet. zgodovinarica in univ.dipl. etnologinja, konservatorska svetovalka na Zavodu za varstvo kulturne dediščine Sloveniji OE Novo mesto, Novo mesto

BORIS GOLEC, doc., dr., znanstveni sodelavec na Zgodovinskem inštitutu M.Kosa ZRC SAZU Ljubljana, znanstveni svetnik, izredni prof., Ljubljana

DIRK HEIJ, slikar, kipar in grafik, Dragatuš

HEINRICH HEINE, nemški pesnik (1797-1856)

MILAN JAZBEC, državni sekretar na Ministrstvu za obrambo RS, Ljubljana

KAJETAN KOVIČ, akademik, pesnik, pripovednik in prevajalec, Ljubljana

JANEZ KRAMARIČ, mag. prava, dipl. pravnik, Črnomelj

MILAN MARKELJ, novinar, urednik, Novo mesto

JOŽEF MATIJEVIČ, umetnostni zgodovinar, višji kustos v Dolenjskem muzeju Novo mesto, Novo mesto

FRANC MOŽE, prof. glasbe, Šolski center Novo mesto, Dvor

LIDIJA MURN, univ. dipl. novinarka, Dolenjski list Novo mesto, Novo mesto

DARJA PEPERKO GOLOB, prof. slovenskega in ruskega jezika, bibliotekarka v Knjižnici Mirana Jarca Novo mesto, Novo mesto

NATAŠA POLAJNAR FRELIH, mag., Slovenski verski muzej, Stična
Jože Sevljak, prof. pedagogike, Litija

BARICA SMOLE, predmetna učiteljica slovenskega in ruskega jezika, Trebnje

IVAN ŠKOFLJANEC, transportni komercialist, Ljubljana

JOŽE ŠKUFGA, prof. slovenskega jezika, Novo mesto

MAJA TOPOLE, dr., mag., univerzitetna diplomirana geografa in etnologinja, znanstvena sodelavka Geografskega inštituta Antona Melika ZRC SAZU, Ljubljana

SMILJAN TROBIŠ, svobodni ustvarjalec na področju kulture, pesnik, Novo mesto

DAVORIN VUGA, univ.dipl. arheolog, svetovalec, Ministrstvo za kulturo, Ljubljana

JOŽE ZUPAN, prof., kulturni delavec, Šentrupert

82
RAST 2004

200701984,3/4

COBISS ©

KNJARNICA M. JARCA
Domažanski oddeljek

RAST – JULIJ 2004

MESTNA OBČINA NOVO MESTO